

AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ

**İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER
FAKÜLTESİ
DERGİSİ**

*JOURNAL of ECONOMICS and
ADMINISTRATIVE SCIENCES*

CİLT:V
VOLUME:V

SAYI:1
NUMBER:1

YIL: HAZİRAN-2003
YEAR:JUNE-2003

**AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ DERGİSİ**

*AFYON KOCATEPE UNIVERSITY
JOURNAL of ECONOMICS AND ADMINISTRATIVE SCIENCES*

SAHİBİ/PUBLISHER

PROF.DR. HALİM SÖZBİLİR

AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ REKTÖRÜ

EDİTÖR/EDITOR

PROF.DR.H.HÜSEYİN BAYRAKLI

YAYIN KURULU/EDITORIAL BOARD

PROF.DR. H.HÜSEYİN BAYRAKLI (BAŞKAN)

PROF.DR.M.KEMALETTİN ÇONKAR (ÜYE)

DOÇ.DR. İSMAİL AYDOĞUŞ (ÜYE)

DÜZENLEME/DESIGN

ERTUĞRUL DOĞAN

HABERLEŞME VE KOORDİNASYON/

COMMUNICATION AND COORDINATION

AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ

AHMET NECDET SEZER KAMPÜSÜ

İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ

AFYON

Tel: 0272 - 2281292 / 201 (A.K.Ünv. Afyon İ.İ.B.Fak.)

0276 - 2244695 / 101 (A.K.Ünv. Uşak İ.İ.B.Fak.)

Fax: 0272 - 2281292 / 267

AKÜ İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, hakemli akademik bir dergi olup Afyon ve Uşak İİBF tarafından çıkarılmaktadır.

Coğrafi sınırların öneminin azaldığı, rekabetin her alana damgasını vurduğu günümüzün küreselleşmiş dünyasında üniversitelerimiz eğitim-öğretim, araştırma-geliştirme ve toplum hizmetleri gibi üç temel ve önemli işlevi yerine getirmektedir. Üniversitelerimiz ülkemiz eğitim ve ekonomisinin itici gücü, uluslararası rekabet gücümüzü belirleyen başlıca unsurlardan biri ve insanlığın ulaşmış olduğu bilgi toplumu aşamasında bilgi ekonomisinin beyni niteliğine bürünmüş birer bilgi merkezidir.

Bilimin gelişmesi üniversitelerin hazırlayacağı yayınlarla mümkündür. Bazı ülkelerde üniversiteler eğitim ve araştırma faaliyetlerinin yanı sıra yayınlarına göre de değerlendirilerek sıralanmakta ve bu sıralamalar periyodik olarak kamuoyuna duyurulmaktadır. Ülkemizde de fen ve sağlık bilimleri ile sosyal bilim alanlarındaki bilimsel yayın sayımız her geçen yıl artmaktadır. Fevkalade ümit verici olan bu artış sayesinde Türkiye'nin dünya ülkeleri arasındaki sırası yükselmiştir.

Çağdaş uygarlık düzeyini aşmak için kuruluşundan bu yana Atatürk ilkelerinden hiç ödün vermeyen Afyon Kocatepe Üniversitesi, yayın faaliyetlerini özendirip özellikle ders kitaplarının üniversitemizdeki öğretim elemanları tarafından yazılmasını da teşvik etmektedir. Bu doğrultuda çok sayıda bilimsel çalışma ve ders kitabı üniversite yayını olarak bilim dünyasına kazandırılmıştır.

Üniversitemiz yayınlarının bilim dünyasına, akademisyenlere, öğrencilere ve ilgilienlere katkı sağlaması ümidi ile...

Prof. Dr. Halim SÖZBİLİR
Rektör

Bu Sayının Hakem Listesi

Prof.Dr. H.Hüseyin BAYRAKLI.....Afyon Kocatepe Üniversitesi

Prof.Dr. Ahmet KARAASLAN.....Dumlupınar Üniversitesi

Prof.Dr. Fevzi DEVRİM.....Dokuz Eylül Üniversitesi

Prof.Dr. Fazıl TEKİN.....Osman Gazi Üniversitesi

Prof.Dr. Ceyhan ALDEMİR.....Dokuz Eylül Üniversitesi

Prof.Dr. Rıdvan KARLUK.....Anadolu Üniversitesi

Prof.Dr. Osman AYDOĞUŞ.....Ege Üniversitesi

Prof.Dr. Şehabettin YİĞİTBAŞI.....Celal Bayar Üniversitesi

Prof.Dr. Ergül HAN.....Anadolu Üniversitesi

Prof.Dr.Fethi ŞENİŞ.....Anadolu Üniversitesi

Prof.Dr. Fatih NURAY.....Afyon Kocatepe Üniversitesi

Prof.Dr. Cemal ŞANLI.....İstanbul Üniversitesi

Prof.Dr.Durmuş DÜNDAR.....Kültür Üniversitesi

Prof.Dr. Fethi HEPER.....Anadolu Üniversitesi

Prof.Dr. Mehmet TOSUNER.....Dokuz Eylül Üniversitesi

Prof.Dr. Canan ÇETİN.....Marmara Üniversitesi

AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ DERGİSİ
JOURNAL of ECONOMICS and ADMINISTRATIVE SCIENCES

Cilt:V

Haziran 2003

Sayı:1

İÇİNDEKİLER

İŞLETME

Yrd.Doç.Dr.N.Kemal ERDOĞAN	Cebirsel Modelleme Programları ve Uzaktan Erişim Kaynakları.	1
Yrd.Doç.Dr.Veyssel KULA
Arş.Grv.Letife MÜHSÜRLER	İşletmelerde Yönetim Kurulu Üye Özellikleri ile Yönetim Kurulu Etkinliği İlişkisi Üzerine Bir Araştırma.	17
Yrd.Doç.Dr. Yaprak GÜRCAN
Yrd.Doç.Dr. Yeşim KUŞTEPELİ	AB'ye Yeni Kabul Edilen Ülkeler ve Türkiye: Dış Ticaret Açısından Bir Değerlendirme.	31

İKTİSAT

Dr.Serdar ÖZTÜRK	Makroiktisattaki Son Gelişmeler Işığında Enflasyon Hedeflemesi.	47
Öğr.Grv.Erdal ERGÜN	A.K.Ü. Bolvadin Meslek Yüksekokulu'nun Bolvadinin Sosyo Kültürel Yapısına ve Ekonomisine Katkıları.	63

MALİYE

Yrd.Doç.Dr. N.Tolga SARUÇ Yrd.Doç.Dr.İsa SAĞBAŞ	Vergi Etiğinin Ölçümü Türkiye Üzerine Ampirik Çalışma.	79
Yrd.Doç.Dr.Tufan ÇAKIR	AB Vergi Uyumlaştırması Açısından Bazı Üye Ülkelerdeki Vergiler.	97
Doç.Dr.M.Hanifi ASLAN	Türkiye'de Optimal Senyoraj Teorisi ve Kamu Finansmanı Üzerine Ampirik Bir Değerlendirme.	123
Okutman Yaşar SARI	Türkiyede Kamu Maliyesi ve Güncel Sorunları.	145

CEBİRSEL MODELLEME PROGRAMLARI VE UZAKTAN ERİŞİM KAYNAKLARI

Yrd.Doç.Dr.N.Kemal ERDOĞAN*

ÖZET

Matematiksel programlama modelleri uygulamada büyük ölçeklidir. Bir çok model binlerce (bazı problemlerde milyonlarca) kısıt ve değişken içermektedir. Bu nedenle de büyük ölçekli problemleri çözmek için ticari ve ticari olmayan bilgisayar yazılımları geliştirilmiştir. Başlangıçta geliştirilen programlarda model ve modelin çözüm algoritması birleşiktir. Bu durum bazı zorluklar çıkarmaktadır. Zorluğun meydana gelmesindeki temel neden, matematiksel programlamadaki model kurma ile bilgisayar programı yazmak için geliştirilen algoritma arasındaki farklılıktan kaynaklanmaktadır. Cebirsel modelleme programları ise matematiksel model olarak verilen problemi formülasyonu ile modelin nasıl çözüleceği arasında bir ayrımı yapar. Problemin çözümü ise "çözücü" denilen başka bir program ile gerçekleştirilir. Günümüzde internet ve elektronik ticaretin hızlı bir şekilde yayılması optimizasyon problemlerinin çözümünde yeni fırsatlar yaratmıştır. Bir çok problem için geliştirilmiş oldukça fazla sayıda yazılım vardır. Bu yazılımlar hız, güvenilirlik, maliyet ve uygunluk açısından farklılaşmaktadır. İnternet ortamı bunları karşılaştırma imkanı vermektedir.

ABSTRACT

In practice, mathematical programming models are great scaled. Most of the models includes thousands of restrictions and variables. Therefore, commercial and non-commercial computer software is developed for solving great scaled problems. In the programs developed, the model and the solution algorithm of the model are integrated. The basic reason facing the problem stems from the difference between constructing a model in mathematical

* Anaodolu Üniversitesi, İ.İ.B.F., İşletme Bölümü

programming and implementing algorithm to write a computer program. Algebraic modeling language separates the formulation of the mathematical model problems and the solution method. The solution of the problem is achieved by another program called "solver". Since internet and e-trade (e-commerce) is becoming more common , solving optimization problems creates new opportunities. There are lots of softwares to develop for solving the problems. These softwares are differentiated by speed, confidence, cost and suitability. Internet environment gives the possibility to compare these features.

GİRİŞ

Matematiksel programlama, kaynaklar, kapasiteler, arzlar, talepler ve benzeri nicelikler üzerindeki kısıtlara bağlı belirli türdeki optimizasyon problemlerinin örneğin; kârın en büyüklmesi, maliyetin en küçüklenmesi gibi problemlerin çözümünde kullanılan bir tekniktir. Burada sözü edilen programlama terimi bir organizasyon içindeki faaliyetlerin planlanması ve programlanması anlamındadır. Matematiksel programlama modelleri kabaca doğrusal programlama modelleri , doğrusal olmayan programlama modelleri ve tamsayı programlama modelleri olarak sınıflandırılır Bu modellerden doğrusal programlama modelleri ; bilgisayar teknolojilerinin ve doğrusal programlama algoritmalarının geliştirilmesi ile oldukça yaygın kullanım alanı bulmuştur.

Matematiksel programlama modelleri uygulamada büyük ölçeklidir. Bir çok model binlerce (bazı problemlerde milyonlarca)kısıt ve değişken içermektedir. Bu nedenle de büyük ölçekli problemleri çözmek için (ticari ve ticari olmayan versiyonları bilgisayar yazılımları geliştirilmiştir. Matematiksel programlamanın başarılı algoritmaları ilk olarak 1950 lerde kullanılmaya başlamış ve bu programlar *matris üreteçleri* (MGs) olarak adlandırılmıştır. Daha sonra cebirsel model kurma programlarının gelişimi ve dağıtımı ile o zamandan günümüze , hesaplama ve bilgisayar bilimindeki gelişmeler

cebirsel modelleme programlarının daha etkili ve bilinen diller haline gelmesini sağlamışlardır..Cebirsel Model kurma programları

kavramsal olarak oldukça basit olmasına rağmen modelin kurulması ve geçerli çözümün bulunmasına kadar olan süreyi önemli ölçüde azaltmaktadır. Özellikle doğrusal olmayan modeller cebirsel modelleme programları kullanılarak ifade edildiğinde çözücü değişse bile modeli değiştirmeye gerek kalmadığından oldukça büyük avantajlar sağlamaktadır.

I. CEBİRSEL MODELLEME PROGRAMLARI

Programlama dilleri verilen problemin nasıl çözüleceği üzerinde odaklanır. Diğer bir deyişle bir problemi çözmek için işlem süreci ifade etme şekli olarak adlandırılabilir. Bir problemi nasıl çözüleceğinin gösterilmesine algoritmik gösterimi denilebilir. Matematiksel programlamanın modellerini bilgisayara ortamına aktarırken uygulanan algoritmik yöntem şu şekildedir :¹

- i) Bir modelin formüle edilmesi-çözülecek problemin genel formunu gösteren kısıtların, amaçların ve değişkenlerin ifade edilmesi
- ii) Bir ya da daha fazla sayıdaki özel problemleri belirleyen verilerin toplanması.
- iii) Model ve verilerden özel bir amaç fonksiyonu ve kısıt denklemleri oluşturma.
- iv) Problemin çözülmesi-değişkenlerin optimal değerlerini bulan algoritmaya uygulanan bir programın yürütülmesi.
- v) Sonuçların analiz edilmesi.
- vi) Gerektiği kadar model ve verilerin geliştirilmesi ve işlem sırasının devam ettirilmesi

Genel olarak bir problemin kurulduğu modeller ile bu problemleri çözmek için oluşturulan algoritmalar arasında farklar vardır. Modeli oluşturan kişinin bir problemi anlama şekli ve algoritmanın bu problemi çözme şekli arasında bir çok fark vardır. Modeli kuran kişinin çalışma biçiminden algoritmanın çalışma biçimine olan değişim sonuç olarak zaman alan, masraflı ve genellikle

¹ R. FOURER , D.M. GAY AND B.W. KERNIGHAN ,, *AMPL : A Modeling Language for Mathematical Programing*, Scientific Press , s. 20-23

hata yapma olasılığı yüksek olan bir işlemdir. Ayrıca problemin model şekli algoritmik şekle dönüştürülürken güvenilir bir dönüşüm yapıp yapılmadığı kontrol edilmelidir.

Örneğin; doğrusal programlamanın özel bir durumda, algoritmanın çalışma biçiminin en büyük kısmı tüm kısıtlardaki değişkenlerle çarpım halinde olan sayıların oluşturduğu tablodaki kısıt katsayısı matrisidir. Doğal olarak, bu sıfırdan farklı elemanların yüzlerce veya binlerce satır ve sütunlardan oluşan oldukça yoğun (büyük çoğunluğu sıfır olmayan) bir matris karşımıza çıkmaktadır. Özel olarak matris üreticilerinin yazılımı için bir çok programlama dilleri oluşturulmuştur ve ayrıca standart bilgisayar programlama dilleri de sıklıkla kullanılmaktadır. Katsayıların kapalı bir gösterimini dayanan bir bilgisayar programı *matris üreticileri* (MGs) olarak adlandırılır.²

Matris üreticilerinin model kurucuların çalışma biçiminden algoritmanın çalışma biçimine dönüştürme işleminin bir kısmını başarıyla otomatik olarak yapmalarına rağmen, işlemi sürdürme ve sonuçları değerlendirmede zorluk çekmektedirler. Bu zorluğun meydana gelmesindeki neden matematiksel programlamadaki model kurma ile bilgisayar programı yazmak için geliştirilen algoritma arasındaki farklılıktan kaynaklanmaktadır. Bir cebirsel modelleme programı ise model kuran kişinin oluşturduğu modeli bir bilgisayar sistemine doğrudan girdi olarak kullanılabilir şekilde getirmektedir. O zaman bilgisayar programının ara bir adımı olmaksızın, problemin algoritma şekle dönüştürülmesi bilgisayar tarafından tam olarak yapılabilir. Cebirsel modelleme programları matematiksel programlamanın daha ekonomik ve

² H.P. WILLIAMS , *Model Building in Mathematical Programming Second Edition* , A Wiley-Interscience Publication ,1985 ,s.10-15

gerçekçi olmasına yardımcı olmaktadır³. Bu programlama dilleri özellikle yeni modellerin gelişimi ve değişime bağlı modellerin korunması açısından avantajlıdır. Cebirsel modelleme programları matematiksel model olarak verilen problemi formülasyonu ile modelin nasıl çözüleceği arasında bir ayırım yapar. Problemin çözümü çözücü denilen başka bir program ile gerçekleştirilir fakat çeşitli çözücüler arasında kolaylıkla bağlantı kurar. Bu bir çok farklı problem için oldukça yarar sağlar. Cebirsel modelleme programlarının diğer bir özelliği modelin yapısı ve veri yapısı arasında bir ayırım yapar. Cebirsel modelleme programları aşağıdaki üç temel özelliğe sahiptir⁴.

- i) Problemin cebirsel modelleme dilindeki ifadesi matematiksel ifadesine eşittir.
- ii) Modelin formüle edilmesi ve çözülmesi arasında açıkça bir ayırım vardır.
- iii) Modelin yapısı ve veri yapısı arasında açıkça bir ayırım vardır

Matematiksel programları ifade etmek için birden fazla yol bulunduğundan, birden fazla cebirsel model programlama dili bulunmaktadır. Bir cebirsel model programlama, amaç ve kısıt fonksiyonlarının bilinen matematiksel gösterimine dayanan bir çeşit programlama dilidir. Bir cebirsel dil, cebir ve ya hesap çalışmış olan bir kişinin aşına olduğu $x_j + y_j$, $\sum_{j=1}^n a_j x_j$, $x_j \geq 0$ ve $j \in S$ gibi gösterimlerin bilgisayar tarafından okunabilen denk ifadelerini verir. Bu benzerlik cebirsel model kurma programlarının en büyük

³ R. FOURER , D.M. GAY AND B.W. KERNIGHAN. *A Modeling Language for Mathematical Programming , Management Science* , 1990 .s.519-554

⁴ T. HÜRLIMANN ,. *Reference Manual for The LPL Modeling Language , Working Paper, Department of Informatics, University of Fribourg , 2001*

avantajlarından biridir. Bir diğer avantajı ise, özellikle lineer, lineer-olmayan ve tamsayılı programlama modellerinin büyük bir kısmına uygulanabilirliğidir. Matematiksel programları problemlerini ifade etmek için birden fazla cebirsel model programlama dili geliştirilmiştir. Son on yılda AIMMS(Advanced Interactive Multi-dimensional Modelling Software), AMPL(A Modeling Language for Mathematical Programming), GAMS(The General Algebraic Modeling System) ,LINGO, LPL (Linear Programming Language) ve bunun gibi bir çok cebirsel modelleme programları geliştirilmiştir. Bu diller giderek yaygın hale gelmektedir⁵

Cebirsel modelleme programları problemlerin algoritmik modellenmesi ve matematiksel modellemesi arasında bir ilişki kurmasına rağmen bilgisayar programlarındaki bazı kriterlere uymak zorundadır. Bu kriterler güvenilirlik ve açıklık ilkesidir. Güvenirlik ; model kodlamalarının tek bir notasyona ve modelleme programının belli kontrol mekanizmaları olmalıdır. Açıklık ; yazılım mühendisliğinde bilinen düzenleme ve kontrol işlemleri tarafından elde edilmelidir. Aşağıda bazı cebirsel modelleme programlama ile ifade edilen program örneği , Tablo 1 de mevcut cebirsel modelleme yazılımları ve kullandıkları model tipleri ve çözücü olarak kullanılan yazılımlar verilmiştir.

Aşağıdaki örnek MPL(Mathematical Programming Language) cebirsel modelleme programı ile verilen örnekten aktarılmıştır.

Üretim planlama modeli

```
{ üretim_planlama.mpl }  
{ 12 aylık toplam üretim planlanması }
```

⁵ R. FOURER , D.M. GAY AND B.W. KERNİGHAN. *A Modeling Language for Mathematical Programming , Management Science* , 1990 ,s.519-554

TITLE

üretim_planlaması;

INDEX

Ürün = 1..3;

Ay

=

*Ocak, Şubat, Mart, Nisan, Mayıs, Haziran, Temmuz, Ağustos, Eylül, Ekim
Kasım, Aralık};*

DATA

Fiyat[Ürün] := (105.09, 234.00, 800.00);

Talep[Aylar, Ürün] := 1000 DATAFILE(talep.dat);

Üretimkapasitesi[Ürün] := 1000 (10, 42, 14);

Üretimmaliyeti[Ürün] := (64.30, 188.10, 653.20);

Stokmaliyeti := 8.8;

DECISIONVARIABLES

Stok[ürün, ay] → stk

Üretim [ürün, ay] → urt

Satis[ürün, ay] → sts

MACRO

*Gelirler := SUM(ürün, ay: fiyat * satis);*

Toplammaliyet := SUM(ürün, ay : stokmaliyeti stok +
üretimamliyeti*ürün);*

MODEL

MAX → Kar = Gelirler - Toplammaliyet ;

SUBJECT TO

Stokdengesi [ürün, ay] → stkd :

Stok = Stok[ay-1] + Üretim - Satis ;

BOUNDS

Satis

(<http://www.maximal-usa.com/mpl/mplsampl.html>)⁶

Tablo 1 : Cebirsel modelleme programları , kullanıldığı model tipleri ve çözücü olarak kullanılan yazılımlar

Cebirsel modelleme programları	Kullanıldığı model tipleri	Çözücü olarak kullanılan yazılımlar
AIMMS	Lineer ve karma-tamsayılı programlama Lineer olmayan programlama Şebeke programlama	CPLEX , XA, CONOPT NETSOL
AMPL	Lineer ve karma-tamsayılı programlama Kuadratik programlama Lineer olmayan programlama Şebeke programlama	BPMPD, CONOPT, FSQP CPLEX, DONLP2, GRG2 LSGRG, LAMPS, LOQO LANCELOT, LP-SOLVE MINOS , NPSOL, OSL, PATH, PCx, SOPT, XA, XLSOL, LS-XLSOL XPRESS-LP
GAMS	Lineer ve karma-tamsayılı programlama Kuadratik programlama Karma tamamlayıcı problemleri Lineer olmayan programlama Şebeke programlama	CONPOT, CPLEX, OSL BPMLP, DECIS, XA SBB, SNOPT, PATH MINOS, MPSGE, DICOPT
LINDO	Lineer ve karma-tamsayılı	

⁶ MPL ON-LİNE TUTORIAL SAMPLES , (erişim tarihi 8 Ağustos 2002)
<http://www.maximal-usa.com/mpl/mplsampl.html>

	programlama Kuadratik programlama	-
LINGO	Lineer ve karma-tamsayılı programlama Lineer olmayan programlama	-
OMNI	Lineer ve karma-tamsayılı programlama Lineer olmayan programlama	CPLEX,HS/LP,OLS
DecisionPRO	Lineer programlama Lineer olmayan programlama	-
MathPro 2000	Lineer ve karma-tamsayılı programlama	XPRESS-MP
MINOPT	Lineer ve karma-tamsayılı programlama Lineer olmayan programlama Dinamik programlama Karma-tamsayılı lineer olmayan programlama	
MPL	Lineer ve karma-tamsayılı programlama	CPLEX,OSL, XA,LINDO FORTMP,OML,PCx, LP-SOLVE,XPRESS-MP CONOPT
MPSIII	Lineer ve karma-tamsayılı programlama Lineer olmayan programlama	C-WHIZ

TOMLAB	Lineer programlama Tamsayılı programlama Lineer olmayan programlama Global Optimizasyon Kısıtlı lineer olmayan parametre hesaplanması	MINOS,NPSOL,NPOT NLSSOL,QPOPT,TB ADMAT,ADMIT
Visual XPRESS	Lineer ve karma-tamsayılı programlama Lineer olmayan programlama	
What's Best	Lineer ve karma-tamsayılı programlama Lineer olmayan programlama	
LPL	Lineer programlama	

<http://www.ici.ro/camo/hmos.html>⁷

<http://www.lionhrtpub.com/orms/surveys/LP/lp6.html>⁸

Görüldüğü gibi cebirsel modelleme programları matematiksel programlama problemlerinin kurulması ve çözülmesi için ortak bir etkileşimli ortam sunmaktadır. Esnek bir arayüz yardımıyla aynı anda birden çok yazılıma ulaşılmasına olanak sağlar ve kullanıcının yazılımlar arasında değiştirme yapmasına ve yazılımın performansını geliştiren seçimlerin yapılmasına müsaade etmektedir. En iyi sonuçlar bulunduğu anda model kurucunun bu sonuçları görüp analiz edebilmesi için sonuçlar otomatik olarak model kurucunun şekline dönüştürülürler. Cebirsel bir model oluşturma programının geçerliliği, büyük-ölçekli matematiksel programlama problemlerinin

⁷ N. ANDREI, *Modeling and Optimizaitaion Systems*, (erişim tarihi : 10 Ocak 2002) <http://www.ici.ro/camo/hmos.htm>

⁸ LINEAR PROGRAMMING SOFTWARE SURVEY . (erişim tarihi 12 Ekim 2002) <http://www.lionhrtpub.com/orms/surveys/LP/lp6.html>

tanımlanmasında kullanılan genel modellerin belirtilmesini mümkün kılmaktadır. Seçeneklerin çeşitliliği ekran, basılı raporlar üzerinde gözden geçirmek için verilerin oluşturulmasına ve ya diğer programlar için girdilerin hazırlanmasına olanak sağlar.⁹

II. CEBİRSEL MODELLEME PROGRAMLARINA UZAKTAN ERİŞİM KAYNAKLARI

Günümüzde internet ve elektronik ticaretin hızlı bir şekilde yayılması optimizasyon problemlerinin çözümünde yeni fırsatlar yaratmıştır. İnternet olanakları ile optimizasyon problemlerinin çözmenin iki ana nedeni vardır. Birincisi , optimizasyon problemlerini çözmek için tek bir yol yoktur. Bazı problem tiplerinin özelliklerine göre geliştirilmiş oldukça fazla sayıda yazılım vardır. Bu yazılımlar hız , güvenilirlik ,maliyet ve uygunluk açısından farklılaşmaktadır. İnternet ortamı bunları karşılaştırma imkanı vermekte ve bu yazılımları karşılaştırmasını yapan bir çok web sayfası vardır. İkincisi , yeni geliştirilen modeller sunulmakta ve bu modeller sınıflandırılarak yayınlanmaktadır. Böylece model kurucular karşılaştıkları problemler için oluşturacakları modelleri karşılaştırma ve oluşturulan arşivlerden faydalanabilecektir¹⁰.

Cebirsel modelleme programları için internet ortamında bir çok sunucu hizmet vermektedir. Bu sunucular;

⁹ A .BROOKE A., D. KENDRICK , A. MEERAUS A., R .RAMAN., R.E. ROSENTRAL., *Gams a User's Guide, GAMS Development Corporation* , 1998

¹⁰ R .FOURER , J. -P .GOUX J.-P *Optimization as an Internet Resource* , *INFORMS , journal Interfaces ,volume 31 , number 2 , 2001,s.130-150*

LPL (Linear Programming Language) : Tony Hürlimann tarafından geliştirilmiştir. Tamsayılı programlama ve doğrusal programlama modelleri için geliştirilen bir cebirsel modelleme programıdır. Kısıtlarda AND , NOT gibi mantıksal operatörler kullanılabilir. Model kurucular modellerine bir dosya adı vererek özel bir Web formuna yazıp LPL sunucusuna gönderebilmektedir ve sunucuda problem çözüldükten sonra sonuçlar bir Web sayfasıyla sunulmaktadır. Problemdaki değişken sayısı ve kısıtların sayısı yüzden fazla olmamalıdır.

AMPL (A Modeling Language for Mathematical Programming) : Robert Fourer , David Gay ve Brian Kernighan tarafından geliştirilmiştir. Doğrusal ve doğrusal olmayan programlama modellerine , şebeke ve tamsayılı modeller de kullanılabilir. Model kurucular modellerine bir dosya adı vererek özel bir Web formuna yazıp sunucuya gönderebilmektedir. Sekiz çözücünden herhangi birini seçebilmektedirler. Problemdaki değişken sayısı ve kısıtların sayısı üçyüzden fazla olmamalıdır.

The NEOS Server(Network-Enabled Optimization System) : Joseph Czyzyk , Jonathan Owen ve Jorge More optimizasyon sunucu fikrini ortaya atmışlardır. Optimizasyon Teknoloji Merkezi oluşturulmuştur. Model kurucular modellerini bir dosya adı vererek özel bir Web formuna yazarak veya özel bir formatla yazılmış bir e-mail aracılığıyla ulaşılabilmektedir. Bu sunucu da oldukça çok sayıda çözücü bulunmaktadır.

Kestrel : NEOS sunucusuna GAMS ve AMPL cebirsel modelleme programları ile yazılan doğrusal , doğrusal olmayan ve tamsayılı modelleri ulaştırabilmek için arayüz olarak kullanılmaktadır.

GİDEN : Şebeke programlarını ve algoritmaları grafiksel olarak sunmaktadır. Java tabanlı web tarayıcısı ile ulaşılabilmektedir.

MILP : Dimitry V. Golovashkin tarafından geliştirilmiştir. Cebirsel formatta verilen küçük ölçekli karma tamsayılı modelleri çözmektedir.

SONUÇ

Gerçek hayatta karşılaşılan problemlerdeki değişken, parametre ve kısıtlayıcı sayısının oldukça çok sayıda olması problemlerin çözümünde bilgisayar programlarını kullanmayı zorunlu hale getirmektedir. Genel olarak doğrusal programlama veya doğrusal olmayan optimizasyon problemlerini çözmek için bir çok paket program geliştirilmiştir. Bu programlarda model kurucuların çalışma biçiminden algoritmanın çalışma biçimine dönüştürme işleminin bir kısmını başarıyla otomatik olarak yapmalarına rağmen, işlemi sürdürme ve sonuçları değerlendirmede zorlulukla karşılaşmaktadır. Bu zorluğun meydana gelmesindeki neden matematiksel programlamadaki model kurma ile bilgisayar programı yazmak için geliştirilen algoritma arasındaki farklılıktan kaynaklanmaktadır. Cebirsel modelleme programları ise modeli kuran kişinin oluşturduğu modeli bir bilgisayar sistemine doğrudan girdi olarak kullanılabilir şekilde getirmektedir. Böylece ara bir adımı olmaksızın, problemin algoritmik şekle dönüştürülmesi bilgisayar tarafından tam olarak yapılabilmektedir. Cebirsel modelleme programlarında model ve veri dosyaları farklı olduğundan veri dosyasındaki parametre değerlerindeki değişiklikler modelin yapısını etkilemeyecektir. Benzer şekilde modelin yapısında yapılan değişiklikler veri dosyasını etkilemeyecektir. Ayrıca cebirsel modelleme programları modelin çözümü için kullanılacak yazılımlardan bağımsız olduğundan uzaktan erişim olanakları kullanılarak farklı yazılımlarda model çözdürülerek sonuçları karşılaştırma olanağı vardır.

KAYNAKÇA

Aksen , D. (1998). Teach Yourself GAMS , Boğaziçi University Press

Andrei ,N., Modeling and Optimizaitaion Systems, (erişim tarihi : 10 Ocak 2002) <http://www.ici.ro/camo/hmos.htm>

Bertekas D. and Tsitsiklis , J.N. (1997) . Introduction to Linear Optimization ,Athena Scientific

Bisschop ,J. (1998). AIMMS , The Modeling System , Paragon Decision Techonogy B.V.

Brooke A.,Kendrick D.,Meeraus A.,Raman R. ve Rosental.R.E.,(1998). Gams a User's Guide, GAMS Development Corporation

Czyzyk J. , Owen J.H., Wright S.J.,(1997). Optimization on The Internet, OR/MS Today , October 1997(erişim tarihi 20 Mayıs 2002) (<http://www.lionhrtpub.com/orms/orms-10-9/NEOS.html>)

Dolan, E.D. ve Munson T.S. The Kestrel Interface to The NEOS Server , Draft Report , Mathematics and Computer Division. Argonne National Labortory , (erişim tarihi 8 Ağustos 2002) <http://www.ampl.com/REFS/>

Dolan, E.D. ,Fourer R.,More J.J. , Munson T.S. (2002). The to The , NEOS Server for Optimization Version 4 and Beyond . Mathematics and Computer Division, Argonne National Labortory , Preprint

Fourer R. , Goux J.-P (2001) . Optimization as an Internet Resource , INFORMS , journal Interfaces ,volume 31 , number 2 . 130-150

Fourer R. , Gay D.M. ve Kernighan B.W. (1990) . A Modeling Language for Mathematical Programming , Management Science , 519-554

Fourer R. , Gay D.M. ve Kernighan B.W. (1993) . AMPL : A Modeling Language for Mathematical Programming, Scientific Press

Hürlimann ,T.(Preprint 1998) . Modeling Languages : A New Paradigm of Programming ,(erişim tarihi 10 Haziran 2002)
<http://www-iiuf.unifr.ch/tcs/lpl>

Hürlimann ,T.(2001) . Reference Manual for The LPL Modeling Language , Working Paper, Department of Informatics,University of Fribourg

Linear Programming Software Survey (2001). (erişim tarihi 12 Ekim 2002) <http://www.lionhrtpub.com/orms/surveys/LP/lp6.html>

MPL On-Line Tutorial Samples , (erişim tarihi 8 Ağustos 2002)
<http://www.maximal-usa.com/mpl/mplsampl.html>

Nash ,S. (1998). Nonlinear Programming , (erişim tarihi 12 Ekim 2002) <http://www.lionhrtpub.com/orms/nlpss.html>

Williams ,H.P. (1985). Model Building in Mathematical Programming Second Edition , A Wiley-Interscience Publication

İŞLETMELERDE YÖNETİM KURULU ÜYE ÖZELLİKLERİ İLE YÖNETİM KURULU ETKİNLİĞİ İLİŞKİSİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Yrd.Doç.Dr. Veysel KULA*
Arş.Grv.Letife MÜHSÜRLER**

ÖZET

Bu çalışma, yönetim kurulu etkinliğinin yönetim kurulu üye özelliklerine göre farklılık gösterip göstermediğini ortaya koymayı amaçlamıştır. Türkiye’de yerleşik 386 anonim şirket yönetim kurulu üyesine uygulanan anket çalışması verileri yönetim kurulu üyelerinin görevlerindeki sadakatlerinin, özenlerinin, liyakatlerinin, geçmiş tecrübelerinin ve sorunlara objektif bakış seviyelerinin arttıkça kurulların etkinliğinin de arttığını ortaya koymaktadır. Benzer şekilde, üyeleri arasında güven derecesi yüksek olan ve iletişim ve koordinasyon konularında da sorun yaşamayan kurullar daha etkindirler.

ABSTRACT

This study aims at investigating whether the effectiveness of boards of directors varies with the differing attributes of board members. Based on the data drawn on a survey study conducted on the board members of 386 stock companies in Turkey reveals that the effectiveness of the board meetings goes up with the increased levels of loyalties, due cares, competencies, objectivities and past experiences of board members. Similarly, the higher the extent of trust, coordination and communication among board members, the more the effectiveness of boards.

GİRİŞ

Kurumsal yönetim uygulamaları, azınlık hissedarlarının kanunen korunması ya da odaklanmış ortaklık şeklinde iki biçimde ortaya çıkmaktadır. Türkiye’de azınlık ortaklarının hissedarlarının korunması güçlü olmayıp¹ benimsenen kurumsal yönetim şekli

*Afyon Kocatepe Üniversitesi, İ.İ.B.F., İşletme Bölümü.

odaklanmış ortaklıktır. Nitekim borsaya kotalı 100 büyük işletme üzerine yapılan araştırmada, işletmelerin %70'ten fazlasının ailelerce kontrol edildiği saptanmıştır².

Odaklanmış ortaklığın benimsendiği kurumsal yönetim uygulamasında yönetim kurulları önemli işlevler üstlenmektedir³. Yönetim kurulları işletme üst yönetimini hissedarlar namına kontrol etme yanı sıra strateji oluşturulmasında, üst yönetimi yönlendirme ve işletme için kritik kaynakları temin etme görevlerini de üstlenmektedirler⁴. Etkin bir yönetimde yönetim kurulunun üstlendiği önemli rollere karşılık, yönetim kurulunun işleyişine değin çok az çalışma yapılmıştır⁵. Mevcut çalışmalar da yönetim kurulu yapısını ele almakta olup, yönetim kurulu üye sayısının, kuruldaki bağımsız üyelerin oranının ve yönetim kurulu başkanının genel müdür olup olmadığının işletme performansı üzerine etkilerini araştırmaktadırlar. Weir ve Laing⁶ bu kurul yapısı özelliklerinin işletme performansına etkisinin saptanamadığı tespitinden sonra kurumsal yönetim sürecinin nasıl işlediğine değin daha çok araştırmanın yapılması gerektiğini önermiştir. Bu nedenle, mevcut çalışma, yönetim kurulu üye özelliklerinin yönetim kurulu etkinliği üzerine etkisini inceleyerek literatüre katkı sağlamayı hedeflemiştir. Ayrıca kurumsal yönetimin yönetim kurulu boyutunun Türkiye'deki işletmeler bazında ele

** Afyon Kocatepe Üniversitesi, İ.İ.B.F., İşletme Bölümü.

¹ I.S. DEMİRAĞ ve J.F. SOLOMON, "Guest Editorial Developments in International Corporate Governance and the Impact of Recent Event", *Corporate Governance*, Vol.11, Issue.1, 2003, s.4.

² I. DEMİRAĞ ve M. SERTER, "Ownership Patterns and Control in Turkish Listed Companies", *Corporate Governance: An International Review*, Vol.11, Issue.1, 2003, s.40-51

³ Y.T. MAK ve Y. LI, "Determinants of Corporate Ownership and Board Structure: Evidence from Singapore", *Journal of Corporate Finance*, Vol.7, 2001, s.241.

⁴ J.L. JOHNSON, C.M. DAILY ve A.E. ELLSTRAND, "Board of Directors: A Review and Research Agenda", *Journal of Management*, Vol.22, Issue 3, 1996, s. 411.

⁵ A.K. PREVOST, R.P. RAO ve M. HOSSAIN, "Determinants of Board Composition in New Zealand: a Simultaneous Equations Approach", *Journal of Empirical Finance*, Vol.9, 2002, s.373.

⁶ C. WEIR ve D. LAING, "Governance Structures, Director Independence and Corporate Performance in the UK", *European Business Review*, Vol.13, Issue.2, 2001, s.93.

alınması da ülkemizdeki kurumsal yönetim uygulamalarına değin uygulamaların ortaya çıkmasını mümkün kılacaktır.

Mevcut çalışmada, yönetim kurulu üye özellikleri ile yönetim kurulu etkinliği ilişkisi 386 işletmeye 2003 yılında uygulanan anket çalışması ile irdelenecektir. Anket, işletmelerdeki yönetim kurulu üyelerine uygulanmıştır. Böylece çalışma, yönetim kurulu etkinliğinin yönetim kurulu üye özelliklerinden etkilenme durumu hakkında uygulama sonucu elde edilmiş bulgular ortaya koyacaktır.

Çalışmanın takip eden ikinci bölümünde yönetim kurulu üye özelliklerine ait literatür araştırmasına yer verilecektir. Üçüncü bölümde gerçekleştirilen anket uygulamasını metodolojisi ve sonuçları ortaya konacaktır. Çalışma; elde edilen sonuçların yorumlandığı dördüncü bölüm ile bitecektir.

I. YÖNETİM KURULU ÜYE ÖZELLİKLERİ

Yönetim kurulu süreci kavramı şu hususları kapsamaktadır: Karar verme faaliyetleri, kurul stilleri, kurul toplantılarının sıklığı ve uzunluğu ve kurul üyelerinin performansını değerlemeye ait kurul kültürü⁷. Yönetim kurulu süreci, yönetim kurulunun müstakil bir birim olarak özelliklerini ve yönetim kurulu üyelerinin ayrı ayrı kişiler olarak özelliklerini yani kişisel yetenek ve bilgilerini kapsamaktadır. Literatür araştırması sonucu, yönetim kurulu üyelerinin ayrı ayrı kişiler olarak özelliklerine değin 11 faktör saptanmıştır. Bu kurul üye özellikleri ve belirtilen özelliğin hangi kaynakta yer aldığı Tablo 1'de belirtilmiştir.

⁷N. KORAC-KAKABADSE, A.K. KAKABADSE, ve A. KOUZMIN, "Board Governance and Company Performance: Any Correlations?", *Corporate Governance: International Journal of Business in Society*, Vol.1, Issue.1, 2001, s.25.

Tablo 1: Yönetim Kurulu Üye Özellikleri

ÖZELLİK	İLGİLİ KAYNAK
Üyeler arasında güven derecesi	Sison ve Kleiner, (2001: 159)
Görevde yeterli özen	Sison ve Kleiner, (2001: 159)
Yeterli geçmiş tecrübe ve deneyim	Zandastra (2002: 17)
Görevde sadakat düzeyi	Sison ve Kleiner, (2001: 159)
Kararlarında objektiflik	Elloumi ve Gueyie (2001:21)
Üyeler arasında iletişim ve koordinasyon	Eisenberg ve diğ. (1998: 37)
Analitik düşünme ve stratejik algılama hususlarında liyakat	Dulewicz ve diğ. (1995: 14)
Büyük tedarikçiler ve büyük müşterilerin yönetim kurulu üyelerini tanınması	Daily ve Shwenk (1996: 191)
Farklı özgeçmişlere sahip olma	Sison ve Kleiner, (2001: 161)
Kazançlarının işletme performansından etkilenme derecesi	Park (1995: 65)
İşletmede yönetici olmayan yönetim kurulu üyelerinin yönetim kurulu kararlarında ağırlığı	Hossain ve diğ. (2001: 121)

Yönetim kurulu üyeleri işletme ile ilgili yaptıkları tüm işlemlerde birbirlerine **güven** duymalıdır⁸. Yönetim kurulu üyelerinin işletmeye olan yükümlülüklerinden birisi de görevlerinde yeterli özen göstermeleridir. İşletme yönetiminin faaliyetlerini kontrol ve yöneltmede yönetim kurulu üyeleri özenli davranmalıdırlar⁹. İşletmeye meşruiyet havası verebilmek için yönetim kurulu üyeleri işlerinde **yeterli tecrübe ve deneyime sahip** kişiler olmalıdırlar¹⁰. Yönetim kurulu üyeleri, **görevlerinde sadakat** göstermeli, yani işletmenin ve hissedarların çıkarlarını her türlü kişisel çıkarlarının üstünde tutmalıdırlar¹¹. Aynı zamanda işletmede yönetici olan yönetim kurulu üyelerinin kararlarında işletme yönetiminden bağımsız ve **objektif** olamayacakları şeklinde yaygın bir kanaat vardır. Kurul üyelerinin üst yönetimden bağımsızlığı ve objektif olmaları

⁸L.V. SISON, ve B. KLEINER, "Differences Between Company Officers and Company Executives", *Management Research News*, Vol.24, No.3/4, 2001, s.159

⁹ SISON-KLEINER, s.159

¹⁰ G. ZANDSTRA, "Enron, Board Governance and Moral Failings", *Corporate Governance: International Journal of Business in Society*, Vol.2, Issue.2, 2002, s.17.

¹¹ SISON-KLEINER, s.159

hissedarları yöneticilerin kişisel çıkarlarına karşı koruma açısından büyük önem arz eder¹². Yönetim kurulu üyeleri arasında **iletişim ve koordinasyon sorunları özellikle** yönetim kurulu üyelerinin sayısı arttıkça ortaya çıkar¹³.

Kurul üye yeterliliğinden birisi olan **analitik düşünme**, bilgi toplama, detaylara vakıf olma ve problem analizinde yetkinliği ifade eder. **Stratejik algılama** ise, stratejik farkındalığı, vizyonu, hayal gücünü, yargılamayı, kararlılığı ve değişim yönelimli olmayı kapsar¹⁴. Daha etkin bir yönetim kurulu oluşturma önlemlerinden birisi olarak Sison ve Kleiner¹⁵ yönetim kurulu üyelerinin **özgeçmiş çeşitliliğini** arttırmayı önermektedir. Kurul etkinliğini arttırmada üyelerin davranışını direk etkileyen bir önlem olarak **üye kazançları** uzun vadeli teşvikler ile irtibatlandırılabilir¹⁶. Etkin olmak için yönetim kurulları işletme dışından gerekli kaynakları elde edebilecek kişilerden oluşmak zorundadırlar. Özellikle işletmede yönetici olmayan yönetim kurulu üyelerinin seçimi, işletmenin çevresi ile olan ilişkilerini yönetmede bir strateji olarak algılanabilir¹⁷. İşletmeye kaynak temini bağlamında **büyük müşteri ve tedarikçilerin yönetim kurulu üyelerini tanımaları** önem taşımaktadır. Hossain ve diğerlerinin¹⁸ naklettiği şekilde, Kurumsal Yönetimin Finansal

¹²F. ELLOUNI, ve J.P. GUEYIE, "Financial Distress and Corporate Governance: an Empirical Analysis", *Corporate Governance: International Journal of Business in Society*, Vol.1, Issue.1, 2001, s.21.

¹³T. EISENBERG, S. SUNDGREN ve M.T. WELLS, "Larger Board Size and Decreasing Firm Value in Small Firms", *Journal of Financial Economics*, Vol.48, 1998, s.37.

¹⁴ V. DULEWICZ, K. MACMILLAN ve P. HERBERT, "The Development of Standards of Good Practice for Boards of Directors", *Executive Development*, Vol.8, No.6, 1995, s.14.

¹⁵SISON-KLEINER, s.161.

¹⁶J.C. PARK, "Reengineering Boards of Directors", *Business Horizons*, 1995, s.65.

¹⁷C.M. DAILY, ve C. SCHWENK, "Chief Executive Officers, Top Management Teams, and Boards of Directors: Congruent or Countervailing Forces?", *Journal of Management*, Vol.22, Issue.2, 1996, s.191.

¹⁸M. HOSSIAN, A.K. PREVOST, ve R.P. RAO, "Corporate Governance in New Zealand: The Effect of the 1993 Companies Act on the Relation Between Board Composition and Firm Performance", *Pacific-Basin Finance Journal*, Vol.9, 2001, s.121.

Yönleri üzerine Mayıs 1992 tarihli İngiliz Komitesi raporunda “işletmede yönetici olmayan yönetim kurulu üye özellik ve sayısının, **bu üyelerin görüşlerinin kurul kararlarında önemli ağırlık taşıyacak şekilde olması gerektiği**” belirtilmiştir.

II. ARAŞTIRMA BULGULARI

A) ÖRNEKLEM ve VERİ TOPLAMA SÜRECİ

Bu çalışmada yönetim kurulu etkinliğinin yönetim kurulu üyelerinin özelliklerine göre farklılık gösterip göstermediğinin ortaya konulması amaçlanmıştır. 2003 Nisan ve Mayıs aylarında Türkiye’de yerleşik 386 tane anonim şirkete uygulanan anket çalışması ile veri toplanılmıştır. Türk Ticaret Kanunu’na göre sadece anonim şirketlerde yönetim kurulu olduğu için çalışmada örneklem kapsamını bu işletmeler oluşturmuştur. Anket, işletmelerde yönetim kurulu üyesi olan kişilere uygulanmıştır.

Çalışmada işletme ve yönetim kurulu ile ilgili betimsel soruları takiben, literatür araştırmasındaki bulgular ışığında katılımcılara işletmelerindeki yönetim kurulu üyelerinin özelliklerini saptamaya yönelik 1(=kesinlikle katılıyorum) ile 5(=kesinlikle katılmıyorum) şeklinde 5’li ölçekli sorular yöneltilmiştir.

Anket daha önce de belirtildiği gibi anonim şirketlerin yönetim kurulu üyelerine uygulanmıştır. Bu şekilde, 386 anonim şirket yönetim kurulu üyesine anket 2003 yılı Nisan ve Mayıs aylarında yüz yüze görüşme yöntemi ile uygulanmıştır. Afyon Kocatepe Üniversitesi, İşletme Bölümü son sınıf öğrencilerine anket formu dağıtılmış ve seçilen kritere uyan ulaşabilecekleri işletmelere anketi uygulamaları talimatı verilmiştir. Öğrenciler, uygulandıkları işletme tarafından kaşelenip imzalanmış anketleri geri getirmişlerdir. Örneklem, bu açıdan kolayda örneklem olarak nitelendirilebilir. Yüz yüze görüşme yöntemi ile anket uygulaması mektup veya faks ile yapılan anket uygulamasından kaynaklanabilecek düşük yanıt oranı sorununun da aşılmasını mümkün kılmıştır.

Anket formlarındaki veriler bilgisayar ortamında SPSS programı ile analiz edilmiştir. Çalışmada yüzde analizi ve değişkenler arasında istatistiksel olarak anlamlı bağımlılık ilişkisi olup olmadığını test etmeye yönelik olarak ortalama analizleri ile Anova analizi uygulanmıştır.

B) ÖRNEKLEMİN ÖZELLİKLERİ

Örnekleme oluşturan firmaların özellikleri Tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo 2: Örnek Kitlenin Özellikleri

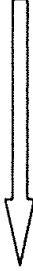
	<i>No</i>	<i>%</i>
<i>Yerleşim Yeri</i>		
Marmara Bölgesi	107	24.8
Ege Bölgesi	212	58.1
Akdeniz	29	7.5
İç Anadolu Bölgesi	16	4.3
Karadeniz	15	3.3
Diğer	7	2.0
<i>Faaliyette Bulunduğu Sektör</i>		
Motor, makine, ekipman	70	18.1
Gıda	49	12.7
Tekstil ve konfeksiyon	48	12.4
İnşaat ürünleri	40	10.4
Orman ürünleri	22	5.7
Mermer	21	5.4
Kağıt, ambalaj	17	4.4
Elektrik ürünleri	10	2.6
Tıbbi cihazlar	12	3.1
Hizmet	28	7.3
Döviz/bankacılık/sigortacılık	17	4.4
Diğer	51	13.2
Yanıt yok	1	0.3
<i>Toplam</i>	<i>386</i>	<i>100</i>

Örneklemedeki işletmeler başta Ege Bölgesi olmak üzere genellikle Türkiye’de sanayinin yoğunlaştığı batı tarafındadırlar. İşletmeler öncelikli olarak motor, makine, ekipman (%18.1), gıda (%12.7) ve tekstil-konfeksiyon (%12.4) olmak üzere farklı sektörlerde faaliyet göstermektedir.

C) YÖNETİM KURULU ETKİNLİĞİ

Yönetim kurulu etkinliği farklı şekillerde ölçülmektedir. Vafeas¹⁹ yönetim kurulu etkinliğini yönetim kurulu toplanma sıklığı ile ölçmüştür. Öte yandan Eisenberg ve diğerleri²⁰, yönetim kurulu etkinliğini kişisel harcamalarındaki artışı esas alarak kurul üyelerinin finansal performansı şeklinde ölçmüştür. Mevcut çalışmada yönetim kurulu etkinliğini ölçmede subjektif değerlendirme ölçüsü kullanılmış olup çalışmaya iştirak eden yönetim kurulu üyelerine “yönetim kurulu toplantıları verimlidir” ifadesini ‘kesinlikle katılmıyorum’ dan ‘kesinlikle katılıyorum’ a uzanan beşli ölçekte değerlendirmeleri istenmiştir. Yönetim kurulu toplantılarının etkinliğinin değerlemesine değin verilen yanıtlar Tablo 3’te gösterilmiştir.

Tablo 3: Yönetim Kurulu Toplantılarının Etkinlik Düzeyi

		No	Ort.
Kesinlikle katılmıyorum		14	3.6
Katılmıyorum		20	5.2
Fikrim yok		22	5.7
Katılıyorum		159	41.2
Kesinlikle katılıyorum		169	43.8
Yanıt yok		2	0.5
Toplam		386	100

Tablo 3’ten görüldüğü şekilde, yönetim kurulu toplantılarının etkin olduğu ifadesine örneklerin %43.8’i kesinlikle katılıyorum sıklığını, %41.2’si ise katılıyorum sıklığını işaretlemiştir. Ancak %8.8 mertebesinde işletmede yönetim kurulunun etkin olduğu ifadesine katılım gösterilmemiştir.

Katılımcılara işletmelerinin yönetim kurulu üye özellikleri ile ilgili 12 ifadeye katılım düzeylerini 1’=Kesinlikle katılmıyorum’dan 5’=Kesinlikle katılıyorum’a uzanan ölçekte belirtmeleri istenmiştir. Yönetim kurulunun etkinlik düzeyinin yönetim kurulu özelliklerine

¹⁹ N. VAFEAS, “Board Meeting Frequency and Firm Performance”, *Journal of Financial Economics*, Vol.53, 1999, s.140.

²⁰ EISENBERG-SUNDGREN-WELLS, s.42.

göre değişim gösterip göstermediğini ortaya koymak için ANOVA testi uygulanmıştır. Tablo 4 ANOVA testi sonucunu, yanıt ortalamaları esas alınarak en çok katılım gösterilen ifadeden en az katılım gösterilene uzanan ifade sıralamasında sunmaktadır.

Tablo 4'ten de görüldüğü üzere, yönetim kurulu üyelerinin en çok katılım gösterdikleri ifadeler şunlardır: Yönetim kurulu üyeleri arasında güven derecesinin yüksek olması (4.44 ortalama), üyelerin görevlerinde yeterli özen göstermeleri (4.42 ortalama), yönetim kurulu üyelerinin yeterli geçmiş tecrübe ve deneyime sahip olmaları (4.39 ortalama), üyelerin görevlerinde gösterdikleri sadakat (4.31 ortalama), aynı zamanda yönetici olan üyelerin kararlarında objektif olmaları (4.15 ortalama), üyeler arasında iletişim ve koordinasyon konularındaki uyum (4.15 ortalama) ve üyelerin stratejik algılama konularında liyakat sahibi olmalarıdır (4.00 ortalama). İşletmede yönetici olmayan yönetim kurulu üyelerinin, aynı zamanda yönetici olan yönetim kurulu üyelerine göre yönetim kurulu kararlarında daha çok ağırlığı olduğu (2.85 ortalama) ve aynı zamanda yönetici olan yönetim kurulu üyeleri sayısında son yıllarda artış olduğu (2.58 ortalama) en az katılım gören ifadelerdir.

Tablo 4:Yönetim Kurulu Üye Özellikleri ve Yönetim Kurulu Toplantılarının Etkinlik Düzeyi İlişkisi

İFADELER	Grup	No	Ort.	SS	F değeri
Yönetim kurulu üyeleri arasında güven derecesi yüksektir	(1)	14	3.21	1.929	22.296***
	(2)	20	3.70	1.261	
	(3)	22	4.05	0.899	
	(4)	159	4.38	0.664	
	(5)	168	4.73	0.521	
	Toplam	383	4.44	0.825	
Yönetim kurulu üyeleri görevlerinde yeterli özen gösterirler	(1)	14	3.43	1.785	21.503***
	(2)	20	3.60	1.231	
	(3)	22	4.05	0.785	
	(4)	159	4.35	0.686	
	(5)	167	4.72	0.514	
	Toplam	382	4.42	0.805	
Yönetim kurulu üyeleri yeterli geçmiş tecrübe ve deneyime sahiptirler	(1)	14	3.64	1.646	10.628***
	(2)	20	4.10	1.294	
	(3)	22	4.00	1.069	
	(4)	157	4.27	0.713	
	(5)	169	4.65	0.619	
	Toplam	382	4.39	0.828	
Yönetim kurulu üyelerinin görevlerindeki sadakat düzeyi yeterlidir	(1)	13	2.77	1.922	15.634***
	(2)	20	3.90	1.165	
	(3)	22	4.00	1.069	
	(4)	158	4.30	0.763	
	(5)	165	4.54	0.711	
	Toplam	378	4.31	0.912	
Aynı zamanda yönetici olan yönetim kurulu üyeleri kararlarında objektifler	(1)	14	3.21	1.718	14.756***
	(2)	20	3.50	1.192	
	(3)	22	3.45	1.224	
	(4)	155	4.06	0.892	
	(5)	161	4.50	0.807	
	Toplam	372	4.15	1.006	
Yönetim kurulu üyeleri arasında iletişim ve koordinasyon konusunda sorun yaşanmaz	(1)	14	3.00	1.881	19.641***
	(2)	20	3.55	1.356	
	(3)	22	3.45	1.101	
	(4)	158	4.03	0.837	
	(5)	169	4.52	0.699	
	Toplam	383	4.15	0.971	

Devamı Var

Tablo 4'ün Devamı:Yönetim Kurulu Üye Özellikleri ve Yönetim Kurulu Toplantılarının Etkinlik Düzeyi İlişkisi

Yönetim kurulu üyeleri analitik düşünme ve stratejik algılama hususlarında liyakat sahibidirler	(1)	14	3.00	1.617	13.020***
	(2)	20	3.40	1.142	
	(3)	22	3.55	1.011	
	(4)	158	3.89	0.821	
	(5)	164	4.33	0.927	
	Toplam	378	4.00	0.993	
Büyük tedarikçiler ve büyük müşteriler yönetim kurulu üyelerini tanırlar	(1)	14	3.89	1.657	1.781
	(2)	20	3.45	1.356	
	(3)	22	4.05	0.950	
	(4)	159	3.91	1.054	
	(5)	167	4.11	1.234	
	Toplam	382	3.98	1.177	
Yönetim kurulu üyeleri farklı farklı özgeçmişlere sahiptirler	(1)	13	3.85	1.725	1.681
	(2)	20	3.65	1.226	
	(3)	22	3.27	1.352	
	(4)	158	3.92	1.046	
	(5)	167	3.93	1.273	
	Toplam	380	3.87	1.208	
Yönetim kurulu üyelerinin kazançlarının işletme performansından etkilenme derecesi yüksektir	(1)	14	3.36	1.906	2.886**
	(2)	20	3.10	1.410	
	(3)	22	3.59	1.098	
	(4)	157	3.88	1.094	
	(5)	164	3.91	1.187	
	Toplam	377	3.81	1.202	
İşletmede yönetici olmayan yönetim kurulu üyelerinin diğer üyelere göre yönetim kurulu kararlarında daha çok ağırlığı vardır	(1)	14	3.07	1.774	0.292
	(2)	19	2.79	1.437	
	(3)	21	3.10	1.446	
	(4)	151	2.81	1.269	
	(5)	159	2.86	1.471	
	Toplam	364	2.85	1.394	

Notlar

1. Ortalama 1(= kesinlikle katılmıyorum) ve 5(= kesinlikle katılıyorum) arasındaki beşli ölçeğin ortalamasıdır.
2. * $p < 0.1$, ** $p < 0.05$, *** $p < 0.01$.

Tablo 4'te görüldüğü gibi, yönetim kurulu üye özelliklerinin bir kısmı ile yönetim kurulu toplantılarının etkinliği arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişki vardır. Yönetim kurullarının etkinlik düzeyi yüksek olan işletmelerde şu üye özellikleri daha da belirgin

şekilde mevcuttur: yönetim kurulu üyeleri arasında güven derecesinin yüksek olması ($0.01 < p$), üyelerin görevlerinde yeterli özen göstermeleri ($0.01 < p$), yönetim kurulu üyelerinin yeterli geçmiş tecrübe ve deneyime sahip olmaları ($0.01 < p$), üyelerin görevlerinde gösterdikleri sadakat ($0.01 < p$), aynı zamanda yönetici olan üyelerin kararlarında objektif olmaları ($0.01 < p$), üyeler arasında iletişim ve koordinasyon konularındaki uyum ($0.01 < p$), üyelerin stratejik algılama konularında liyakat sahibi olmaları ($0.01 < p$) ve yönetim kurulu üyelerinin kazançlarının işletme performansından etkilenme derecesi ($0.05 < p$). Öte yandan, yönetim kurulu toplantı etkinliği şu faktörlere göre farklılık göstermemektedir: Büyük tedarikçiler ve büyük müşteriler yönetim kurulu üyelerini tanıması, yönetim kurulu üyelerin farklı farklı özgeçmişlere sahip olması, işletmede yönetici olmayan yönetim kurulu üyelerinin diğerlerine göre yönetim kurulu kararlarındaki göreceli ağırlığında ve aynı zamanda yönetici olan yönetim kurulu üye sayısındaki artıştır.

SONUÇ

Çalışma, yönetim kurulu toplantı etkinliğinin yönetim kurulu üye özelliklerine göre farklılık gösterip göstermediğini ortaya koymayı hedeflemiştir. Bu amaçla 2003 Nisan ve Mayıs aylarında Türkiye’de yerleşik 386 anonim şirket yönetim kurulu üyesine anket uygulanmıştır.

Çalışma sonuçları yönetim kurulu üye özelliklerinin bir kısmı ile yönetim kurulu toplantılarının etkinliği arasında anlamlı ilişki olduğunu ortaya koymuştur. Yönetim kurullarının etkinlik düzeyi arttıkça, yönetim kurulu üye özelliklerinden üyeler arasında güven derecesi, görevde yeterli özen, yeterli geçmiş tecrübe ve deneyim, görevde sadakat düzeyi, aynı zamanda yönetici olan üyelerin kararlarında objektiflik, üyeler arasında iletişim ve koordinasyon, analitik düşünme ve stratejik algılama hususlarında liyakat ve kazançlarının işletme performansından etkilenme derecesi önem kazanmaktadır. Fakat yönetim kurulu üye özelliklerinden farklı özgeçmişlere sahip olma, büyük tedarikçiler ve büyük müşterilerin yönetim kurulu üyelerini tanıması, işletmede yönetici olmayan yönetim kurulu üyelerinin yönetim kurulu kararında ağırlığı ve

yönetici olan yönetim kurulu üye sayısındaki artış; yönetim kurulu toplantılarının etkinliğinde hiçbir etki yapmamaktadır.

Çalışma; yönetim kurulu üyelerinin yaptıkları tüm işlemlerde birbirlerine güven duyan, işletmenin faaliyetlerine gerekli özeni gösteren, işlerinde yeterli tecrübe ve deneyime sahip olan, görevlerine sadakat gösteren, kararlarında objektif olan ve kişiler arasında iletişimi kuvvetli kişiler olması gerektiğini ortaya koymaktadır. Ayrıca yönetim kurulu üyeleri analitik düşünme yani problem analizinde yeterliliğe ve stratejik algılama yeteneğine sahip olmalıdırlar.

KAYNAKÇA

DAILY, C. M. ve C. SCHWENK, "Chief Executive Officers, Top Management Teams, and Boards of Directors: Congruent or Countervailing Forces?", *Journal of Management*, Vol.22, Issue2, 1996.

DEMİRAG, I. ve M. SERTER, "Ownership Patterns and Control in Turkish Listed Companies", *Corporate Governance: An International Review*, vol.11, Issue.1, 2003.

DULEWICZ, Victor, Keith MACMILLAN ve Peter HERBERT, "The Development of Standards of Good Practice for Boards of Directors", *Executive Development*, Vol.8, No.6, 1995.

EISENBERG T., S. SUNDGREN ve M.T. WELLS, "Larger Board Size and Decreasing Firm Value in Small Firms", *Journal of Financial Economics*, Vol.48, 1998.

ELLOUNI, F. ve J.P. GUEYIE, "Financial Distress and Corporate Governance: an Empirical Analysis", *Corporate Governance: International Journal of Business in Society*, Vol.1, Issue.1, 2001.

HOSSIAN, M., A.K. PREVOST ve R.P. RAO, "Corporate Governance in New Zealand: The Effect of the 1993 Companies Act on the Relation Between Board Composition and Firm Performance", *Pacific-Basin Finance Journal*, Vol.9, 2001.

JOHNSON, J. L., C.M. DAİLY, ve A.E. ELLSTRAND, "Board of Directors: A Review and Research Agenda", *Journal of Management*, Vol.22, Issue.3, 1996.

KORAC-KAKABADSE, N., A.K. KAKABADSE, ve A. KOUZMİN, "Board Governance and Company Performance: Any Correlations?", *Corporate Governance: International Journal of Business in Society*, Vol.1, Issue.1, 2001.

MAK, Y.T. ve Y. LI, "Determinants of Corporate Ownership and Board Structure: Evidence from Singapore", *Journal of Corporate Finance*, Vol.7, 2001.

PARK, J. C., "Reengineering Boards of Directors", *Business Horizons*, 1995.

PREVOST, A. K., Rao R. P. ve Hossain, M., Determinants of Board Composition in New Zealand: a Simultaneous Equations Approach, *Journal of Empirical Finance*, 9, 2002.

SISON, L. V. ve B. KLEINER, "Differences Between Company Officers and Company Executives", *Management Research News*, Vol.24, Issue.3/4, 2001.

VAFEAS, N., "Board Meeting Frequency and Firm Performance", *Journal of Financial Economics*, Vol.53, 1999.

WEIR, C. ve D. LAING, "Governance Structures, Director Independence and Corporate Performance in the UK", *European Business Review*, Vol.13, Issue.2, 2001.

ZANDSTRA, G., "Enron, Board Governance and Moral Failings" *Corporate Governance: International Journal of Business in Society*, Vol.2, Issue.2, 2002.

AB'YE YENİ KABUL EDİLEN ÜLKELER VE TÜRKİYE: DIŞ TİCARET AÇISINDAN BİR DEĞERLENDİRME

Yrd.Doç.Dr.Yaprak GÜRCAN¹
Yrd.Doç.Dr.Yeşim KUŞTEPELİ

ÖZET

13 Aralık 2002 Kopenhag toplantısında, Avrupa Birliği (AB), Çek Cumhuriyeti, Estonya, Güney Kıbrıs, Latviya, Litvanya, Macaristan, Malta, Polonya, Slovak Cumhuriyeti, ve Slovenya'nın 1 Mayıs 2004'de AB'ye üye ülkeler arasına katılacaklarını ilan etmiştir. Türkiye ile görüşmeler ise belirlenmeyen bir tarihe ertelenmiştir. Üyeliğe kabulü kesinleşmiş olan bu on ülkenin Türkiye'nin AB ile olan dış ticaretini etkilemesi kaçınılmazdır. Bu çalışma, dış ticaret istatistiklerini karşılaştırarak mevcut durumu tespit etmeye yönelik betimleyici bir çalışmadır. Araştırma sonucunda, Slovakya Cumhuriyeti ekonomisinin son 5 yılda hızla kalkındığı ve Çek Cumhuriyeti, Polonya ve Macaristan gibi Türkiye'ye rakip olacak ülkeler arasına katıldığı gözlemlenmektedir. Tam üyelik için başvuru yapan ülkeler arasında AB'ye bağımlılık oranı en düşük olan ülke Türkiye'dir; bu da Türkiye'nin dış ticaret ortaklarını çeşitlendirdiği anlamına gelebilir.

ABSTRACT

The European Council in Copenhagen on 13th December 2002 concluded the negotiations on accession with Cyprus, The Czech Republic, Estonia, Hungary, Latvia, Lithuania, Malta, Poland, the Slovak Republic and Slovenia. Regarding Turkey, negotiations were postponed to an unknown date depending upon Turkey's pre-accession preparations. Latest enlargement will certainly affect Turkey's trade with other EU members. This descriptive study compares the trade statistics of the thirteen countries currently involved in the enlargement process. By doing so, we will be able to analyze the current situation in and among these countries. On the

Dokuz Eylül Üniversitesi İşletme Fakültesi – Buca / İZMİR

Afyon Kocatepe Üniversitesi İ.İ.B.F., Dergisi (C.V., S.1, 2003)

base of this study, it is found that Slovak Republic's economy grows at an increasing rate in the last 5 years and becomes a competitor to Turkey like Czech Republic, Poland and Hungary. Turkey has the lowest dependency rate (to the EU) among these thirteen countries. This can be interpreted as Turkey diversified her partners.

GİRİŞ

Avrupa Birliği, Mart 1998'de genişlemesine imkan veren yasal düzenlemeyi tamamlayarak genişleme işlemlerine başlamıştır. O tarihten bu yana Avrupa Birliği'ne girmek için başvuru yapan 13 ülke (Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Güney Kıbrıs, Latviya, Litvanya, Macaristan, Malta, Polonya, Romanya, Slovak Cumhuriyeti, Slovenya, Türkiye) ile görüşmelere başlanmıştır. 13 Aralık 2002 Kopenhag toplantısında, Avrupa Birliği (AB), bu 13 ülkeden 10'u ile görüşmelerini sonuçlandırarak Çek Cumhuriyeti, Estonya, Güney Kıbrıs, Latviya, Litvanya, Macaristan, Malta, Polonya, Slovak Cumhuriyeti, ve Slovenya'nın 1 Mayıs 2004'de AB'ye üye ülkeler arasına katılacaklarını ilan etmiştir. 16 Nisan 2003'de Atina'da bu on ülke ile Kabul Antlaşması imzalanırken, Bulgaristan ve Romanya ile görüşmelerin devam edeceği ve istenen kriterler karşılandığında, bu iki ülkenin 2007 yılında AB'ye üye olabilecekleri, ancak Türkiye'nin henüz kabul görüşmelerine başlayacak konumda olmadığı belirtilmiştir (www.europa.eu.int/comm/enlargement).

AB, üyeliği kesinleşen 10 ülkeninin de katılımıyla tarihindeki en büyük genişlemeyi gerçekleştirmiş olacaktır (alanı % 34, nüfusu ise yaklaşık 105 milyon kadar artacaktır). En son genişlemeyle AB, 370 milyon vatandaşı ile dünyanın en büyük ekonomik alanı olacaktır. Bu genişleme AB'ye üye ülkeler için olduğu kadar üçüncü ülkeler, yani AB'ye üye olmayan ülkeler için de büyük fırsatlar içermektedir çünkü bu genişlemiş Birlik'te tarifeler, ticaret kuralları, idari işlemler aynı ve tek olacaktır. Bu da, diğer ülkelerin AB ile olan ilişkilerini kolaylaştıracak ve dolayısıyla ticaret ve yatırım koşullarını iyileştirmiş olacaktır (Güran, 1999). Ayrıca, genellikle, AB tarifeleri kabulü kesinleşmiş ülkelerinkinden daha düşük olduğu için, dünyadaki tarifeler de düşmüş olacak ve ekonomik verimlilik açısından büyük bir katkı sağlanacaktır. Bu büyüklükteki bir pazarın, eski ve yeni AB üyelerinde yatırım ve iş olanaklarını artıracığı şüphesizdir. Bunun

yanısıra, tüketiciler, daha fazla çeşit ve seçenekler ile düşük fiyatlardan yararlanırken, Avrupalı işletmeler, rekabetin artmasından kaynaklanan verimlilik ve ticaret artışının yanı sıra, aynı kuralları paylaşmanın kolaylığından da faydalanacaklardır (Fidrmuc ve Fidrmuck, 2000; Fidrmuck, 1997).

Tüm bu gelişmeler, kabul görüşmeleri henüz başlamamış olan Türkiye için çok önemlidir. Avrupa Birliği, Türkiye'nin çok önemli bir ticaret ortağıdır (Kepenek ve Yentürk, 2003). Ayrıca, dış ticaret açısından AB'ye üyeliği kesinleşen ülkeler ile Türkiye benzerlik göstermektedir (bkz. Tablo 3). Bütün bunlar, yeni kabul edilen ülkelerin, Türkiye'nin AB ile olan dış ticareti açısından büyük önem taşıdığını işaret etmektedir.

Bu çalışmanın amacı, AB üyeliği kesinleşen 10 ülke ile Türkiye'nin makroekonomik göstergelerini incelemek, Türkiye'nin AB ile olan ticaretini yeni kabul edilen ülkelerin ticareti açısından değerlendirmektir. Bunu yapmak için öncelikle, bu ülkeler ile Türkiye genel ekonomik istatistikler açısından, daha sonra ise onbeş AB ülkesi ve özellikle Türkiye'nin AB içerisinde en büyük üç ticaret ortağı olan AB ülkesi (Almanya, Fransa, İtalya) göz önüne alınarak dış ticaret istatistikleri karşılaştırılacaktır. Türkiye'nin AB üyesi en büyük üç ticaret ortağı açısından, yeni kabul edilen ülkelere hangileri ile ticaretinin anlamlı olduğu tespit edilecektir. En son olarak ise, aynı ülkelerin dışa bağımlılık oranları hesaplanacaktır. Bu çalışma, mevcut durumun tespitine yönelik betimleyici bir çalışma niteliğindedir.

Çalışmanın ikinci bölümünde, bahsi geçen karşılaştırmalar yapılacak, üçüncü bölümde ise sonuç ve yorumlar sunulacaktır.

I. SEÇİLMİŞ AB ÜLKELERİ İLE ÜYELİĞE KABUL EDİLEN ÜLKELER ARASINDAKİ DIŞ TİCARET

Geçtiğimiz 10 yıl boyunca Türkiye ihracatından daha fazla ithal etmiştir. Bu dönem boyunca yaklaşık olarak Avrupa Birliği ile yapılan dış ticaret, Türkiye dış ticaretinin yarısını oluşturmaktadır. Yine aynı dönemde Türkiye AB'nin en önemli altı ticaret ortağından biridir (Allen, 2000).

Yüksek enflasyon ve istikrarsız büyüme 1990'lardan itibaren Türkiye ekonomisinin karakterini oluşturmaktadır. Bütün aday ülkeler gibi Türkiye'de, 1997 yılındaki Asya ve Rusya finansal krizlerinden etkilenmiştir. Buna ek olarak 2000 yılında başlayan ve 2001 yılında derinleşerek devam eden tamamen içsel bir kriz süreci de yaşanmıştır. Ardından başlayan Irak savaşı Türkiye'nin dış ticaretini iyice olumsuz yönde etkilemiş ve ekonominin istikrara kavuştuğu, kapasite kullanım oranlarının arttığı sinyallerinin alınması 2003'ün 2. çeyreğini bulmuştur.

Tablo 1'de sunulan anahtar istatistikler incelendiğinde, Türkiye'nin kabul edilen ülkelerle karşılaştırıldığında en büyük nüfusa (65.3 milyon) ve alana (775 000 km²) sahip olduğu açıkça görülmektedir. Türkiye'yi, 38.6 milyon kişi ve 313 000 km² ile Polonya ve 22.4 milyon kişi ve 238 000 km² ile Romanya izlemektedir. Buna karşılık Malta ve Güney Kıbrıs Rum Cumhuriyeti son derece küçük ülkelerdir. Dolayısıyla AB'ye katılımlarının AB'ye getireceği yük de bu oranda küçüktür. 2004'de kabulü kesinleşen ülkeler arasında nüfus açısından en kalabalık ülke olan Polonya'yı 10.3 milyon ve 10.0 milyon kişi ile Çek Cumhuriyeti ve Macaristan izlemektedir. Daha önce yapılan çalışmalarda da bu üç ülkenin AB'ye katılımının Türkiye'nin AB ile olan dış ticaretini ne şekilde etkileyeceği araştırılmış ve halihazırda endüstri-içi ticaretlerinin Türkiye'den daha fazla olduğu tespit edilmiştir (Gülcan ve Kuştepe, 2001).

Milli gelir açısından incelendiğinde ise toplam Gayri Safi Yurtiçi Hasıla açısından sıranın bozulmadığı (Türkiye, Polonya, Romanya, Çek Cumhuriyeti, Macaristan), ancak kişi başına düşen toplam Gayri Safi Yurtiçi Hasıla bakımından Türkiye'nin oldukça yetersiz ve 6.400 Euro ile üyeliğe kabul edilen ülkelerin hepsinden (Bulgaristan hariç, 5.400 Euro) düşük gelire sahip olduğu görülmektedir.

Tablo 2'de, AB'ne üye olarak girecek ülkeler ve Türkiye'nin, 1997-2001 tarihleri arasındaki ve GSMH büyüme hızı rakamları sunulmuştur. Tüketici Fiyatları Endeksi 1995=100 alınarak incelendiğinde Birliğe kabul edilen tüm ülkelerin (Romanya hariç) enflasyon problemini aştığı görülmektedir. Türkiye'de ise 1997'de %

85.7 olan enflasyon 2001'de ancak % 57.6'ya düşmüştür ki bu oran hala kabul edilebilir düzeyde değildir.

Tablo 1. Anahtar İstatistikler, 2000: Üyeliğe Kabul Edilen Ülkeler, Türkiye ve AB-15

	Nüfus (milyon)	Alan (000 km ²)	GSYH (€ milyar)	GSYH (€ kişi başına)
Bulgaristan	8.2	111	44.3	5,400
Güney Kıbrıs	0.8	9	12.4	18,500
Çek Cum.	10.3	79	135.1	13,500
Estonya	1.4	45	12.1	8,500
Macaristan	10.0	93	117.0	11,700
Latviya	2.4	65	15.6	6,600
Litvanya	3.7	65	24.3	6,600
Malta	0.4	0.3	4.6	11,900
Polonya	38.6	313	337.9	8,700
Romanya	22.4	238	135.4	6,000
Slovak Cum.	5.4	49	58.3	10,800
Slovenya	2.0	20	32.0	16,100
Türkiye	65.3	775	433.3	6,400
AB-15	378.3	3,191	8499	22,500

Kaynak: www.europa.int, 2002

GSMH büyüme oranı açısından incelendiğinde ise, yine Türkiye'nin Birliğe kabul edilen ülkelere ayrıldığı görülmektedir: GSMH büyüme oranının istikrarsız olduğu tek ülke Türkiye'dir. 1997-1999 arası %7.5'dan -%4.7'ye düşen büyüme, 2000'de %7.4 olurken 2001'de -%7.4 olmuştur. AB Komisyonu tarafından 9 Ekim 2002'de yayınlanan Beşinci İlerleme Raporu'nda son derece istikrarsız bir ekonomik büyüme sergilendiği, ekonomideki gelişmenin nüfus

Tablo 2: Enflasyon ve GSMH Büyüme Oranları: Üyelğe Kabul Edilen Ülkeler ve Türkiye (1995=100)

	1997		1998		1999		2000		2001	
	Büyüme	Enflasyon	Büyüme	Enflasyon	Büyüme	Enflasyon	Büyüme	Enflasyon	Büyüme	Enflasyon
Bulgaristan	-5,6	-	4,0	18,7	2,3	2,6	5,4	10,3	4,0	7,4
Estonya	9,8	9,3	4,6	8,8	-0,6	3,1	7,1	3,9	5,0	5,6
G. Kıbrıs	2,4	3,3	5,0	2,3	4,6	1,1	5,1	4,9	4,0	2,0
Çek Cum.	-0,8	8,0	-1,0	9,7	0,5	1,8	3,3	3,9	3,3	4,5
Macaristan	4,6	18,5	4,9	14,2	4,2	10,0	5,2	10,0	3,8	9,1
Latvia	8,4	8,1	4,8	4,3	2,8	2,1	6,8	2,6	7,7	2,5
Litvanya	7,3	8,8	5,1	5,0	-3,9	0,7	3,8	0,9	5,9	1,3
Malta	4,9	6,4	3,4	3,7	4,1	2,3	5,5	3,0	-0,8	2,5
Polonya	6,8	15,0	4,8	11,8	4,1	7,2	4,0	10,1	1,1	5,3
Romanya	-6,1	-	-4,8	59,1	-1,2	45,8	1,8	45,7	5,3	34,5
Slovenya	4,6	8,3	3,8	7,9	5,2	6,1	4,6	8,9	3,0	8,6
Slovak Cum.	5,6	6,0	4,0	6,7	1,3	10,8	2,2	12,3	3,3	-
Türkiye	7,5	85,7	3,1	84,9	-4,7	64,2	7,4	57,3	-7,4	57,6

Kaynak: www.europa.int

artışının altında kalmasına bağlı olarak kişi başına gelirden önemli düşüşler yaşandığı ifade edilmektedir (2002 İlerleme Raporu). Raporda ayrıca, ekonominin istikrarsız ve düşük oranlı bir büyüme trendi gösterdiği, işsizliğin özellikle 1999-2001 yıllarında yaşanan durgunluğa bağlı olarak arttığı, son dönemdeki gelişmeye rağmen enflasyonist baskıların yüksek oranlarda hissedildiği belirtilmektedir. AB, başvuru yapan 13 ülkenin de en önemli ticaret ortaklarından biridir. AB'nin 1993'den beri bu ülkelerle olan ticareti üç kat artmıştır.

Tablo 3'de AB'nin bu ülkeler ve Türkiye ile olan ticareti gösterilmektedir. Görüldüğü üzere, Türkiye ve üyeliğe kabul edilen ülkeler arasında AB ile ticaret açısından dikkat çekici bir farklılık yoktur. Hemen hemen tüm ülkeler dış ticaretlerinin yarısından fazlasını AB ülkeleri ile gerçekleştirmektedirler.

Bu çalışmada daha önce de belirtildiği gibi Avrupa Birliği'ne tam üye olarak kabul edilen ülkelerin özellikle Türkiye'nin en büyük ticaret ortağı olan üç Avrupa Birliği üyesi; Almanya, Fransa ve İtalya ile olan dış ticaretleri incelenecektir. Bu bağlamda, 1 Mayıs 2004'de AB'ye tam üye olacak on ülkeyi (Estonya, Güney Kıbrıs Rum Kesimi, Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Latviya, Litvanya, Malta, Polonya, Slovenya ve Slovak Cumhuriyeti) incelemek daha uygun olacaktır çünkü Bulgaristan ve Romanya 2007'de üye olmayı ummaktadırlar ancak bu zamana kadar AB'nin belirlediği kriterleri yerine getirmek durumunda olduklarından bu tarihin değişme olasılığı da bulunmaktadır.

Tablo 4'de, 1999-2001 yılları arasında Almanya'nın bu 10 ülke ve Türkiye ile olan ithalat ve ihracat değerleri, Avrupa Birliği ile olan ticaretleri içerisinde Almanya'nın payı ve bu payın yıllık yüzde değişimleri sunulmuş ve %1 seviyesinde istatistiksel olarak anlamlılıkları ölçülmüştür. Rakamlar ithalat açısından değerlendirildiğinde Çek Cumhuriyeti, Polonya ve Macaristan'ı takiben Slovak Cumhuriyeti ve Slovenya en büyük paya sahiptirler.

Tablo 3. AB ile olan Ticaret (%):Üyelğe Kabul Edilen Ülkeler ve Türkiye

	1997		1998		1999		2000		2001	
	İhracat	İthalat	İhracat	İthalat	İhracat	İthalat	İhracat	İthalat	İhracat	İthalat
Bulgaristan	43,2	37,7	50,4	45,2	52,1	48,4	51,1	44,0	54,8	49,4
Estonya	62,4	68,5	66,7	67,8	72,5	65,3	76,5	62,6	69,4	56,5
Güney Kıbrıs	50,2	56,3	54,3	61,9	53,7	57,3	51,5	55,9	49,0	55,5
Çek Cum.	59,8	61,8	64,0	63,5	69,2	64,2	68,6	62,0	68,9	61,8
Macaristan	71,2	62,8	72,9	64,1	76,2	64,4	75,1	58,4	74,3	57,8
Latvia	48,9	53,2	56,6	55,3	62,5	54,5	64,6	52,4	61,2	52,6
Lutvanya	32,5	44,3	38,0	47,2	50,1	46,5	47,9	43,3	47,8	44,0
Malta	54,3	71,4	52,8	69,3	48,7	65,4	33,3	60,0	41,3	63,6
Polonya	64,0	63,8	68,3	65,6	70,5	64,9	69,9	61,2	69,2	61,4
Romanya	56,6	52,5	64,5	57,7	65,5	60,7	6,8	56,6	67,8	57,3
Slovenya	47,1	43,8	55,7	50,1	59,4	51,7	59,0	48,9	59,9	49,8
Slovak Cum.	63,6	67,4	65,5	69,4	66,0	68,9	63,8	67,8	62,2	67,7
Türkiye	46,6	51,2	50,0	52,4	54,0	52,6	52,2	48,8	51,6	44,6

Kaynak: www.europa.int 2002 AB Ülke Raporları.

Tablo 4: Almanya'nın AB'ye Tam Üyeligi Kesimleşen 10 Ülke ve Türkiye ile Olan Dış Ticareti

	1999						2000						2001					
	İthalat			İhracat			İthalat			İhracat			İthalat			İhracat		
	M	P _{av}	% Δ	M	P _{av}	% Δ	M	P _{av}	% Δ	M	P _{av}	% Δ	M	P _{av}	% Δ	M	P _{av}	% Δ
Estonya	207	10.9 (0.59)	9.9	309	12.8 (0.82)	-	432	13.5 (0.85)	4.9	286	9.5 (0.58)	-6.5	528	17.3 (1.14)	28.9			
Çek Cum.*	10097	59.9* (3.28)	1.3	1003	54.5* (3.49)	-1.5	1286	59.5* (3.64)	-0.8	1279	53.3* (3.36)	-2.1	1446	57.8* (3.51)	-2.7	1493	54.5* (3.59)	2.1
Güney Kıbrıs	47	7.7 (0.42)	-9.8	390	16.5 (1.06)	5.6	180	17.9 (1.09)	132	361	11.6 (0.73)	-	143	14.9 (0.90)	16.4	377	12.8 (0.84)	10.6
Macaristan*	8465	48 (2.63)	-1.1	8481	45.9* (2.94)	0.02	9939	45 (2.75)	-6.1	1029	44.7* (2.82)	-2.8	1120	46 (2.79)	2.1	1059	44.6* (2.94)	-0.2
Latvya	314	22.3 (1.22)	-0.8	479	28.8 (1.84)	-6.2	396	20.8 (1.27)	-6.5	620	30.6 (1.93)	6.3	431	22.5 (1.37)	8.2	815	33.4 (2.20)	9.2
Litvanya	508	31.3 (1.71)	-6.5	747	35.6 (2.28)	-6.9	575	26.5 (1.62)	15.4	914	35.4 (2.23)	-0.6	680	25.9 (1.57)	-2	1248	36.8 (2.43)	3.9
Malta	237	27.8 (1.52)	11.3	252	12.1 (0.77)	1.2	271	26.1 (1.59)	-6	331	11.9 (0.75)	-2.1	349	30.3 (1.84)	15.8	317	12.8 (0.84)	7.4
Polonya*	9085	51.6* (2.82)	1.7	1233	42.6 (2.73)	-2	1179	50.6* (3.09)	-2	1451	42.9 (2.71)	0.8	1337	50.3 (3.05)	-0.5	1522	42.9* (2.83)	-0.1
Slovak Cum.*	3162	53* (2.90)	-6.6	2819	51.1* (3.29)	-5.7	3399	48.9* (2.99)	-7.7	3319	50.3* (3.17)	-1.6	4132	50.7* (3.08)	3.6	3926	49.6* (3.27)	-1.4
Slovenya	2287	43.1 (2.36)	7.4	2071	29.9 (1.91)	0.8	2454	39 (2.38)	-9.5	2276	27.9 (1.76)	-6.6	2463	37.4 (2.27)	-4	2403	28.4 (1.879)	1.7
Türkiye	5434	36	-6.6	5877	28.5	-8.4	5961	33.4	-5.8	8340	27.8	-2.5	6304	31.2	-8	6005	29.8	7.1

Kaynak: EUROSTAT, European Commission. Pay ve % Δ yazılarları tarafından hesaplanmıştır. Parametre içindeki sayılar 1 değerlerdir. * İstatistiksel olarak %1 seviyesinde anlamlıdır.

Slovenya ve Slovak ekonomisinin dışa açılma sürecinin hızla arttığı gözlemlenmektedir. Ayrıca Almanya'nın, Çek Cumhuriyeti, Polonya ve Slovakya'dan olan ithalatı istatistiksel olarak da %1 seviyesinde anlamlı bulunmuştur. Almanya'ya ihracat açısından ise en büyük paya sahip ülkeler Çek Cumhuriyeti, Polonya ve Macaristan'ı, takiben Slovak Cumhuriyeti, Slovenya, Latviya ve Litvanya'dır. Almanya'nın Çek Cumhuriyeti ve Slovak Cumhuriyeti'nden ihracatı incelenen tüm yıllar boyunca anlamlı çıkarken Polonya'da sadece 2001 yılı için anlamlı bulunmuştur. Türkiye'nin Almanya ile olan ihracat ve ithalat payı ortalama olarak % 30'larda seyretmekte, ancak bu oran yukarıda belirtilen ülkelerin altında kalmaktadır.

Tablo 5'de Fransa için aynı düzenleme yapılmıştır. Yeni kabul edilen ülkelerin Fransa ile dış ticaretleri incelendiğinde, AB ile olan ticaretleri içerisinde Fransa'nın payının Almanya'ninkinden çok daha düşük olduğu gözlemlenmektedir. Yeni kabul edilen ülkeler arasında Fransa ile en büyük ticareti olan ülkeler Güney Kıbrıs Rum Cumhuriyeti ve Malta'dır. Güney Kıbrıs'ın Fransa ile ithalat payı ortalama olarak % 30, ihracat payı ortalama % 17'dir. Malta'nın Fransa ile ithalat payı ise ortalama % 19, ihracat payı ortalama % 23'dür. Ancak bu ülkelerin küçük ülke olduğu, dolayısıyla oransal olarak dış ticaretleri büyük olsa da mutlak olarak küçük olacağı göz önünde bulundurulmalıdır (Salvatore, 2001). Fransa'nın bahsi geçen ülkelerle ticareti istatistiksel olarak da anlamlı çıkmaktadır. Türkiye, sırasıyla % 12 ve % 14 ithalat ve ihracat paylarıyla bu ülkeler arasında üçüncü sıradadır.

Tablo 6'de ise Birliğe yeni kabul edilen ülkelerin İtalya ile olan dış ticaretleri ve son üç yılda izledikleri gelişme sunulmuştur. Gerek ithalat gerekse ihracat açısından göze çarpan ülkeler Slovenya, Slovak Cumhuriyeti, Malta ve Güney Kıbrıs'dır. Slovenya %20'lerde seyreden ithalat ve ihracat paylarıyla İtalya'nın bu ülkeler arasında en büyük ticaret ortağıdır (istatistiksel olarak da anlamlıdır).

Tablo 5 :Fransa'nın AB'ye Tam Üyeliği Kesinleşen 10 Ülke ve Türkiye ile Olan Dış Ticareti

	1999						2000						2001					
	İthalat			İhracat			İthalat			İhracat			İthalat			İhracat		
	M. ECU	Pay	% Δ	M. ECU	Pay	% Δ	M. ECU	Pay	% Δ	M. ECU	Pay	% Δ	M. ECU	Pay	% Δ	M. ECU	Pay	% Δ
Estonya	38	2.1 (0.25)	-6	65	2.6 (0.42)	-0.2	57	1.8 (0.19)	11.2	92	2.9 (0.43)	6.4	93	3.1 (0.35)	72.4	145	4.8 (0.92)	66.4
Çek Cum.	943	5.6 (0.689)	11.5	1335	7.2 (1.16)	12.3	1196	5.5 (0.60)	-1.3	1833	7.6 (1.12)	5.4	1427	5.7 (0.64)	3.3	2184	7.9 (1.52)	4.2
Güney Kıbrıs *	151	25* (3.01)	143	374	15.8* (2.54)	61.1	332	33* (3.61)	32	584	18.7* (2.75)	18.4	306	32* (3.57)	-2.9	553	18.8* (3.61)	0.2
Macaristan	1055	5.9 (0.71)	1.9	1138	6.2 (0.99)	-0.4	1569	7.1 (0.78)	18.9	1618	7 (1.03)	13.7	1640	6.7 (0.75)	-5.3	1865	7.9 (1.52)	11.9
Latviya	31	2.3 (0.28)	20.9	113	6.8 (1.09)	22.1	60	3.1 (0.34)	39.6	143	7 (1.03)	3	169	8.9 (0.99)	180	143	5.9 (1.13)	16.7
Litvanya	180	1.1 (0.13)	-0.9	131	6.3 (1.01)	2.7	206	9.5 (1.04)	14.5	189	7.3 (1.07)	17.2	343	13.1 (1.46)	37.7	239	7.1 (1.36)	-3.9
Malta*	187	22* (2.65)	-27	492	23.7* (3.81)	10.9	225	1.7 (0.19)	-1.2	703	25.3* (3.72)	6.6	244	21.2* (2.37)	-2.6	480	19.3* (3.71)	23.6
Polonya	1247	6.9 (0.83)	0.9	2710	9.4 (1.51)	6.7	1672	7.2 (0.79)	3.6	3095	9.2 (1.35)	-2.1	1935	7.3 (0.82)	1.6	3511	9.9 (1.90)	8
Slovak Cum.	302	5.1 (0.62)	10.5	339	6.1 (0.98)	-0.9	351	5.1 (0.56)	-0.1	389	5.9 (0.87)	-3.9	346	4.3 (0.48)	-15.9	534	6.7 (1.29)	14.2
Slovenya	487	9.2 (1.11)	-	925	13.4 (2.15)	16.1	688	10.6 (1.16)	15.5	1055	12.9 (1.89)	-3.1	678	10.3 (1.15)	-3	1093	12.9 (2.48)	-0.2
Türkiye	2042	13.5	6.4	3331	16.2	21.9	2279	12.9	-4.2	4013	13.4	-17.2	2534	12.6	-3.3	2539	12.6	-5.8

Kaynak: EUROSTAT, European Commission. Pay ve % Δ yazarlar tarafından hesaplanmıştır. Parantez içindeki sayılar t değerleridir. * istatistiksel olarak % 1 seviyesinde anlamlıdır.

Tablo 6 :İtalya'nın AB'ye Tam Üyeliği Kesinleşen 10 Ülke ve Türkiye ile Olan Dış Ticareti

	1999						2000						2001					
	İthalat			İhracat			İthalat			İhracat			İthalat			İhracat		
	M ECU	Pay	% Δ	M ECU	Pay	% Δ	M ECU	Pay	% Δ	M ECU	Pay	% Δ	M ECU	Pay	% Δ	M ECU	Pay	% Δ
Estonya	35	1.8 (0.37)	33.1	93	3.8 (0.47)	-1	43	1.3 (0.19)	-26.2	116	3.6 (0.43)	-5.9	53	1.7 (0.25)	30.5	165	5.4 (0.63)	49.2
Çek Cum.	888	5.3 (1.08)	12.8	1339	7.3 (0.89)	-3.7	1133	5.2 (0.77)	-0.6	1692	7.1 (0.87)	-3	1396	5.6 (0.83)	6.6	2144	7.8 (0.91)	10.9
Güney Kıbrıs	27	4.4 (0.89)	116.	336	14.2 (1.74)	-3.7	25	2.5 (0.37)	-43.6	413	13.2 (1.59)	-7	17	1.7 (0.25)	-30.	383	12.9 (1.51)	-1.9
Macaristan	1413	8 (1.63)	-5.8	1837	9.9 (1.21)	0.1	1712	7.7 (1.14)	-3.1	2432	10.6 (1.28)	5.9	1936	7.9 (1.18)	2.4	2988	12.6 (1.48)	19.2
Latvya	40	2.8 (0.57)	0.5	116	6.9 (0.85)	-0.03	53	2.8 (0.41)	-2.9	149	7.3 (0.88)	4.9	50	2.6 (0.39)	-5.9	218	8.9 (1.04)	22.1
Litvanya	79	4.8 (0.98)	17.5	174	8.3 (1.02)	8.4	102	4.7 (0.69)	-2.9	220	8.5 (1.02)	2.5	113	4.3 (0.64)	-8.5	374	11 (1.29)	29.2
Malta*	103	12.1 (2.47)	2.3	620	29.8* (3.66)	-8.8	131	12.7 (1.88)	5.3	811	29.1* (3.51)	-2.5	168	14.6 (2.17)	15.33	807	32.4* (3.79)	11.3
Polonya	1664	0.9 (0.18)	89.8	3454	11.9 (1.46)	-2.7	2089	8.9 (1.32)	847	3844	11.4 (1.37)	-4.6	2199	8.3 (1.23)	-7.6	4243	11.9 (1.39)	5.1
Slovak Cum.	913	15.3 (3.13)	16.2	647	11.7 (1.44)	5.4	1150	16.6 (2.45)	8.2	725	10.9 (1.31)	-6.3	1231	15.1 (2.25)	-8.8	911	11.5 (1.34)	4.8
Slovenya*	1094	20.6 (2.43)	1.44	1671	24.2* (2.97)	-3.5	1383	22* (3.25)	6.0	2124	26.1* (3.15)	7.9	1423	21.6* (3.22)	-1.7	2242	26.5* (3.10)	1.7
Türkiye	1801	11.9	7.6	2845	13.8	-16.5	2209	12.6	5.3	4646	15.5	12.2	3028	15	-19.2	3929	19.5	25.6

Kaynak: EUROSTAT-European Commission. Pay ve % Δ yazarlar tarafından hesaplanmıştır. Parantez içindeki sayılar t değerleridir.* İstatistiksel olarak % 1 seviyesinde anlamlıdır.

Slovenya'yı % 13 ithalat ve % 30 ihracat paylarıyla Malta ve % 15 ihracat ve % 11 ihracat paylarıyla Slovak Cumhuriyeti izlemektedir. İtalya'nın Malta ile olan ticareti istatistiksel olarak anlamlı bulunurken, Slovak Cumhuriyeti ile olan ticareti % 1 seviyesinde anlamlı çıkmamıştır. İtalya'nın Slovak Cumhuriyeti ve Slovenya ile olan dış ticaretinin yüksek olmasının bir nedeni de coğrafi yakınlık olarak değerlendirilebilir. Güney Kıbrıs, İtalya ile ihracat açısından önemli bir ülke (% 13) gibi gözükmekte, ancak ihracat payının giderek düştüğü görülmektedir.

Bu bölümde son olarak üyeliğe yeni kabul edilen ülkeler ve Türkiye'nin AB'ye ve Türkiye'nin en büyük üç ticaret ortağı olarak seçilmiş, Almanya, Fransa ve İtalya'ya olan bağımlılık oranları 1997-2001 dönemi için hesaplanmıştır.

$$\text{Bağımlılık Oranı} = \left[\left(\sum_{i=1997}^{2001} \left(\frac{X_i + M_i}{GDP_i} \right) \right) / 5 \right] * 100$$

X_i : ihracat

M_i : ithalat

GDP: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla

Tablo 7'de görüldüğü gibi Türkiye'nin AB 'ye olan bağımlılığı %21.7 olarak hesaplanmıştır. Bu oran Estonya (%97.4), Malta (%91), Macaristan (%77.9), Çek Cumhuriyeti (%71) ve Slovenya için (% 69.5) istatistiksel olarak %1 seviyesinde anlamlı bulunmuştur. Görüldüğü gibi AB'ye Bağımlılık oranı en düşük olan ülke Türkiye'dir. Almanya için bu oran değerlendirildiğinde, Çek Cumhuriyeti (%40), Macaristan ve Slovak Cumhuriyeti anlamlı bulunmuştur. Fransa ve İtalya için ise sadece Malta'nın bağımlılık oranı (%20.7 ve % 23.8) anlamlı bulunmuştur.

Tablo 7 : Üyeliğe Kabul Edilen 13 Ülke ve Türkiye'nin Almanya, Fransa ve İtalya'ya Bağımlılık Oranları

	Almanya	Fransa	İtalya	AB-15
Bulgaristan	10,6 (0,95)	4,1 (0,85)	9,3 (1,46)	43,9 (1,84)
Güney Kıbrıs	4,9 (0,44)	6,0 (1,25)	4,1 (0,65)	35,6 (1,49)
Çek cumhuriyeti	40* (3,61)	4,5 (0,93)	4,7 (0,74)	71,0* (2,98)
Estonya	12,6 (1,14)	2,6 (1,54)	2,8 (0,45)	97,4* (4,08)
Macaristan	35,7* (3,21)	5,1 (1,05)	7,4 (1,17)	77,9* (3,27)
Latviya	14,4 (1,29)	4,6 (1,05)	2,7 (0,42)	53,1 (2,23)
Litvanya	13,7 (1,24)	3,3 (0,96)	2,8 (0,45)	40,2 (1,69)
Malta	14,8 (1,34)	20,7* (4,27)	23,8* (3,72)	91,0* (3,82)
Polonya	14,6 (1,32)	2,6 (0,55)	3,4 (0,54)	31,8 (1,34)
Romanya	10,6 (0,96)	3,2 (0,67)	11,7 (1,83)	36,5 (1,53)
Slovakya	30,8* (2,78)	3,3 (0,68)	7,8 (1,23)	59,8 (2,51)
Slovenya	23,6 (2,13)	8,6 (1,78)	16,7 (2,61)	69,5* (2,92)
Türkiye	6,9 (0,62)	2,8 (0,59)	3,2 (0,50)	21,4 (0,90)

Kaynak: Import/Export data: EUROSTAT, Intra- and Extra – EU trade Detailed Table, European Commission

Bağımlılık oranları yazarlar tarafından hesaplanmıştır. Parantez içindeki sayılar t değerleridir.

* istatistiksel olarak % 1 seviyesinde anlamlıdır.

SONUÇ

AB, Mayıs 2004'de Çek Cumhuriyeti, Estonya, Güney Kıbrıs, Latviya, Litvanya, Macaristan, Malta, Polonya, Slovak Cumhuriyeti ve Slovenya'nın katılımıyla tarihinin en büyük genişlemesini yapacak, aynı zamanda da dünyadaki en büyük ekonomik alanı yaratmış olacaktır. Kuşkusuz bu gelişme AB'ye üye olmayan ülkeler açısından da son derece önemlidir. Ancak, Türkiye AB ile Gümrük Birliği anlaşması gerçekleştirmiş fakat tam üyeliğe kabulü belirsiz bir tarihe ertelenmiş tek ülke olarak daha da hassas bir konumdadır.

Bu çalışmanın amacı üyeliğe kabulü kesinleşmiş 10 ülke ile Türkiye'nin temel makroekonomik göstergelerini karşılaştırmak ve Türkiye'nin en büyük üç ticaret ortağı olan Almanya, Fransa ve İtalya açısından bu 10 ülkenin dış ticaretini değerlendirmektir.

Türkiye'de enflasyon, son yıllarda düşme eğilimi göstereceği AB'ye üyeliği kesinleşen ülkelere göre çok yüksektir. Bununla birlikte büyüme oranındaki aşırı dalgalanmalar da ekonominin istikrara kavuşmasını engellemektedir. Dolayısıyla Türkiye'nin Maastricht kriterlerini yakalaması henüz söz konusu değildir.

AB'ye üye en büyük ticaret ortaklarımız açısından durum değerlendirildiğinde ise Türkiye'nin rakibi olan ülkeler Almanya için Çek Cumhuriyeti, Polonya ve Macaristan'ın yanısıra Slovak Cumhuriyeti'dir. Son yıllarda Slovak Cumhuriyeti ekonomisinin hızla kalkınmakta olduğu ve coğrafi yakınlık avantajını da kullanarak Türkiye için ciddi bir rakip olabileceği düşünülmektedir. Fransa ve İtalya için ise, Kıbrıs Rum Kesimi, Malta, Slovak Cumhuriyeti ve Slovenya öne çıkmaktadır. Ancak Kıbrıs Rum Kesimi ve Malta ekonomilerinin son derece küçük olduğu dolayısıyla küçük ülke avantajlarından yararlandıkları düşünülmektedir.

Bu çalışmada en dikkat çekici konu, Slovak Cumhuriyeti'nin son 5 yılda geldiği noktadır. Çek Cumhuriyeti, Polonya ve Macaristan daha önce yapılan çalışmalarda Türkiye'ye rakip olacak ülkeler olarak gösterilirken şimdi Slovak Cumhuriyeti'de bu gruba dahil olmuştur.

Bağımlılık oranları incelendiğinde ise, bu çalışmaya konu olan ülkeler arasında Türkiye, AB'ye bağımlılığı en düşük olan ülkedir. Bu sonuç olumlu yorumlanmalıdır, AB'den görüşmeler için kesin bir tarih alamayan Türkiye'nin sadece ticarete konu olan mallarını değil,

ticaret ortaklarını da çeşitlendirmesinde yarar vardır. Böylelikle hem AB'nin içsel dalgalanmalarından korunacak, hem de yeni alternatifler yaratmaya çalışacaktır.

KAYNAKÇA

- Allen, T. (2000), "Turkey and the EU", *Statistics in Focus, External Trade*, Theme 6-5/200, Eurostat, European Communities 2000.
- Fidrmuc, J. (1997), 'Strength and Advantages of Eastern Europe-EU's Net Gains From accession', *IIASA Interim Report*
- _____ and Fidrmuc, J. (2000), 'Integration, Disintegration and Trade in Europe: Evolution of Trade Relations during the 1990's', *Oesterreichische National Bank Working Paper No. 42*
- Gülcan Y. ve Kuştepe Y. (2000), "The Possible Effects of Eastern Enlargement of European Union on Turkey's Trade with European Union", V. ERC Conference, METU, Ankara
- Güran, N. (1999), *Uluslararası Ekonomik Bütünleşme ve Avrupa Birliği*, Anadolu Matbaacılık, İzmir
- Kepenek Y. ve Yentürk N. (2003), *Türkiye Ekonomisi*, Remzi Kitabevi, 13. Basım, İstanbul
- Salvatore, D. (2001), *International Economics*, John Wiley and Sons, Inc.
- IMF International Financial Statistics
- Import/Export data: EUROSTAT, Intra- and Extra - EU trade Detailed Table. European Commission
- T. C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı AB Genel Müdürlüğü, 2002 Yılı Türkiye İlerleme Raporu Hakkında Not, 10 Ekim 2002
- www.europa.eu.int/comm/enlargement
- www.europa.eu.int 2002 AB Ülke Raporları
- www.die.gov.tr

MAKROİKTİSATTAKİ SON GELİŞMELER IŞIĞINDA ENFLASYON HEDEFLEMESİNE BİR BAKIŞ

Dr.Serdar ÖZTÜRK*

ÖZET

20. yüzyılın sonlarında, merkez bankalarının karşılaştığı temel sorun para politikası konusunda hangi stratejinin sürdürüleceğidir. Son yıllarda oldukça popüler olan bu stratejilerden birisi enflasyon hedeflemesidir. Bu çalışmanın amacı, enflasyon hedeflemesini teorik perspektiften değerlendirmektir.

Anahtar Kelimeler: Inflation Targeting, Price Level Targeting,

ABSTRACT

The key issue facing central banks as we approach the end of twentieth century is what strategy to pursue in the conduct of monetary policy. One choice of monetary strategy that has become increasingly popular in recent years inflation targeting.

GİRİŞ

Dünya’da, toplumlardaki iktisadi ve sosyal yapının koşullarına göre farklı dönemlerde farklı hedefler ön plana çıkmış ve bu hedefleri gerçekleştirmeye yönelik olarak da farklı ve yeni yaklaşımlar oluşturulmaya çalışılmıştır. 1990’lı yıllardan sonra yıldızı parlamaya başlayan enflasyon hedeflemesi yaklaşımı da bu çabaların sonucunda ortaya çıkan bir kavramdır. Bu yaklaşım, 1970-1990 yılları arasında ülkelerin fiyat istikrarını gerçekleştirme konusunda yeterli başarıyı sağlayamamaları sonucundaki arayışların doğrultusunda ortaya çıkmış, 1990 yılından itibaren sayıları günden güne artan bir taraftar kitlesi bulmuş ve uygulandığı ülkelerde göstermiş olduğu başarılı performansla da kendine sağlam bir yer edinmiştir.

* Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Safranbolu MYO

Bu bağlamda, bu çalışmada makro ekonominin 20. yüzyılın sonlarında ve 21. yüzyılın başlarında yaşadığı dönüşüm ve bu dönüşüm çerçevesinde bir para politikası stratejisi olarak enflasyon hedeflemesinin rolü ele alınmış ve uygulanmasıyla ilgili teknik altyapısı incelenmiştir.

I. FİYAT İSTİKRARI TERCİHİNİN ÖNE ÇIKMASININ NEDENLERİ

Makroiktisat'ta 1970'li yılların başlarına kadar hüküm süren keynezyen görüş biri amprik diğeri teorik olmak üzere iki sebepten dolayı sarsılmıştır. Amprik sebep, Keynezyen görüşün 1970'li yıllar boyunca kendini gösteren işsizlik ve beraberinde enflasyon oranlarındaki artış sorununu(stagflasyon) açıklamada yetersiz kalmasıdır. Teorik sebep ise, mikroekonomik prensipler ile makroekonomik uygulama arasındaki uçurumun entelektüel açıdan rahatsız edici ölçüde büyümüş olmasıdır¹. Bu iki sebep, Milton Friedman(1968) ve Edmund Phelps'in(1968) oluşturdukları ünlü tahminlerinde açık şekilde bir araya gelmiştir. Basit Philips Eğrisine göre; sürekli bir düşük işsizlik düzeyi ancak sürekli yüksek enflasyon düzeyine göz yumarak korunabilmektedir. 1960'ların sonlarına doğru keynezyen görüş en parlak dönemini yaşıyorken Friedman ve Phelps mikroekonomik prensiplerden hareket ederek enflasyon ile işsizlik arasındaki bu amprik ilişkinin istenmesi halinde politika yapıcılar tarafından yıkılacağını öne sürmüşlerdir. Zaman içinde, işsizlikte herhangi bir azalma söz konusu olmaksızın enflasyonda artışların ortaya çıkması, Friedman ve Phelps'in haklı olduğunu göstermiştir². Bu bağlamda, 1970'lerden sonraki dönemde, iktisat alanında üretimi teşvik ettiği ve işsizliği önemli düzeyde azalttığı

savunulan aktivist para politikasının, tam tersine yüksek enflasyona yol açtığına dair bir fikir birliği oluşmuştur. Bu kabulün doğrultusunda para politikasının öncelikli hedefinin fiyat istikrarı olması gerektiği kararı, tüm dünya da benimsenmektedir. İktisat alanının da bu konsensusa varılmasına dört önemli gelişmenin neden olduğu söylenebilir³:

Bu konudaki ilk gelişme, üretimi teşvik edip işsizliği düşüren aktivist para politikasının etkilerinin, uzun ve değişken gecikmelere sahip olmasıdır. Bu, M. Friedman tarafından da vurgulanmıştır. Zamanlamanın kesin olmayışı ve para politikasının etkilerinin boyutu, üretim dalgalanmalarını stabilize etme çabalarının istenen sonuçları vermemesine neden olabilir.

İkinci gelişme, işsizlik ve enflasyon arasında uzun dönemde bir değiş-tokuş(trade off) olmadığı fikrinin kabulüdür. Philips eğrisinin, teoride yüksek enflasyona sebep olabilecek genişletici para politikası tarafından kısa vade de başarılabilecek yüksek üretim düzeyi ve düşük işsizlik oranı deneysel düzenini gösterdiği söylenebilir. Eğer fiyatlarda bir artış söz konusu olursa, hane halkı ve iş çevreleri daha fazla harcayıp daha çok üreteceklerdir. Çünkü geçici de olsa kendilerinin yüksek nominal ücretler ve karlar nedeniyle daha iyi durumda olduklarını düşünecekler ve ekonomideki talebin arttığını fark edeceklerdir. Bununla beraber uzun dönemde, enflasyondaki artış fiyat beklentilerine bağımlı olduğundan, üretimdeki artış ve işsizlikteki düşüş ekonomideki sınırlı kapasite yüzünden devam etmesi söz konusu değildir. Bundan dolayı, uzun dönemin sonunda, kısa vadeli Philips eğrisi değiş-tokuş ilişkisini işletme çabaları sadece yüksek enflasyonla sonuçlanacak ve gerçek ekonomik faaliyetlere hiçbir faydası olmayacaktır.

Üçüncü gelişme, çoğunlukla zaman tutarsızlığı(time inconsistency) olarak adlandırılan para politikası sorunudur. Zaman tutarsızlığı problemi, ücret ve fiyat ayarlamaları davranışının gelecekteki para politikası beklentilerinden etkilendiği görüşünden

³ Frederic S. Mishkin and Adam S. Posen, "Inflation Targeting : Lessons from Four Countries", *Economic Policy Review*, Vol. 3, Issue 3, 1997, ss. 10-14.

kaynaklanmaktadır. Politika kararlarını tartışmanın başlangıç noktası özel sektör beklentilerinin, politika belirlendiğinde olduğu varsayılmaktadır. Beklentilerin sabitlenmesiyle, politikacılar ekonomik üretimi (yada düşük işsizlik) beklenenden daha fazla genişletici para politikası izleyerek arttırabileceklerini bilirler. Sonuç olarak, üretimle enflasyon performansından daha çok ilgilenen politikacılar, beklenenden daha fazla genişletici politikaları oluşturmayı deneyeceklerdir. Bununla birlikte, işçiler ve firmalar, ücret ve fiyatlar hakkındaki kararlarını, politika konusundaki beklentilerini temel alarak verdiğiinden politikacıların genişletici para politikası için isteklerini hatırlayacak ve dolayısıyla beklentilerini yükselteceklerdir. Bunun sonucunda, ücretler ve fiyatlar yükselecektir.

Dördüncü gelişme, fiyat istikrarının daha etkili çalışan bir ekonomik sistem oluşturması dolayısıyla yaşam standartlarını yükselteceğinin kabul edilmesidir. Eğer fiyat istikrarı sürekli olmazsa, yani enflasyon söz konusu olursa, toplum bir çok ekonomik maliyete katlanmak zorunda kalacaktır. Bu maliyetler enflasyon oranının yüksek olduğu ekonomilerde daha büyük olmasına rağmen, son çalışmalar büyük maliyetlerin küçük enflasyon oranlarında bile ortaya çıktığını göstermektedir.

Burada açıklanan dört temel eleştiri, merkez bankalarının önemli bir kısmını ve pek çok iktisatçıyı, fiyat istikrarının para politikası için uzun vade de birincil amaç olması fikrine yöneltmiştir. Bununla beraber, zaman tutarsızlığı probleminin yarattığı para politikası hedefleri hakkındaki belirsizlikten, para politikası stratejisinin beklenmeyen genişletici bir yaklaşımla, üretimi arttırma politikası izleyememesi için merkez bankasının elini-kolunu bağlamak amacıyla bir ara hedef olarak hizmet etmek üzere, nominal bir çapa kullanılmıştır. Pek çok ülke içinde bulunduğu ekonomik ve sosyal koşullara göre dönem dönem döviz kuru, parasal büyüklükler vb. gibi farklı çapa politikaları denemişlerdir.

Son yıllarda, özellikle 1990 sonrası dönemde finansal piyasalarda meydana gelen pek çok yenilik merkez bankalarının parasal büyüklükler ve döviz kuru üzerindeki etkilerinin zayıflamasına, dolayısıyla da ara hedefler ile nihai hedefler arasındaki

ilişkilerin kopmasına yol açmıştır. Ortaya çıkan bu ve buna benzer zorluklar pek çok ülkenin enflasyon hedeflemesi olarak bilinen bir para politikası yaklaşımını benimsemesine neden olmuştur⁴.

II. KURALA BAĞLI-TAKDİRE BAĞLI POLİTİKA AYRIMINDA ENFLASYON HEDEFLEMESİNİN KONUMU

Alternatif para ve maliye politikası rejimi tartışmaları, modern literatürde hükümet politikalarının zaman tutarsızlıkları ve kurala bağlı-takdire bağlı politikalar ile yakın ilişkilidir. Daha öncede ele aldığımız gibi para politikasında zaman tutarsızlığının en genel örneği, para otoriteleri tarafından sürpriz enflasyon üretilerek işsizliği azaltma teşebbüsünde bulunulmasıdır⁵.Kurala bağlı-takdire bağlı politika ayrımı bağlamında bir kural; dönemden döneme uygulanan, genellikle parasal koşulları yansıttığı kabul edilen önceden seçilmiş bir formülün uygulanmasına ilişkin esası içerir. Takdire bağlı (duruma bağlı) politikalar da ise; kurala bağlı politikaların tersine, politik uygulamaların dönemden döneme parasal otoriteler tarafından yeniden gözden geçirilerek değerlendirilmesi söz konusudur⁶. Literatürde enflasyon hedeflemesi yaklaşımının kurala bağlı bir politika mı yoksa takdire bağlı bir politika mı olduğu konusunda farklı yaklaşımlar vardır:

Benett T. McCallum enflasyon hedeflemesi yaklaşımını hedeflenen enflasyon oranına ulaşabilmek için ayarlanmış bir politika.

⁴ Paul R Mason Miguel A Savastano and Sunil Sharma. "The Scope for Inflation Targeting in Developing Countries", IMF Working Paper, WP/97/130, 1997. Erişim: <http://www.imf.org>, 03 Haziran 2001.

⁵ Michael D Bordo and Lars Jonung, "A return to the Convertibility Principle? Monetary and fiscal Regimes in Historical Perspective." International Economic Association Conference in Trento, Italy, 1997, Erişim: <http://www.econpaper.org>. 3 haziran 2001.

⁶ Jodi Scarlata " Inflation Targeting," *Macroeconomic Management*, Ed. by.. Mohsin S Khan, Saleh M Nsouli and Chorong- Huey Wong, IMF Institute. Washington D. C., 2002, s. 169.

yani kurala bağı bir yaklaşım olarak kabul etmektedir⁷. Ancak, enflasyon hedeflemesi yaklaşımının, para politikasının kurala oturtulduğu bir sistem olarak tanımlanmasının evrensel olarak kabul gördüğünü söylemek pek mümkün değildir. Hatta enflasyon hedeflemesi yaklaşımının, uygulamada katı bir kuraldan oldukça uzak olduğu söylenebilir. Bunun nedeni iki noktada açıklanabilir. İlk olarak, enflasyon hedeflemesi yaklaşımı, merkez bankasının para politikasını nasıl yönetmesi gerektiği ile ilgili basit ve mekanik bilgiler sağlanamaz. Merkez bankasının enflasyon hedefini başarabilmesi için hangi politik faaliyetlerin uygun olduğunu kararlaştırırken elde edeceği tüm bilgileri değerlendirmesi ve kullanması gerektiğini söylemektedir. İkinci olarak ise, enflasyon hedeflemesi uygulama olarak önemli derecede politik takdir içermektedir. Enflasyon hedeflemesi yaklaşımında, ekonomik koşullara bağı olarak bazı küçük değişiklikler yapılabilir, ancak bu esnekliğe rağmen, zaman tutarsızlığı probleminden dolayı takdire bağı bir politika olarak da uygulanamaz. Enflasyon hedeflemesi stratejisi, yapı itibariyle politikaları cari ekonomik koşullara odaklanmaya değil, geleceğe dönük olmaya zorlar. Bu bağlamda ele alınırsa enflasyon hedeflemesi yaklaşımı “kısıtlanmış takdire bağı bir para politikalar” olarak tanımlanabilir⁸.

III. FİYAT SEVİYESİ HEDEFLEMESİ-ENFLASYON HEDEFLEMESİ AYRIMI

Enflasyon hedeflemesi yaklaşımında, enflasyon oranının kendisi mi hedeflenmelidir, yoksa fiyat seviyesi mi hedeflenmelidir? Bu, hala süren bir tartışma konusudur. Aslında her ikisinin de amacı ekonomideki fiyat istikrarının sağlanabilmesidir. Ancak, fiyat seviyesi hedeflemesi ve enflasyon oranı hedeflemesi hem ifade ettikleri anlam bakımından hem de meydana getirdikleri sonuçlar bakımından birbirlerinden farklılıklar göstermektedirler. Karşılaştırıldığında, her

⁷ Bennett T McCallum, “Inflation Targeting and The Liquidity Trap”, NBER Working Paper 8225, 2001, Erişim: <http://nber.org/ppers/w8617>, 1 Mart 2002.

⁸ Frederic S Mishkin, “International Experiences with Different Monetary Policy Regimes”, *Journal of Monetary Economics*, No. 43, 1999, s. 598.

iki yaklaşımda olumlu ve olumsuz yönleri vardır. Aşağıda sırasıyla bunlar ele alınacaktır.

Bir fiyat seviyesi hedeflemesi: fiyat seviyesinin, uzun zaman boyutunda ne düzeyde olacağı konusundaki belirsizliği azaltacak ve uzun dönemli nominal sözleşmeleri (kira vb. gibi) teşvik edecektir⁹. Bir enflasyon oranının hedeflenmesinde ise fiyat seviyesi hedeflemesinin aksine beklenmedik şokların fiyat düzeyi üzerinde yarattığı etkilerin elime edilmesi söz konusu değildir¹⁰. Bu da, uzun dönemde enflasyon tahmininde ciddi boyutta değişkenlikler ortaya çıkarabilecektir. Bu belirsizlik, kişilerin ve firmaların uzun dönem planlarını zorlaştıracak ve dolayısıyla da ekonomideki hızlı ve verimli çalışmada bir azalışa neden olacaktır¹¹. Fiyat seviyesinin hedeflenmesi durumunda, bu beklenmeyen şokların tüm etkilerinin ortadan kaldırılması mümkündür. Sonuç olarak, fiyat seviyesi hedeflemesi durağan olmayan (dinamik) bir yöntem iken, enflasyon hedeflemesi durağan (stokastik) bir yöntemdir.

Enflasyon hedeflenmesi ile fiyat seviyesi hedeflemesi arasındaki önemli bir farkta, hedefe ulaşamaması durumundaki davranış farklılığıdır. Yani, eğer bir fiyat seviyesi hedefi belirlenmişse ve böyle bir durumda gerçekleşen enflasyon oranı hedeflenen enflasyon oranından daha fazla olmuşsa, fiyat seviyesi hedefinin korunabilmesi için gelecek dönemde hedeflenen düzeye çekilmesi gerekecektir. Yani, hedeften herhangi bir sapma meydana gelmesi durumunda bir sonraki dönemde bu sapmanın telafi edilmesi gerekecektir. Eğer enflasyon oranı hedeflenirse, o zaman hedeften herhangi bir sapmanın meydana gelmesi durumunda gerekli tedbirler alındıktan sonra mevcut politika uygulanmaya devam edilecek.

⁹ Stanley Fischer, "Maintaining Price Stability", *Region*, Federal Reserve Bank of Minneapolis, Vol 11, Issue 2, 1997, ss. 1-13.

¹⁰ Ben S Bernanke, et.al., *Inflation Targeting*, Princeton University, Newjersey, 1999, s.30.

¹¹ Petursson G Thorarininn, "Exchange Rate or Inflation Targeting in Monetary Policy", *Monetary Bulletin*, 2000/1, 2000, ss. 41-42.

merkez bankası önceki dönemde enflasyon hedefini gerçekleştirmedeki başarısızlığından dolayı bunun telafisi yoluna gitmeyecektir. Şayet gerçekleşen enflasyon hedeflenen enflasyondan sapma gösterirse merkez bankası, enflasyonu hedeflenen altına çekmeye çabalamaz, sadece enflasyonu hedeflenen düzeye çekmeye çabalar. Merkez bankası yalnızca enflasyonun çizgisiyle ilgilidir¹². Kısaca, fiyat seviyesinin hedeflenmesi halinde, fiyatlarda beklenmedik bir artış olması durumunda, fiyatlar da deflasyonist bir ayarlamamanın yapılmasını gerektirirken, enflasyon hedeflemesi halinde sadece artışın durdurulması gerekli olmaktadır. Günümüzde, pek çok ülkede açık veya örtülü olarak enflasyon hedeflemesi stratejisi uygulanmakla beraber, fiyat seviyesi uygulayan herhangi bir para politikası rejimi mevcut değildir. Resmi olarak fiyat seviyesi hedeflemesi uygulayan ilk ve tek ülke İsveç'tir(1931-1937). İsveç, 1931 yılında altın standardından ayrılmış ve bir para politikası yaklaşımı olarak fiyat seviyesi hedeflemesi uygulamıştır¹³.

Sonuç olarak, özellikle deflasyonist dönemlerin çok sık olması riskinden dolayı fiyat seviyesinin hedeflenmesi yaklaşımı dünya da pek fazla rağbet görmemiş ülkeler genellikle enflasyon oranı hedeflemesini benimsemişlerdir. Eleştiriler dikkate alındığında doğru olanında bu olduğu anlaşılmaktadır¹⁴.

IV. UYGULAMADA ENFLASYON HEDEFLEMESİ

Devlet, merkez bankası veya her ikisinin birlikte hareket etmesi yoluyla enflasyon oranı için belli bir zaman boyutu dahilinde gerçekleştirilmek amacıyla resmi niceliksel bir hedefin ya da bir hedef aralığının halka ilan edilmesi şeklinde tanımlanabilen enflasyon hedeflemesi yaklaşımı, para politikasının esas amacının düşük ve

¹² A.e.,

¹³ Florin V Citu, "Review of The Literature on The Comparison of Price Level Targeting and Inflation Targeting," The Policy Targets Agreement: Reserve Bank Briefing Note and Related Papers, 2002, Erişim: <http://www.rbnz.govt.nz> , 20 Aralık 2002.

¹⁴ Frederic S Mishkin, "Issues in Inflation Targeting", Columbia University and NBER Working Paper 7618. Cambridge, 2002. Erişim: <http://www.nber.org/papers/w7618>. 1 Mart 2002.

istikrarlı bir enflasyon oranını gerçekleştirmek olması gerektiğini söylemektedir¹⁵. Merkez bankası enflasyonun gelecekte izleyeceği rota hakkında tahminlerde bulunur; tahmin, hedef enflasyon oranıyla karşılaştırılır, tahminle hedef arasındaki fark para politikasının ne şekilde ayarlanması gerektiğini ifade eder. Bu yaklaşımı uygulayan ülkeler, merkez bankasının uyguladığı klasik yöntemlerle karşılaştırıldığı zaman, bu yöntemin para politikasının tasarımını ve performansını arttırdığına inanmaktadırlar¹⁶.

Enflasyon hedefini kimin tayin edeceği konusu, merkez bankasının bağımsızlık düzeyi ile çok yakından ilişkilidir. Enflasyon hedefleri, hem hükümet ve merkez bankası tarafından ayrı ayrı hem de her ikisi tarafından ortaklaşa olarak açıklanabilir. Enflasyon hedeflerinin ilanında ülkelerin tercihleri Tablo 1’de açık bir şekilde görülmektedir.

Tablo 1: Enflasyon Hedeflemesinin İlanı (Aralık 2001)

HEDEFİN İLANI	ÜLKELER
Hedefin Hükümet Tarafından İlanı	Brezilya, İzlanda, İsrail, Norveç, İngiltere
Hedefin Merkez Bankası Tarafından İlanı	Şili, Kolombiya, Finlandiya, Meksika, Polonya, İspanya, İsveç, Tayland
Hedefin Her İkisinden Birinden Katılımıyla Ortak İlanı	Avustralya, Kanada, Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Kore, Yeni Zelanda, Güney Afrika

Kaynak: Carare, et.al., Establishing Initial Conditions in Support of Inflation Targeting, IMF Working Paper, WP/ 02/102, 2002, Erişim: <http://www.imf.org>, 03 Haziran 2001.

¹⁵ Ben S Bernanke and Frederic S Mishkin “A New Framework for Monetary Policy?”, *Journal of Economic Perspectives*, Vol. 11, Issue 2, 1997, s.11.

¹⁶ Guy Debelle et.al.1 “Inflation Targeting as a Framework for Monetary Policy”, IMF Economic Issue No. 15, 1998, Erişim: <http://www.imf.org>, 3 Haziran 2001.

Enflasyon hedeflemesi geleceğe dönük bir uygulamadır ve bir ya da birkaç yılı kapsayacak şekilde oluşturulabilir. Para politikası, ekonomiyi ve özellikle enflasyonu uzun gecikmelerle etkiler. Dolayısıyla tüm bu koşullar dikkate alınarak, hedefi gerçekleştirmek için uygun zaman boyutu belirlenmeli ve bu, açık bir şekilde kamuya ilan edilmelidir. Böylece merkez bankasının sorumluluğu da ifade edilmiş olacaktır ¹⁷.

Enflasyon hedeflemesi yaklaşımında, hedeflenen enflasyon oranının yani fiyatlardaki değişim oranının tam ve eksiksiz olarak ölçümü çok önemlidir. Aslında, hemen hemen tüm ekonomik sorunların merkezinde de bu yatmaktadır ¹⁸. Seçilecek fiyat endeksinin kamu tarafından anlaşılabilir şekilde son derece açık ve anlaşılır olması, bilinmesi ve güvenilir olması gerekir. Kamu tarafından en iyi bilinen endeks olması, genellikle aylık dönemler itibarıyla elde edilebilmesi ve bundan dolayı da düzenli olarak izlenebilmesi, ve nadiren revize edilmesi dolayısıyla fiyat endeksi olarak genellikle TÜFE tercih olunmaktadır ¹⁹. Bununla beraber, TÜFE genellikle merkez bankasının kontrolünün ötesinde unsurlarda içerebilmektedir. Fakat bazı merkez bankaları bu sorunu bu faktörlerin bazılarının ya da hepsinin birden dikkate alınmadığı bir çekirdek TÜFE kullanarak çözmüşlerdir ²⁰.

Enflasyon hedeflemesi yaklaşımını uygulayan ülkeler, enflasyon hedefi için ya bir nokta hedefi (Avustralya ve Finlandiya gibi), ya bir band hedefi (Kanada, İngiltere, İsveç ve Yeni Zelanda

¹⁷ Timoty D Lane Mark and Alessandro Prati "Can Inflation Targets Help Make Monetary Policy Credible?" *Finance and Development*, Vol. 32, No. 4, 1995, s.21.

¹⁸ Michael J. Boskin Et. Al. "Consumer Prices, the Consumer Price Index, and the Cost of Living", *Journal of Economic Perspectives*, Vol. 12, No. 1, 1998, ss. 3-6.

¹⁹ Enzo Croce and Mohsin S. Khan "Monetary Regimes and Inflation Targeting". *Finance and Development*, Vol. 37, No. 3, September 2000, ss. 229-257.

²⁰ Alina Carare et.al."Establishing Initial Conditions in Support of Inflation Targeting". IMF Working Paper, WP/02/102, 2002, Erişim: <http://www.imf.org> . 3 Haziran 2002.

gibi) ya da bir enflasyon tavanını (İspanya gibi) seçmişlerdir ²¹(Tablo 2).

Enflasyon hedeflemesinde bir band kullanılması, hedefi ıskalama riskini azaltması, politika uygulamalarında esneklik sağlaması vb. gibi avantajlarına rağmen önemli sakıncaları da bünyesinde taşımaktadır. Örneğin, bandın genişliğinin ne kadar olması gerektiği son derece önemlidir. Dar bir hedef bandın uygulanması, kamunun merkez bankasının enflasyonu düşürmede daha istekli, güçlü ve ciddi olduğunu düşünmesine, yani merkez bankasının kredibilitesinin artmasına neden olmaktadır. Fakat, dar bir band aralığının sık sık ıskalanması(bu,nokta hedef uygulamasında daha fazla ön plandadır) fazlaca olasıdır. Bundan dolayı hedeflenen enflasyon ile gerçekleşen enflasyon arasındaki sürekli sapmalar merkez bankasının kararlılığı hakkında toplumda şüpheler yaratacaktır. Ayrıca, dar bir band hedefi para politikası araçlarında da istikrarsızlığa yol açacaktır. Geniş bir band uygulaması ise, merkez bankasının enflasyonu düşürme konusunda niyeti ve gücü hakkında

²¹ Debelle, A.y.,

Tablo 2 : Enflasyon Hedeflemesi Düzenlemeleri

<u>Fiyat Endeksi</u> <u>Tüketici Fiyat Endeksi(TÜFE)</u> <u>Çekirdek TÜFE (ya da Öncelikli TÜFE)</u>	<u>Avustralya, Brezilya, Kanada, Kolombiya, Macaristan, İsrail, Yeni Zelanda, Şili, Norveç, Polonya, İzlanda, İspanya, İsveç</u> <u>Çek Cumhuriyeti, Finlandiya, Kore, Güney Afrika, Tayland, İngiltere</u>
<u>Nokta hedefi va da Hedef Aralığı</u> <u>Nokta Hedefi</u> <u>Belli Bir Aralıkta Nokta Hedefi</u> <u>%2'lik ya da Daha Az Hedef Aralığı</u> <u>%2'den Daha Fazla Hedef Aralığı</u>	<u>Kolombiya, Finlandiya, Meksika, Norveç, İspanya</u> <u>Brezilya, Macaristan, İzlanda, Kore İsveç, İngiltere</u> <u>Avustralya, Kanada, Şili, Çek Cumhuriyeti, İsrail Polonya</u> <u>Yeni Zelanda, Güney Afrika, Tayland</u>
<u>Enflasyon Dönemleri İçin Hedef Dönemi Aralığı</u> <u>Yıllık Hedefler</u> <u>Birkaç Yıl Öncesinden İlan Edilerek Yıllık Hedef Uygulaması</u> <u>Hedef Dönemi Aralığının Olmadığı Durum</u>	<u>Kore, Meksika, Polonya, Güney Afrika</u> <u>Brezilya, Kolombiya, Çek Cumhuriyeti, Macaristan, İspanya, Tayland</u> <u>Avustralya, Kanada, Şili, Finlandiya, İzlanda, İsrail, Yeni Zelanda, Norveç, İsveç, İngiltere</u>

Kaynak: Alina Carera et.al., Establishing Initial Conditions in Support of Inflation

Band hedeflemesine getirilen eleştiriler sonucunda bir alternatif yaklaşım olarak enflasyon hedefinin tek bir nokta olarak belirlenmesi önerilmektedir. Finlandiya, bu doğrultu da hareket etmiş ve daha iyi bir odaklanma sağlayacağını düşünerek, enflasyon hedefini bir band olarak değil bir nokta olarak tespit etmiştir. Ancak getirilen bütün eleştirilere rağmen bugüne kadar ki uygulamaları dikkate aldığımızda, olumlu tarafları daha fazla ön planda olduğu için, genellikle band hedefinin tercih edildiği görülmektedir.

SONUÇ

Tarihsel süreçte ülkeler ulusal ve uluslar arası düzeydeki ekonomik ve sosyal koşullara göre her zaman yeni arayışlar içerisinde olmuşlar, kendilerine farklı nihai hedefler belirlemişler ve bu nihai hedeflere ulaşmak içinde farklı politika setleri oluşturmuşlardır. Yeni politika alternatifi arayışlarının bugünde halen devam ettiği görülmektedir.

Son dönemde, dünya da yaşanan sosyal ve ekonomik gelişmeler nihai hedef olarak daha çok tek başına fiyat istikrarının öne çıktığını göstermektedir. İnsanlar tarafından yatırım, tüketim ve tasarrufa yönelik kararlarında dikkate almaya gerek duymayacakları ölçüde düşük bir enflasyon oranı olarak tanımlayabileceğimiz fiyat istikrarı ekonomik ve sosyal istikrar sağlanabilmesinin vazgeçilmez koşuludur. Fiyat istikrarının sağlanamamasının bir bütün olarak ülkenin genel yapısına verdiği zararın boyutları, Türkiye'nin 1970 yılından bu güne kadar ki yaşadığı ekonomik süreçte ve bu olguyu yaşayan diğer ülkelerin tecrübelerinde net bir şekilde görülebilir.

Enflasyon hedeflemesi yaklaşımı, enflasyonla başarılı bir şekilde mücadele edebilmek amacıyla oluşturulmuş bir rejimdir. Bu yaklaşımda, merkez bankası herhangi bir siyasi baskıya maruz kalmadan bağımsız bir şekilde para politikasını oluşturup, yönlendirebilir. Bundan dolayı da merkez bankası parasal hedeflerin başarılmasında birinci derecede sorumludur.

Bu güne kadar ki uygulama sonuçlarına göre, bu yaklaşımın oldukça başarılı olduğunu söylemek mümkündür. Son dönemde, bu

yaklaşımı tercih eden ülke sayısındaki hızlı artışta bunun bir göstergesidir.

KAYNAKÇA

BERNANKE, Ben S. et.al., *Inflation Targeting*, Princeton University, Newjersey, 1999.

BERNANKE, Ben S. and Frederic S Mishkin “A New Framework for Monetary Policy?”, *Journal of Economic Perspectives*, Vol. 11, Issue 2, 1997.

BORDO, Michael D. and Lars Jonung, “A return to the Convertibility Principle? Monetary and fiscal Regimes in Historical Perspective.” International Economic Association Conference in Trento, Italy, 1997, Erişim: <http://www.econpaper.org>, 3 haziran 2001.

BOSKIN, Michael J. Et. Al. “Consumer Prices, the Consumer Price Index, and the Cost of Living”, *Journal of Economic Perspectives*, Vol. 12, No. 1, 1998,

CARARE, Alina et.al. “Establishing Initial Conditions in Support of Inflation Targeting”, IMF Working Paper, WP/02/102, 2002, Erişim: <http://www.imf.org> , 3 Haziran 2002.

CİTU, Florin V. “Review of The Literature on The Comparison of Price Level Targeting and Inflation Targeting,” The Policy Targets Agreement: Reserve Bank Briefing Note and Related Papers, 2002. Erişim: <http://www.rbnz.govt.nz> , 20 Aralık 2002.

CROCE, Enzo and Mohsin S. Khan “Monetary Regimes and Inflation Targeting”, *Finance and Development*, Vol. 37, No. 3, 2000.

DEBELLE, Guy et.al. “Inflation Targeting as a Framework for Monetary Policy”, IMF Economic Issue No. 15, 1998, Erişim: <http://www.imf.org>, 3 Haziran 2001.

EREN, Ercan ve Melike Bildirici, “İktisat Teorisinde Son Gelişmeler”, *İktisat Dergisi*, Mart 1997.

FİSCHER, Stanley “Maintaining Price Stability”, *Region*, Federal Reserve Bank of Minneapolis, Vol 11, Issue 2, 1997. LANE, Timothy, D. Mark and Alessandro Prati “Can Inflation Targets Help Make Monetary Policy Credible?” *Finance and Development*, Vol. 32, No. 4, 1995.

MANKIWN Gregory, “Recent Developments in Macroeconomics: A Very Quick Refresher Course”, *Journal of Money, Credit and Banking*, Vol.20, No.3, August 1998(çev.) M. Kutluğhan Savaş Ökte, “Makroiktisatta Son Gelişmeler: Çok Hızlı Bir Hatırlatma Dersi”, *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, No: 23-24 (Ekim 2000-Mart 2001), Erişim: <http://www.istanbul.edu.tr/siyasal>

MASON, Paul R. Miguel A Savastano and Sunil Sharma, “The Scope for Inflation Targeting in Developing Countries”, IMF Working Paper, WP/97/130, 1997, Erişim: <http://www.imf.org>, 03 Haziran.2001.

MCCALLUM, Bennett T.“Inflation Targeting and The Liquidity Trap”, NBER Working Paper 8225, 2001, Erişim: <http://nber.org/ppers/w8617>, 1 Mart 2002.

MİSHKİN, Frederic S. “Issues in Inflation Targeting”, Columbia University and NBER Working Paper 7618, Cambridge, 2002. Erişim: <http://www.nber.org/papers/w7618>, 1 Mart 2002.

MİSHKİN, Frederic S. “International Experiences with Different Monetary Policy Regimes”, *Journal of Monetary Economics*, No. 43, 1999.

MİSHKİN, Frederic S. and Adam S. Posen, “Inflation Targeting : Lessons from Four Countries”, *Economic Policy Review*, Vol. 3, Issue 3, 1997.

SCARLATA, Jodi “ Inflation Targeting,” *Macroeconomic Management*, Ed. by., Mohsin S Khan, Saleh M Nsouli and Chorngh - Huey Wong, IMF Institute, Washington D. C, 2002.

THORARİNINN G Petursson, “Exchange Rate or Inflation Targeting in Monetary Policy”, *Monetary Bulletin*, 2000/1, 2000.

A. K. Ü. BOLVADİN MESLEK YÜKSEKOKULU'NUN BOLVADİN'İN SOSYO - KÜLTÜREL YAPISINA ve EKONOMİSİNE KATKILARI

Öğr. Gör. Erdal ERGÜN*

ÖZET

Bir yerleşim yerinin veya yörenin kalkınmasında yüksek öğretim kurumlarının ekonomik, sosyal ve kültürel etkilerinin olacağı bilinmektedir. Bu çalışmada, bölgesel kalkınma çerçevesinde yükseköğretimin öneminden bahsedilmiş ve az gelişmiş veya gelişmekte olan yörelerde bulunan yükseköğretim kurumlarının buldukları yörenin gelişimindeki etkisi araştırılmıştır. Bu bağlamda uygulama olarak Afyon Kocatepe Üniversitesi Bolvadin Meslek Yüksekokulu incelenmiştir. Anket çalışması yapılarak, Bolvadin Meslek Yüksekokulu'nun Bolvadin'e ekonomik, sosyal ve kültürel etkileri araştırılmıştır.

ABSTRACT

It is known that there will be economic, social and cultural effects of the higher education institutions on the development of a district. In this study, the importance of the higher education for the regional development is mentioned and the effects of the higher education institutions over the less developed or developing areas, in which they are established, are searched. In this respect, A.K.Ü. Bolvadin M.Y.O. is studied as a case study. Applying a public survey, the economic, social and cultural effects of Bolvadin M.Y.O. in Bolvadin are searched.

* Afyon Kocatepe Üniversitesi, Bolvadin Meslek Yüksekokulu.

GİRİŞ

Dünyada her alanda (ekonomi, politika, iletişim, teknoloji, vs.) hızlı ve yoğun bir değişim yaşanırken, bu değişimin itici gücü; kuşkusuz bilginin doğasındaki değişim, teknolojik değişimler ve kuşandığı bilgiyle rekabete dayalı toplumsal ilişkiler düzeneğinde tutunma çabası içindeki bilgili insandır. Günümüz toplumlarının çeşitli adlandırılma biçimleri (bilgi toplumu, küresel toplum, post-endüstriyel toplum, vs.) üzerinden okunabilecek bir değişimin temel izleklerinden biri olan "bilgi toplumu" kavramı ve onun çağrıştırdıkları kuşkusuz yapılan çalışma bağlamında doğru bir tercih olarak görülebilir. Bu bağlamda bilim, teknoloji ve iyi yetişmiş insan gücü üretim faktörlerinin başında gelmektedirler. Yatırımların en önemlisi insana yapılan yatırımdır. Ülkelerin en büyük zenginliği de bilgi ve beceri düzeyi yüksek genç insan gücüne sahip olmalarıdır. "Bilgi Toplumu" olarak adlandırılan süreçte, bu toplumun bir unsuru olmanın temel koşulu kuşkusuz eğitim üzerinden, yukarıda da belirtildiği üzere insana yapılan yatırımdır. Günümüz koşullarında bu yatırımı olanaklı kılacak en temel araç genelde bütün bir eğitim sistemi, özelde ise üniversitelerde insana yapılan yatırımdır. Bireylerin bilgi birikimlerinin sağlanması büyük ölçüde yükseköğretimde verilen eğitim ile olur. Sonuçta bir ülkenin ekonomik ve toplumsal kalkınmasında bütün bir eğitim düzeneğinin olanaklarıyla yetiştirilen "insan gücü" temel faktör olarak başrolü oynamaktadır.

Yapılan bu çalışmanın amacı; Bolvadin M.Y.O'nun Bolvadin'in sosyo-kültürel yapısına ve ekonomisine katkılarının araştırılmasıdır. Çalışma Bolvadin örneği üzerinden, bölgesel kalkınmada yükseköğretim kurumlarının buldukları yere etkilerinin olduğu, mevcut yapıyı değiştirdiği ve bölge kalkınmasını sağladığı varsayımına bağlı olarak hazırlanmış yüksekokul dışındaki faktörlerin sabit olduğu varsayılmıştır. Bu bağlamda öğrencilere uygulanan anket çalışması ile elde edilen sonuçlar incelenmiştir. Sonrasında ise ilçenin ve yüksekokulun genel durumları da dikkate alınarak gelişimleri açısından çeşitli önerilerde bulunulmuştur.

I. KALKINMADA ÜNİVERSİTELERİN YERİ

A) KALKINMA

Her ülkenin iktisadi, sosyal ve siyasal yapıları, doğal kaynakları, eğitim düzeyi ve benzeri gibi farklılıkları olduğundan kalkınmayı belli bir ölçütte tanımlamak güçtür.¹ Bunun için birçok tanımlama yapmak mümkündür.² Genel anlamda kalkınmanın tanımı, bir toplumun iktisadi, sosyal ve siyasal açıdan topyekün iyileşerek belli bir hayat seviyesini yakalaması,³ ekonomik yapıdaki dengesizliklerin giderilerek ekonominin genişlemesidir⁴ şeklinde yapılabilir. İktisadi anlamda kalkınma kavramı ise; iktisadi gelişme kavramı ile aynı anlamı taşımakta olup,⁵ belirli bir dönem içerisinde üretim faktörleri birimleri başına verimliliğin devamlı artmasından dolayı bir ülkenin kişi başına gerçek gayri safi milli hasılası veya gelirinde artışların olmasıdır.⁶ “Kalkınma sadece üretimin ve kişi başına gelirin arttırılmasından ibaret olmayıp, ekonomik ve sosyo-kültürel yapının da değiştirilmesi, yenileştirilmesi anlamına gelir.”⁷ İktisadi kalkınmanın tek unsuru yeterli fiziki sermaye gücü değildir. İktisadi kalkınmayı gerçekleştirebilmek ve ekonomik büyümeyi hızlandırabilmek için gerekli olan unsurlardan biride eğitilmiş insan gücüdür. Emeğin üretimdeki verimliliğinin artırılabilmesi eğitimle mümkün olmaktadır.⁸

¹ Ali ÖZGÜVEN, *İktisadi Büyüme, İktisadi Kalkınma, Sosyal Kalkınma, Planlama ve Japon Kalkınması*, Filiz Kitabevi Yay., İstanbul, 1988, s. 99.

² Kalkınma tanımları için bakınız D.V.Mc. GRANAHAN, “*Kalkınmanın Tanımı*”, (Çev: Zeki Kuşçu), T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Yay., No: 1362, Ankara, 1974, ss. 4-6.

³ İ. Hakkı DÜĞER, *Makro İktisat Teori ve Politika*, Kütahya, 1993, s. 230.

⁴ Halil SEYİDOĞLU, *Ekonomik Terimler Ansiklopedik Sözlük*, Güzem Yay., Ankara, 1992, s. 107.

⁵ Fikret BAŞKAYA, *Kalkınma İktisadının Yükselişi ve Düşüşü*, 1. Baskı, İmge Kit.Yay. Ankara, 1994, s. 23.

⁶ Ercan DÜLGEROĞLU, *Kalkınma Ekonomisi*, Uludağ Üniversitesi Yay. No:14, Bursa, 1991, s. 3.

⁷ Vural F.SAVAŞ, *Kalkınma Ekonomisi*, İ.T.İ.A. Nihad Sayar Yayın ve Yardım Vakfı Yay. No:315/547, İstanbul, 1979, s. 5.

⁸ Mustafa ERSUNGUR, “İktisadi Kalkınma ve Teknoloji” *Atatürk Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, C:10, Sayı:3-4, Erzurum, 1994, s. 42.

1. Bölgesel Kalkınma

Bölgesel kalkınma, kalkınma konusunun bölge düzeyinde ele alınmasıdır. Kalkınma bir ülkenin tüm bölgelerinde aynı anda ve aynı şiddette görülmez. Bunun yanında her şehrin kendi başına kalkınması ekstra masraflara neden olabilmektedir. Her şehrin havaalanı ve her şehrin otoyol istemesi gibi isteklerin karşılanamaması durumu ortadadır. Bunun yanında şehirlerin akılcı bütünleşmeleriyle ve ufku geniş yöneticilerle bu istekler karşılanabilmektedir. Bu da bölgesel kalkınma çalışmalarının yapılması ile olacaktır.⁹ Bölge kalkınması ile ülke kalkınması arasında yakın bir ilişki vardır. Bir ülkeyi oluşturan bölgelerin kalkındırılması demek o ülkenin de kalkınması anlamına gelir. Gelişmekte olan ülkeler, gelişmiş ülkeleri örnek alarak, belirli bir gelişmişlik düzeyine ulaşabilmek için, bölge gelişmesini makro seviyede değerlendirmek için çalışmalarda bulunmaktadır.¹⁰ Bir ülkenin topyekün kalkınması için bölgeleri arasındaki dengenin sağlanması ana hedeflerden biridir. Bölgeler arası dengeler sağlanamadığı sürece ekonomik faaliyetler gelişmiş bölgelere yığılma eğilimi göstermektedir. Bu yığılmalar bir süre sonra çeşitli ekonomik ve sosyal çevre sorunlarına yol açabilmektedir.¹¹ Bölgesel kalkınma çalışmalarında planlamanın amacı, kaynak israfından kaçınmak ve kalkınma hızından en az fedakarlık edecek şekilde kaynakların değerlendirilmesidir. Bu bakımdan, uzun vadede çözüme ulaştırılabilecek, fakat tedbirleri bugünden ele alınıp değerlendirilebilecek şekilde bölgesel kalkınmaya ağırlık verilmesi uygun bir politikadır.¹²

⁹ Meral KINACILAR , “Bölgesel Kalkınma Projesi Başlatılmalı” , *Dünya Gazetesi*, 8 Şubat 2001, s. 6.

¹⁰ Bülent AÇMA, *Gelişmiş Ülkelerin Az Gelişmiş Bölgelerini Geliştirmeyi Amaçlayan Politikaların İncelenmesi ve GAP Örneği*, İstanbul Ticaret Odası, Yayın No:1991-7, İstanbul, 1991, ss. 19-20.

¹¹ Necati ARIKAN, “Bölgesel Kalkınmada Yatırımların Yönlendirilmesi ve Teşviki”, *Fırat Havzasının Sosyal, Kültürel ve Ekonomik Kalkınması Sempozyumu*, Elazığ, (7-9 Nisan 1998), Elazığ, 1998, s. 101.

¹² Mustafa E. ERKAL , *Bölge Açısından Az Gelişmişlik*, Boğaziçi Yay., No:56, İstanbul, 1982, s. 26.

2. Kalkınmada Verimlilik ve Eğitim İlişkisi

Kalkınmada başarılı olabilmek için sürekli ve önemli “verimlilik artışları” sağlamak gerekir. Özellikle kalkınmayı basit bir üretim artışı olarak tanımlamak yerine ekonomik ve sosyal yapıda değişmeyi de içeren ve bir ülkedeki “sosyo-ekonomik etkenlik” düzeyinin artışı diye tanımlamak yolu seçilirse, o zaman, bunu sağlayacak büyüme kaynaklarının başında bilim ve teknolojinin gelişmesi ile kurumsal çerçevenin iyileşmesinin geldiği görülecektir. Bir toplumda, çeşitli düzeylerdeki karar birimleri zamanında ve doğru karar alamıyorlarsa, değişen koşullar karşısında durumlarını değiştiremiyorlarsa, ülkeyi iyi yönetemiyorlarsa o ülkede sosyo-ekonomik etkenlik sağlanamıyor demektir. Böyle bir durum uzun süre devam ederse söz konusu ülkeyi “az gelişmişlik” düzeyinde tutacaktır.¹³ Ülkenin bu durumdan kurtulması için insanların bilgi ve beceri düzeyinin yükseltilmesi, daha doğru kararların alınması için uygulamadaki tıkanıklıkların giderilmesi, kurumsal yetersizliklerin ve engellerin ortadan kaldırılması, son olarak da insanları daha üretken kılacak araç ve gereçlerin sağlanması gerekecektir. Bu uygulamaların hepsi verimliliği artırmaya yönelik yapılan uygulamalardır. Kalkınma, insan gücü gereksinimi ve istihdam bakımından eğitimi olumlu veya olumsuz yönde etkileyen önemli bir faktördür. Ekonomilerin istihdam alanları için insan gücü ihtiyacına ekonomik talep denilmektedir. Ülkede uygulanan ekonomi politikalarının bu talebi yaratması gerekir. Eğitim arz kaynağıdır ve görevi ekonomik talebi karşılamaktır. Bu bakımdan insan gücü-eğitim-istihdam arasında çok sıkı bir ilişki ve etkileşim vardır.¹⁴

Sonuç olarak gelişmekte olan ülkelerde kurulan yükseköğretim kurumları iktisadi ve insan gücü planlarına paralel olarak gelişmeli. mahalli kültürlerle ilişki içerisinde gelişimini sürdürerek toplumsal

13

ihtiyaçlara cevap verebilmelidir.¹⁵ Yükseköğretim kurumları buldukları yörede, hem gerekli sayı ve nitelikte insan gücü yetiştirmek, hem araştırma yapmak ve teknoloji üretmek, hem de yetişkinler için eğitim programları düzenlemek suretiyle yöresiyle bütünleşen ve bölgesel eğitim piramidinin zirvesini oluşturan, dolayısıyla da Türk eğitim sistemini güçlendiren birer kurum olmalıdırlar. Bu tedbirler ve yapılması gerekenler sonucunda ekonomik ve sosyal kalkınma büyük ölçüde sağlanmış olur.¹⁶

B) ÜNİVERSİTELERİN YEREL ETKİLERİ

Üniversiteler bilgi teknolojilerinin eğitim, araştırma ve geliştirme aracılığı ile üretildiği ve en iyi şekilde kullanıldığı kurumlardır. Günümüz bilgi toplumlarında üretimin daha fazla bilgi içermesi nedeniyle daha fazla uzmanlaşmış yani nitelikli elemanlara ihtiyaç duyulması, bu elemanların sağlanması açısından yükseköğretim kurumlarının önemini artırmaktadır. Ülke içerisindeki az gelişmiş bölgeleri geliştirme ve diğer gelişmiş bölgeler arasındaki gelişmişlik farkını giderme amacı ile yükseköğretim kurumları doğrudan ya da dolaylı olarak etkilerde bulunmaktadır. Bu kurumlar öncelikle buldukları yerin sosyo-ekonomik ve kültürel kalkınmasına, eğitim düzeyinin gelişmesine ve de bölgede bulunan kaynakların değerlendirilmesine doğrudan katkıda bulunmaktadır.¹⁷ Üniversitelerin sosyo-ekonomik yapının değişiminde önemli yeri vardır. Toplumların geleceği için stratejik bir öneme sahip bu kurumlar, yeni bilgi ve tekniklerin geliştirildiği ve sorunların çözümü için alternatiflerin üretildiği yerlerdir. Ülkemizde yaşanan kimi iç sorunlara rağmen değişimin temel taşıyıcısı olmaya namzet bir kurum olarak üniversiteler sağlanacak gelişmiş alt yapı olanaklarıyla bu rolünü daha iyi oynayabilecektir.

¹⁵ Yüksel KAVAK, *Kalkınmada Öncelikli Yörelerdeki Yükseköğretim Kurumlarının Çevreye Dönük Faaliyetleri*, TOBB Yay., Ankara, 1990, s. 34.

¹⁶ Zekai BALOĞLU, *a.g.e.*, ss. 180-184.

¹⁷ Mesut ALBENİ, "Yükseköğretim Kurumlarının Gelişmekte Olan Bölgeler Üzerindeki Etkisi", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (Haziran 2001), Sayı: 5, Kütahya, 2001, ss. 138-140.

1. Yerel Ekonomiye Katkısı

Ekonomik etkiler, bir kurumun bir bölgede var olduğu dönemlerle olmadığı dönemler arasında, bulunduğu bölgedeki ekonomik aktiviteler arasındaki farklılık olarak tanımlanacak olursa; Yükseköğretim kurumlarının para girişi, yeni iş alanlarının ortaya çıkışı ve kamu hizmetlerinin niteliklerindeki artış gibi kısa dönem içerisinde gözlemlenebilecek etkilerini tahlil etmek sosyo-kültürel değişimi incelemeye göre daha kolaydır. Bölge ekonomileri üzerinde yükseköğretim kurumlarının ekonomik etkilerinin belirlenmesine yönelik olarak yapılan çalışmalarda ekonomik etkinin temel elementleri dört temel başlık altında özetlenebilir. Bunlar; bölge ekonomisine para girişi, emek piyasalarına üretkenliği yüksek işgücü girişi, yaşam kalitesine ilave katkılar ve bölge ekonomisinin yapısındaki uzun dönemli değişimler olarak sıralanabilir.¹⁸ Bir bölgede üniversitenin kurulması, üniversiteye mal ve hizmet sunan diğer işletmelerin faaliyetlerini de genişletecektir. Üniversiteler, yaptıkları harcamalar ve istihdam ettikleri personeller bakımından kuruldukları bölgelerin en önemli ekonomik birimlerinden biridir. Üniversitelerin yerel ekonomi üzerindeki etkileri; doğrudan, dolaylı ve uyarılmış olmak üzere üç grupta toplanmaktadır. Bu gruplar vasıtasıyla sağlanan etkiler istihdam ve gelir olmak üzere iki açıdan ele alınmaktadır. Bu katkılar şöyle özetlenebilir:¹⁹

Üniversitenin çeşitli birimlerinde çalışan personel direkt katkıyı istihdam yoluyla sağlamaktadır. Personele ödenen maaşlar üniversitenin yerel ekonomi üzerindeki direkt gelir etkisidir. Dolaylı etkiler; emek dışında olan üretim faktörü sahiplerinin üniversiteye yaptıkları satışlar sonunda ortaya çıkan gelir ve istihdam artışını ifade etmektedir. Dolaylı katkılardan bir kısmı öğrenciler tarafından yapılan harcamalardır. Bu dolaylı etkiler; yurtlara yapılan ödemeler, gıda harcamaları ve kitap satış bölümüne yapılan ödemeler ve benzeri etkilerdir. Bu faaliyetler sayesinde ortaya çıkan istihdam imkanları da

18

belirlenebilir. Uyarılmış katkılar gelir elde eden bireylerin gelirlerinin o bölgede yerel olarak üretilen mal ve hizmetlere harcanmasıdır. Üniversiteler, beşeri sermayeye ve bölgenin ekonomik kalkınmasına önemli katkılarından dolayı oldukça önemli kurumlar olarak görülmüştür. Kısa dönemli olarak yükseköğretim kurumlarına yapılan yatırımlar uzun dönem içerisinde meydana gelecek olan getiriler olarak da değerlendirilebilmektedir. Yükseköğretim kurumlarından mezun olan öğrencilerin aynı bölgede kalarak çalışmaya başlaması ve bölgede yeni gelir akımlarına neden olması buna örnek olarak gösterilebilir.²⁰

2. Sektörlerin Gelişmesine Katkısı

Yükseköğretim kurumları insanların verimliliğinin artırılmasında etkili olan eğitim ve öğretimin kurumsal anlamdaki son aşamasını oluşturmaktadır. Bunun yanında kişilerin nerede ve ne şekilde çalışacağına da büyük ölçüde belirlendiği kurumlar yine yükseköğretim kurumlarıdır. Yükseköğretim kurumları gelişen sektörlerin ihtiyaç duyduğu nitelikte ve sayıda insanlar yetiştirmek durumundadır. Çünkü, teknolojik gelişme devamlı ve hızlı bir şekilde ilerlediğinden, teknolojinin yoğun şekilde eğitime uygulanmasını zorunlu hale getirmektedir. İhtiyaç duyulan nitelikte işgücünün istenilen zamanda kullanıma hazır hale getirilememesi verimliliği olumsuz yönde etkilemektedir.²¹ Belirli bir bölgede yükseköğretim kurumlarının kurulması ve geliştirilmesi sektörel yapının da değişimine yol açabilmektedir. Çünkü yükseköğretim kurumlarının kurulması ile birlikte bölgede yeni sektörler ortaya çıkabilir ya da gelişmiş ve geleneksel hale gelmiş bazı sektörler kapanmak zorunda kalabilir. Bunun yanı sıra az gelişmiş bölgelerdeki yükseköğretim kurumları ile önceden var olan sektörler ve yeni kurulmuş sektörler arasında yeterli koordinasyon kurulabilirse, yükseköğretim kurumları bölge gelişiminde sürükleyici sektör sıfatını alabilirler.²²

20

II. BOLVADİN M.Y.O 'NUN BOLVADİN 'E KATKILARI

A) BOLVADİN HAKKINDA GENEL BİLGİLER

Afyon-Konya karayolundan 13 km içeride, il merkezine 61 km uzaklıkta, Antik Kral Yolu üzerinde ve Eber Gölü kenarında kurulmuş, Afyon'un merkez ilçeden sonra en büyük ilçelerindendir. Yüzölçümü 926 km²'dir. 1924 yılında ilçe olmuştur. Tarım, ticaret, giyim ve toprak sanayi üzerinde gelişmiştir. İlçede ekonomik hayat, tarım, ticaret ve sanayiye bağlıdır. Halkın geçim kaynağındaki ana unsur tarım ve hayvancılıktır. İlçemizin kendi adını taşıyan ovasında buğday, arpa, mısır, nohut, fasulye, yeşil mercimek, fiğ, şekerpancarı, haşhaş, ayçiçeği yetiştirilmekte; elma, armut, kayısı, vişne, kiraz gibi meyveler de üretilmektedir. "Heybeli Kaplıcaları" Afyon'a 30 km uzaklıkta ki Bolvadin Belediyesince işletilmektedir. Türkiye'de tek olan Alkoloid Fabrikası ilçeye hareketlilik kazandırmıştır. Bu gelişmelerden de anlaşılacağı üzere Bolvadin hızlı bir gelişme göstermektedir. İlçe turistik ve tarihî eserler yönünden oldukça zengindir. Eber Gölü, Heybeli kaplıcası, Horan parkı gezi ve dinlenme yerleridir.²³

B) BOLVADİN M.Y.O'NUN BOLVADİN İLÇESİNE SOSYO - EKONOMİK ETKİLERİ

Üniversitelerin önemli görevlerinden biri toplumun sosyal, kültürel ve ekonomik açıdan gelişmesine katkıda bulunmak ve toplumsal değişimi sağlamaktır. Sosyo-ekonomik etkiler, bir kurumun bir bölgede var olduğu dönemlerle, olmadığı dönemler arasında bulunan aktiviteler arasındaki farklılık olarak tanımlamak mümkündür. Burada öncelikle Bolvadin M.Y.O.'nun sosyo-ekonomik hayatı nasıl etkileyebileceğinin düşünülmesi gerekir. Önemli olan Bolvadin M.Y.O.'nun Bolvadin'in kalkınmasının önemli bir aracı olarak kullanılabilmesidir. Kamu kaynaklarının yüksekokula yönelmesi durumunda, bu kaynakların etkin kullanımı sağlanabilecek ve ilin gelişimi yolunda önemli adımlar atılabilecektir. Çünkü üniversiteler buldukları mekanı insan kaynakları, teknolojik altyapı ve zihinsel farklılaşma gibi yollarla kalkınmaya hazır hale

²³ www.afyonhaber.com. 10 Mayıs 2003.

getirmektedir. Az gelişmiş şehirlerde bulunan yükseköğretim kurumlarının bu şehirlere gelir akımları olur. Bu akımlara örnek olarak kurumların yatırım harcamaları, istihdam harcamaları, öğrenciler ve onları ziyaret eden misafirlerinin harcamaları vb. verilebilir. Bu ve benzeri harcamalarla o şehirdeki insanların gelirlerinde artışlar yaşanır. Bolvadin'de de bu artışların yaşanacağı açıktır.

Üniversitelerin buldukları şehirdeki insan kaynaklarına yapacağı katkılara bakıldığında ve Bolvadin M.Y.O. örneği üzerinden değerlendirilme yapıldığında, yüksekokul aracılığıyla şehirdeki yükseköğrenimli insan sayısı artacaktır. Dolayısıyla daha fazla eğitim alan bu insanlar, kişisel olarak parasal ve parasal olmayan birçok kazançlarda bulunabileceklerdir. Bunun yanında kişisel olmayan kazançlar da söz konusudur. Şehirde genel eğitim düzeyinin yükselmesi ile birlikte sosyo-kültürel ve ekonomik gelişim sağlanabilecektir. Yine Bolvadin M.Y.O.'nun Bolvadin'e etkilerinin neler olabileceği konusunda, istihdam konusu da unutulmamalıdır. Öncelikle yüksekokulda çalışan personel doğrudan istihdam artışına neden olur. Ayrıca yüksekokulda öğrenim gören öğrencilerin mezun olduktan sonra Bolvadin'de kaldığı düşünülerek oluşturacakları istihdam artışları dolaylı olarak istihdam artışları sağlar. Bu durum Bolvadin'de bulunan birçok işletme ve sektörlerde sağlanabilecek pozitif bir durumdur. Her bölgede ve şehirde olduğu gibi Bolvadin'de bulunan Bolvadin M.Y.O. tarafından yapılabilecek seminer, konferans, panel bilimsel yayın, danışmanlık vb. gibi faaliyetler ve bu faaliyetler sonucu yenilik ve girişimcilik kültürünün oluşması, Bolvadin'de bulunan işletmelerin yeni teknolojileri kullanabilmesi yolunda olumlu bir ortamın oluşmasını sağlayabilecektir.

Bolvadin M.Y.O. tahakkuk servisinden alınan Mayıs 2003 verilerine göre Bolvadin ekonomisine sağlanacak katkılar anlamında personel giderleri kalemi toplam aylık 56.275.400.000 T.L ve yıllık ortalama 500 milyardır.²⁴

²⁴ Bu tutarlar Afyon Kocatepe Üniversitesi Bolvadin Meslek Yüksekokulu Tahakkuk Servisi'nden alınan verilere göre değerlendirilmiştir.

C) BOLVADİN M.Y.O. ÖĞRENCİLERİNE DÜZENLENEN ANKET ÇALIŞMASI ve SONUÇLARI

Türkiye son yıllarda sosyo-ekonomik açıdan büyük bir değişim geçirmektedir. Bu çalışma, Türkiye’de yükseköğretim sistemi genel kapsamı içerisinde, A.K.Ü. Bolvadin M.Y.O.’nun Bolvadin ilçesinin sosyal ve ekonomik yapısında ortaya çıkaracağı değişiklikleri ve katkıları tespit etmeyi amaçlayan ve elde edilen bulgular sonucunda çözüm önerileri aramayı hedefleyen bir çalışmadır. Anket çalışması Bolvadin M.Y.O.’da öğrenim gören 2039 öğrenciden 480 öğrenciye yapılmış, örneklem seçiminde orantılı olmayan kota örneklemesine başvurulmuş; Teknik ve İktisadi İdari Programların her sınıfından 1. ve 2. öğretim karışık 60’ar kişi tesadüfi olarak seçilmiş ve uygulanmıştır. Elde edilen bulgular (2003 yılı Nisan ayında) frekanslar ve çapraz tablolar biçiminde incelenmiştir. Değerlendirme, anket çalışmasında sorulan soruların sırasına göre yapılmıştır.

Öğrencilerin, yüksekokulda öğrenime başlamadan önce ikamet etmekte olduğu şehirlere bakıldığında; öğrencilerin % 17’si Bolvadin, % 21’i İstanbul, % 10’u İzmir’den, kalan % 52’lik kısmı ise diğer şehirlerden gelmektedir. Öğrencilerin, ailelerinin aylık gelir durumları aşağıdaki tabloda ayrıntılı incelenmiştir.

Tablo : 1 Öğrencilerin Ailelerinin Gelir Durumları

Aile Geliri	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Toplam Yüzde
250 milyon altı	52	10,4	10,6	10,6
250-499 milyon	211	42,2	43,1	53,8
500-999 milyon	159	31,8	32,5	86,3
1-1.499 milyar	34	6,8	7,0	93,3
1.5-1.999 milyar	16	3,2	3,3	96,5
2 milyar üstü	17	3,4	3,5	100,0
Ara Toplam	489	97,8	100,0	
Cevapsız	11	2,2		
Genel Toplam	500	100,0		

Öğrencilerin büyük bir kısmı (% 95) üniversite öğrenimini tamamladıktan sonra Bolvadin’de kalmayı düşünmemektedir.

Bolvadin'de kalmama nedenleri arasında en yüksek payı Bolvadin'de kişisel gelişim ve iş imkanlarının kısıtlılığı hususu almıştır. Bununla birlikte genelde öğrencilerin İstanbul ve diğer büyük şehirlerden gelmeleri, karşılaştırma yapıldığında Bolvadin'in küçük ve sıkıcı bir yer olduğu kanısını uyandırmıştır. Bolvadin'de kalmayı düşünen öğrenci kesimi (% 5) imkanlar dahilinde Bolvadin'de kalılabileceğini düşünmektedir. Öğrencilerin Bolvadin'in ekonomik hayatına en belirgin etkisi yapmış oldukları harcamalarla belirlenebilir. Öğrencilerin Bolvadin'de bir ay içerisindeki ortalama harcamaları aşağıdaki gibidir.

Tablo : 2 Öğrencilerin Bir Ay İçerisinde Yaptıkları Ortalama Harcamalar

Ortalama Harcamalar	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Toplam Yüzde
100 milyon altı	52	10,4	10,5	10,5
100-150 milyon	182	36,4	36,7	47,2
151-200 milyon	118	23,6	23,8	71,0
201-250 milyon	72	14,4	14,5	85,5
251-300 milyon	37	7,4	7,5	92,9
301 milyon üstü	35	7,0	7,1	100,0
Ara Toplam	496	99,2	100,0	
Cevapsız	4	,8		
Genel Toplam	500	100,0		

A.K.Ü. Bolvadin M.Y.O. öğrencilerinin bir ay içerisinde Bolvadin'e ekonomik anlamdaki katkısı, yukarıdaki tabloya göre 365.675.000.000 TL. olarak hesaplanmıştır. Öğrencilerin ortalama 9 ay Bolvadin'de kaldıkları düşünüldüğünde ise; Bolvadin ekonomisine yıllık, yaklaşık 3,3 trilyon (3.291.075.000.000) T.L. katkı sağlanmakta olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bunun yanında Bolvadin M.Y.O. tahakkuk servisinden alınan Mayıs 2003 verilerine göre personel giderleri kaleminden Bolvadin ekonomisine yıllık katkı ise 500.000.000.000 T.L.'dir. Bu sonuçlardan hareketle A.K.Ü. Bolvadin M.Y.O. personeli ve öğrencilerinin ilçe ekonomisine toplam katkısı yıllık tahmini 3,8 trilyon T.L. olarak hesaplanmıştır. Bu tutar Bolvadin ekonomisine giren harcamalardır. 2000 yılı nüfus sayımı sonuçlarına göre, Bolvadin ilçe nüfusunun 54.100 olduğu sonucundan hareketle;

yükseköğretim aracılığıyla Bolvadin ilçesinde yıllık kişi başına düşen gelir artışı yaklaşık $(3.800.000.000.000 / 54.100) = 70.240.295$ T.L. olarak hesaplanabilir.

Öğrencilerin büyük bir kısmı pahalı olmasına rağmen, rahatlık ve ders çalışabilme gibi avantajları nedeniyle kiralık evleri tercih etmektedirler. Evde kalmanın önemli sebebi olarak, sosyal yaşamın, gezilecek ve eğlenilebilecek mekanların sınırlı olması göze çarpmaktadır. Konut yetersizliği ve bundan kaynaklanan ev kiralalarının yüksekliği, konut sahiplerinin gelirlerinde önemli artışlara neden olmuştur. Öğrencilerin genel anlamda okuma alışkanlıklarının ölçümündeki sonuçlara göre Bolvadin M.Y.O. öğrencilerinin önemli bir kısmının genel anlamda okuma alışkanlıklarının olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu durumun ortalama standartlara getirilmesi için motive edici girişimlerde bulunulması önemli önceliklerdendir. Öğrencilerin çalışmak istedikleri alanların başında özel sektör gelmektedir. Bu durum aşağıdaki tabloda daha net görülmektedir.

Tablo : 3 Öğrencilerin Öğrenimini Tamamladıktan Sonra Çalışmayı Düşündükleri İş Alanları

Alan	Çalışılmak İstenen Frekans	Yüzde	Geçerli Toplam	
			Yüzde	Yüzde
Devlet Dairesi	139	27,8	28,1	28,1
Özel Sektör	255	51,0	51,6	79,8
Serbest	59	11,8	11,9	91,7
Diğer	30	6,0	6,1	97,8
Ara Toplam	494	98,8	100,0	
Cevapsız	6	1,2		
Genel Toplam	500	100,0		

Öğrencilerin çoğunun, yükseköğretimdeki sosyal ve kültürel etkinlikleri yeterli bulduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yükseköğretimde verilen eğitimin kalitesinin diğer üniversitelerle farkının olmadığı ve eğitimin yeterli olduğu konusundaki görüşler ağırlıktadır. Öğrencilerin büyük bir çoğunluğu yükseköğretimin fiziki imkanlarının sosyal ve kültürel etkinliklere yeterli olduğunu belirtmişlerdir. Bunun yanında imkanların etkinlik ve organizasyonlarda daha verimli kullanılması durumunda ve de Bolvadin'de bulunan kurum ve kuruluşların

yardımlarının sağlanması ile çalışmaların daha etkin hale getirilmesi sağlanabilir. Bu konu ile alakalı olarak, Bolvadin'deki yöneticiler ve yükseköğretim ile ilişki içerisinde bulunan işletmecilerle zaman zaman yapılan söyleşilerde, halkın ilerleyen zamanlarda yapılacak çalışmalarda görev alabilecekleri belirtilmiştir. Bolvadin'in kentsel sorunlarının en önemlileri sosyal ve kültürel etkinliklerin yetersizliği, altyapı yatırımlarının yetersizliği, ürün çeşidinin ve alışveriş imkanlarının kısıtlılığı, konut yetersizliği şeklinde sıralanabilmektedir. Öğrencilerin büyük bir çoğunluğu yükseköğretimde aldıkları eğitimin mesleki gelişimleri açısından yeterli olduğunu, fakat teknolojik imkanları tam kullanamadıklarından hoşnut olmadıklarını belirtmişlerdir. Yine öğrencilerin aldıkları eğitimle sosyal hareketlilik veya bir anlamda sosyal ve ekonomik gruplar arasındaki geçişin sağlanmasında karamsar bir tutum benimsedikleri, öğrencilerin, geleceğe yönelik planlarındaki bu belirsizliğin; Türkiye'nin mevcut ekonomik yapısındaki düzensizliğin, öğrencilerin düşünceleri üzerindeki yansımalarından kaynaklandığı sonucuna ulaşılabilir.

III. SONUÇ VE ÖNERİLER

Günümüzde eğitime ekonomik açıdan yaklaşımlar ağırlık kazanmıştır. Fiziki sermaye kadar insanla birlikte düşünülen beşeri sermayenin kalkınmadaki rolü, eğitim ve iktisat ilişkilerini bir başka ifade ile eğitimin ekonomik kalkınmaya etkisi konusunu ön plana çıkarmıştır. Eğitim kurumlarının yer seçiminden eğitici kadroya, eğitim teknolojilerine kadar birçok faktörü genel ve yöresel kalkınma ile iç içe bulunmaktadır. Bu bağlamda; eğitim ve istihdam ilişkileri iyi düzenlenmediği takdirde, az gelişmiş yörelerde açılacak yükseköğretim kuruluşlarından mezun olacak kişilerin bir üretim faktörü olarak gelişmiş yörelere kaçıışı engellenemez. Bu bakımdan, eğitim sektörü ile istihdam şartları arasında bilhassa eğitim sektörünün az gelişmiş yörelerin kalkınmadaki yeri açısından çok yakın bir bağ bulunmaktadır. Türkiye'de gelişmekte olan bölgelerde veya illerde kurulan yükseköğretim kurumlarının buldukları yerlerin sosyal, kültürel ve ekonomik gelişimine ve kalkınmasına yönelik çalışmaları, yükseköğretim kurumlarının ana hedefi haline gelmiştir. Bu yüzden gelişmekte olan bölgelerdeki yükseköğretim kurumlarından beklenenler sosyal, kültürel ve ekonomik gelişmeyi sağlamalarıdır. Bölgesel

kalkınmanın sağlanması yolunda, üniversitelerin ilk etkileri, statik olarak öğrenci ve personel ile sağlanacak yeni para kaynakları oluşmasıdır. Daha sonra zamanla dinamik olarak, bilinçlenme, kültür farklılığı, girişimcilik vb. pozitif yönlendirmeler ortaya çıkacaktır. Bu bağlamda Bolvadin M.Y.O. merkezi Afyon'da bulunan Afyon Kocatepe Üniversitesi'nin alt birimi olarak üniversitenin genel stratejisine uygun şekilde hareket etmeli. Bolvadin'de sosyal, kültürel ve ekonomik gelişmeyi sağlayan bir kurum olmalıdır.

KAYNAKÇALAR

- AÇMA Bülent, *Gelişmiş Ülkelerin Az Gelişmiş Bölgelerini Geliştirmeyi Amaçlayan Politikaların İncelenmesi ve GAP Örneği*, İstanbul Ticaret Odası, Yayın No:1991-7, İstanbul, 1991.
- ALBENİ Mesut, "Yükseköğretim Kurumlarının Gelişmekte Olan Bölgeler Üzerindeki Etkisi", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (Haziran 2001), Sayı: 5, Kütahya, 2001.
- ARIKAN Necati, "Bölgesel Kalkınmada Yatırımların Yönlendirilmesi ve Teşviki", *Fırat Havzasının Sosyal, Kültürel ve Ekonomik Kalkınması Sempozyumu*, Elazığ, (7-9 Nisan 1998). Elazığ, 1998.
- ATİK Hayriye, "Üniversitelerin Yerel Ekonomiye Katkıları:Teori ve Erciyes Üniversitesi Üzerine Bir Uygulama", *Erciyes Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı: 15, Kayseri 1999.
- BALOĞLU Zekai, *Türkiye 'de Eğitim*, Tüsiad Yay. Temmuz, 1990.
- BAŞKAYA Fikret, *Kalkınma İktisadının Yükselişi ve Düşüşü*, 1. Baskı, İmge Kit.Yay. Ankara, 1994.
- DÜĞER İ. Hakkı, *Makro İktisat Teori ve Politika*, Kütahya, 1993.
- DÜLGEROĞLU Ercan, *Kalkınma Ekonomisi*, Uludağ Üniversitesi Yay. No:14, Bursa, 1991.
- ERKAL Mustafa E., *Bölge Açısından Az Gelişmişlik*, Boğaziçi Yay., No:56, İstanbul, 1982.
- ERSUNGUR Mustafa, "İktisadi Kalkınma ve Teknoloji" *Atatürk Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, C:10, Sayı:3-4, Erzurum, 1994.
- GRANAHAN D.V.Mc., "Kalkınmanın Tanımı", (Çev: Zeki Kuşçu). T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Yay., No: 1362, Ankara. 1974.

KAVAK Yüksel, *Kalkınmada Öncelikli Yörelerdeki Yükseköğretim Kurumlarının Çevreye Dönük Faaliyetleri*, TOBB Yay., Ankara, 1990.

KINACILAR Meral, “Bölgesel Kalkınma Projesi Başlatılmalı” *Dünya Gazetesi*, 8 Şubat 2001.

ÖZGÜVEN Ali, *İktisadi Büyüme, İktisadi Kalkınma, Sosyal Kalkınma, Planlama ve Japon Kalkınması*, Filiz Kitabevi Yay., İstanbul, 1988.

SAVAŞ Vural F., *Kalkınma Ekonomisi*, İ.T.İ.A. Nihad Sayar Yayın ve Yardım Vakfı Yay. No:315/547, İstanbul, 1979.

SEYİDOĞLU Halil, *Ekonomik Terimler Ansiklopedik Sözlük*, Güzem Yay., Ankara, 1992.

ÜNAL L. Işıl, “Türkiye’de Yükseköğretim Sorunu”, *Verimlilik Dergisi*, Milli Prodüktivite Merkezi Yayını, Ankara, 1994.

ÜSTÜNEL Besim, “Ekonomik Kalkınmada Verimliliğin Yeri ve Önemi”, *Kalkınma Stratejisi ve Verimlilik Sempozyumu*, Milli Prodüktivite Merkezi Yay., No: 189, Ankara, 1975.

www.afyonhaber. com 10 Mayıs 2003.

VERGİ ETİĞİNİN ÖLÇÜMÜ: TÜRKİYE ÜZERİNE AMPİRİK BİR ÇALIŞMA

Yard. Doç. Dr. Naci Tolga Saruç*

Yard. Doç. Dr. İsa Sağbaş*

ÖZET

Bu çalışmada Türkiye’de vergi etiğinin ölçümü ve vergi etiğinin vergi kaçırma üzerine etkisi 481 vergi mükellefi ile anket çalışması yapılarak araştırılmıştır. Çalışmanın bulguları, vergi etiğinin vergi ödemede önemli bir faktör olduğunu göstermektedir: vergi etiği skorundaki artışlar vergi kaçırma olasılığını azaltmaktadır. Ampirik bulgular üniversite mezunu olan vergi mükelleflerinin üniversite mezunu olmayanlara göre daha yüksek vergi etiği skoruna sahip olduklarını, ve dolayısıyla vergi kaçırma eğilimlerinin daha düşük olduğunu göstermektedir. Erkek mükelleflerin bayanlara göre daha düşük vergi etiği skoruna sahip oldukları sonucu elde edilmiştir.

ABSTRACT

We aim to measure tax ethics and its impact on tax evasion by carrying out a survey with 481 taxpayers in Turkey. Empirical findings suggest that tax ethics is an important factor that affects tax compliance: increases in tax ethics scores reduce the probability of tax evasion. The results reveal that taxpayers with a university degree have higher tax ethics scores than those without a university degree, and therefore they have lower probability of evading. It is also found that males have lower tax ethics score than females.

GİRİŞ

Maliyeciler tarafından geliştirilen ve vergi kaçakçılığını teorik düzeyde açıklayan bir çok ekonomik model, mükellefin vergi

* Afyon Kocatepe Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü.
Afyon

kaçırmadan önce fayda maliyet analizi yapacağını ve vergi kaçırmanın beklenen faydasının maliyetinden yüksek olması durumunda vergi kaçıracağını ifade eder. Bu fayda maliyet yaklaşımına göre ahlaki değerler, sosyal normlar ve diğer psikolojik faktörler kişinin vergi kaçırıp kaçırmasında herhangi bir şekilde etkilememektedir. Bu yaklaşımın gerçekçi olmadığı günümüzdeki, gelişmiş ülkelerin vergi sistemlerine bakarak anlaşılabilir: bu ülkelerde fayda maliyet analizi yapılarak tahmin edilen vergi kaçakçılığı miktarları gerçek vergi kaçakçılığı miktarlarından çok daha fazla çıkmaktadır¹. Gerçekten de gelişmiş bir ülkenin vergi sistemi genelde gönüllü beyan esasına dayanmakta ve denetleme oranları ile kaçırılan vergilere uygulanan ceza miktarları düşük oranlarda kalmasına rağmen mükelleflerin büyük bir kısmı vergilerini tam ve gerçeğe uygun olarak beyan etmektedirler. Ayrıca bu konuda yapılan deneysel çalışmalar² bazı kişilerin denetleme oranı veya ceza miktarı sıfır olduğu durumlarda bile gelirlerini doğru olarak beyan ettiklerini ortaya koymaktadır³.

Başta Amerika Birleşik Devletleri olmak üzere İngiltere, Hollanda ve diğer Avrupa ülkelerinde yapılan bazı çalışmalarda etik ile vergi kaçırma arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Buna göre vergi etiği yüksek olan insanlar düşük olanlara kıyasla daha az vergi kaçırmaktadır. Vergi etiği kavramı vatandaşların vergi mükellefleri olarak devletle aralarındaki ilişkiyi belirleyen davranış normları olarak tanımlanabilir (Song ve Yarbrough, 1978)⁴. Diğer bir anlatımla, vergi ödeme veya kaçırma konusunda kişilerin kendi içinde oluşturduğu etiksel inanç ve değerlere vergi etiği diyebiliriz.

¹ Bkz. SMITH, K. W. ve KINSEY, K. A. 'Understanding Taxpaying Behavior: A Conceptual Framework with Implications for Research', *Law and Society Review*, vol.21(4), s. 639-663, 1987.. SLEMROD, J. *Why People Pay Taxes: Tax Compliance and Enforcement*, University of Michigan Press, Ann Arbor, 1992

Her mükellef etiksel değerlerden aynı oranda etkilenmemektedir. Bazı mükellefler ahlaki bulmadığı için vergi kaçırmazken diğerleri ahlaki kuralları önemsemeyecektir. Örneğin, Hessing ve diğerleri (1992)⁵ yaptıkları çalışmalar sonucunda genel olarak üç grup vergi mükellefi ayrımı yapılabileceği sonucuna ulaşmışlardır: (i) Hiçbir zaman vergi kaçırmayan, dolayısıyla vergi formları neredeyse hiç hata içermeyen vergi mükellefleri, (ii) Ara sıra vergi kaçırmaya çalışan mükellefler, (iii) Çoğunlukla vergi kaçıran mükellefler ki bunlar vergi kaçırmayı alışkanlık haline getirmişlerdir.

Vergi etiği ülkeden ülkeye toplumdaki topluma farklılık gösterebileceği gibi vergi sistemlerinin ne kadar adil algılanıp algılanmadığından da etkilenecektir. Bizim bu çalışmadaki amacımız ülkemiz açısından vergi etiği ile ilgili bir çok konunun nasıl algılandığını ölçerek, vergi kaçırma ile vergi etiği arasında istatistiksel anlamlı bir ilişkinin var olup olmadığını test edilmesidir.

Bu çalışmada, Türkiye’de vergi mükelleflerinin vergi etiğini ölçmek ve vergi etiğinin kaçırılan vergi üzerindeki etkisini araştırmak amacıyla 481 vergi mükellefi ile anket çalışması gerçekleştirilmiştir. Özel eğitim verilmiş öğrenci anketörler mükelleflere ulaşarak çalışmanın akademik amaçlı yapıldığını, doğru ya da yanlış cevap olmadığını, işaretleyecekleri şıkın kendileri için en doğru şık olmasının önemli olduğunu vurgulamış, mükellef isimlerinin kesinlikle istenmediğini ve sonuçların toplu olarak analiz edilerek kendi cevaplarının gizli tutulacağı garantisini vermiştir. Çalışmaya katılan tüm kişiler anketörler tarafından ulaşılabilirlik (availability) kriterine göre seçilmiştir. Bu yöntem, bulunan sonuçların tüm nüfusa genellenmesinde bazı sorunların oluşabileceğini düşündürebilirse de, tesadüfi örnekleme seçimi maliyetlerinin yüksekliği ve dönüş oranlarının düşüklüğü nedeniyle tercih edilmemiştir.

⁵HESSING, D. J., ELFFERS, H., ROBBEN, H.S.J ve WEBLEY, P. ‘Does Deterrence Deter? Measuring the Effect of Deterrence on Tax Compliance in Field Studies and Experimental Studies’ in Slemrod, J. (ed.), *Why People Pay Taxes: Tax Compliance and Enforcement*, University of Michigan Press, Ann Arbor, s. 304, 1992

I. VERGİ ETİĞİNİN ÖLÇÜMÜ

Çalışmamız toplam 481 vergi mükellefi ile ulaşılabilirlik kıstasına göre gerçekleştirilmiştir. Kullandığımız yöntem tesadüfi seçme yöntemine göre daha ekonomik ve pratik olma, ankete katılım oranlarının yüksekliği bakımından avantajlı olmasına rağmen, örnek kitle tesadüfi seçilmediği için sonuçların tüm ülkeye genellenmesi konusunda dikkatli olmamız gerekmektedir. Bu konuda yurt dışında gelişmiş ülkelerde yapılan çalışmalara baktığımızda akademisyenler tarafından gerçekleştirilen araştırmalarda da ulaşılabilirlik kriterinin kullanıldığını; ancak, vergi idareleri tarafından gerçekleştirilen çok büyük bütçeli araştırmalarda tesadüfi yöntemin seçildiğini görmekteyiz. Mükellefler ilk olarak 1932'de Likert tarafından kullanılan bu yüzden de Likert ölçeği adı verilen yöntemle hazırlanmış 5 noktalı ifadelerle kendi görüşlerine en uygun yanıt vererek ankete katılmışlardır (kesinlikle katılıyorum, katılıyorum, kararsızım, katılmıyorum ve kesinlikle karşıyım)⁶.

Anket yöntemi vergi kaçırma konusunda yapılan bir çok çalışmada kullanılmıştır. Ülkemizde ve başka bir çok ülkede, belli sebeplerden dolayı (vergi mahremiyeti, vs.) bireysel düzeyde vergi beyanı verileri, vergi idaresi tarafından akademisyenlerle paylaşılmamaktadır. Bu yüzden anket yöntemi, vergiler konusunda veri toplayabilmek için kullanılmıştır. Bir çok çalışma anket yönteminin güvenilirliğini araştırmıştır⁷. Toplumda benimsenmeyen, ayıplanan ya da suç kabul edilen davranışlar hakkında sorular sorulduğunda katılımcılar dürüst davranmayabilmekte ve yanıltıcı cevaplar verebilmektedir. Bu yüzden hassas sorular yöneltilen anketlerde güvenilirliği yükseltmek için katılımcılara isim sorulmamalı, çalışmanın ne amaçla yapıldığı açıklanmalı (akademik, proje v.s.) ve verdikleri cevapların bireysel düzeyde açıklanmayacağı gruplar halinde analiz yapılacağı garantisi verilmelidir.

Anket sonuçları üzerinde yapılan ilk incelemede, toplam 4 mükellefin yanıtların eksik olduğu görülmüştür, bu kişilerin çalışmayı

⁶ LIKERT, R. 'A Technique for the Measurement of Attitudes', *Archives of Psychology*, vol. 140, 1932

⁷ Bkz. ELFFERS, H., WEIGEL, R. ve HESSING, D. 'The Consequences of Different Strategies Measuring Tax Evasion Behavior', *Journal of Economic Psychology*, vol. 8, s. 311-337, 1987

yeterince ciddiye almadığı düşünülerek çalışmadan çıkarılmıştır. Geri kalan katılımcılar hakkındaki genel tanıtıcı bilgiler Tablo 1 de verilmiştir.

Tablo 1. Katılımcılar Hakkında Genel Bilgiler

Katılımcı Sayısı		477			
Ortalama Yaş		38			
Bayan Yüzde		16			
Bekar Yüzde		25			
Eğitim Düzeyi	İlkokul %12	Ortaokul %10.5	Lise %32	Üniversite % 40.5	Y. lisans % 5
Aylık Gelir	250 Milyondan az % 6	251-500 Milyon %24	501-999 Milyon %40	1-2 Milyar %23	2 Milyar üstü %7

Yukarıdaki Tablo incelendiğinde anket çalışmasına katılan mükelleflerin ortalama yaşının 38 olduğu görülmektedir. Ankete katılanların çok az bir kısmı bayandır (%16). Katılımcıların dörtte biri bekar ve yaklaşık %45'lik kısmı üniversite veya daha yüksek eğitim seviyesine sahiptir. Ayrıca, mükelleflerin gelir düzeyinin en yoğun olduğu grup orta seviye olarak adlandırabileceğimiz 501-999 milyon aralığıdır (%40).

Mükelleflerin vergi kaçırma eğilimini 'Hiçbir zaman vergi kaçırman' ifadesine verdiği yanıtlarla araştırdık. Vergi etiğini ise bazıları yurtdışında yapılan daha önceki çalışmalarda kullanılan, bazıları ise bizim tarafımızdan geliştirilen toplam 11 ifade ile ölçtük. Tablo 2'de bu ifadeler ve bunlara verilen cevapların dağılımı görülmektedir.

Tablo 2. Katılımcıların Ankete Verdiği Yanıtların Dağılımı, (% olarak)

<i>İfadeler</i>	1*	2*	3*	4*	5*
Hiçbir zaman vergi kaçırmam	28	19	20	28	5
Etik1: Günümüzdeki vergi yükünü göz önüne alırsak, vergi kaçırın mükellefleri pek suçlayamayız.	25	34	7	19	15
Etik2: Vergiler o kadar yüksek ki vergi kaçakçılığı bir çokları için ekonomik bir zorunluluktur.	20	42	9	20	9
Etik3: Vergi sisteminin adaletsizliği göz önüne alındığında vergi kaçırınlara hak verilebilir.	17	39	13	21	10
Etik4: Bir kişi vergi kaçırdığından dolayı suçlanamaz çünkü herkes vergi kaçırıyor.	9	22	10	35	24
Etik5: Eğer bir kişi vergi beyannamesinde bilerek olması gerekenden daha az vergi beyan ediyorsa bu onun saygınlığını azaltmaz.	8	23	12	38	19
Etik6: Eğer vergi kaçırdığım açığa çıkıp yakın çevrem tarafından bilinseydi utancımın onların yüzüne zor bakardım.	23	27	14	25	11
Etik7: Vergi kaçırın birinin genel olarak toplumda ayıplandığını düşünüyorum.	11	22	13	41	13
Etik8: Günümüzde o kadar çok hortumcu var ki küçük oranlarda yapılan vergi kaçakçılığı mazur görülebilir (kabul edilebilir).	13	27	10	27	23
Etik9: Vergi kaçırın bir kişinin toplum karşısında saygısını yitireceğini düşünüyorum.	20	26	12	32	10
Etik10: Vergi ödemek her vatandaşın ahlaki bir görevidir.	42	43	6	6	3
Etik11: Vergi kaçırmak ahlaki açıdan çok yanlışdır.	36	39	13	7	5

*1: Kesinlikle katılıyorum, 2: Katılıyorum, 3:Kararsızım, 4: Katılmıyorum, 5: Kesinlikle katılmıyorum

Tablo 2'nin incelenmesinden anlaşılacağı gibi bazı ifadeler hemen hemen aynı şeyin farklı kelimelerle ifade edilmesidir, örneğin 'Vergi ödemek her vatandaşın ahlaki bir görevidir' ifadesi ile 'Vergi kaçırmak ahlaki açıdan çok yanlıştır' ifadesi aynı değerleri ölçmektedir; o yüzden birinci ifadeye kesinlikle katılıyorum diyen birinin ikinci ifadeye kesinlikle katılmıyorum demesi beklenir. Ankette aynı olguyu iki farklı ifade ile ölçmemizdeki amaç, anketin rasgele hatalardan arınmışlık düzeyini ortaya koymaktı, bu da ileride güvenilirlik analizi yapılarak test edilecektir. Burada belirtmemiz gereken başka bir konu ise, her ne kadar Tablo 2'de vergi etiğini ölçtüğümüz ifadeler 1, 2, 3, vb. şeklinde numaralanmışsa da bu numaralar ifadelerin anketteki gerçek sıralamasını vermemektedir. Uyguladığımız ankette 60'dan fazla ifade kullanılmış, bunların vergi etiği ile ilgili olan 11 tanesi yukarıdaki tabloda verilmiştir. Bu yüzden aynı olguyu ölçen ifadeler Tablo 2'de görüldüğü gibi arka arkaya sıralanmamış, aksine katılımcı bir çok farklı soruya cevap verdikten sonra aynı olguyu ölçen diğer bir ifade ile karşılaşmıştır.

Tablodan görüleceği üzere, mükelleflerin büyük bir bölümü (%59) ülkemizde vergi yükünün yüksekliği dolayısıyla vergi kaçırıcıları suçlayamayacağımızı ifade etmiştir. Buna göre vergi kaçırıcı bir mükellefi çoğunluk mazur görmektedir, çünkü vergi oranları çok yüksek olarak algılanmaktadır. Yüzde 7'lik kısım bu ifadeye kararsızım yanıtını vermişken, %34 ifadeye katılmadığını belirtmiştir. Yine benzeri bir ifade, vergilerin çok yüksek olması dolayısıyla bir çokları için vergi kaçakçılığının ekonomik bir zorunluluk olduğunu belirtmiş ve %62'lik çoğunluk bunu kabul etmiştir. Yüzde 56'lık kısım Türkiye'deki vergi sisteminin adaletsiz olduğu için vergi kaçırıcılara hak verileceğini belirtmiş, %31 ise bu ifadeye karşı çıkmıştır. Yüzde 31'lik bir kısım bireysel olarak bir kişinin vergi kaçırmayı dolayısıyla suçlanamayacağını çünkü ülkemizde herkesin vergi kaçırdığını belirtmiştir. Bu oran vergi kaçakçılığının mükellefler arasında ne kadar yaygın algılandığı konusunda kanımızca çok çarpıcı bir orandır. Vergi kaçakçılığının kişinin saygınlığını azaltmayacağı ifadesine %8 kesinlikle katılıyorum derken, %23 katılıyorum şeklinde yanıt vermiştir. Benzer şekilde %50'lik bir grup vergi kaçakçılığının başkaları tarafından açığa çıktığında utançlarından yakınlarının yüzlerine zor bakacağını belirtirken, %36'lık kısım bunun bir utanç kaynağı olduğunu düşünmemektedir. Yine aynı şekilde sadece

%31'lik bir grup vergi kaçırın birinin toplumda ayıplandığını düşünmektedir. Bu oran kanımızca oldukça düşüktür ve maalesef vergi kaçakçılığının artık toplumda yüz kızartıcı bir suç olmaktan çıkmakta olduğunu ve nerdeyse bir hak olarak düşünüldüğünü göstermektedir. Yüzde 40'lık grup, toplumumuzda bu kadar çok hortumcu bulunmakta iken küçük oranlardaki vergi kaçakçılıklarının mazur görülebileceğini ifade etmiştir. Öte yandan yarıdan daha az (%46) bir kısım vergi kaçakçısının toplum karşısında saygınlığını yitireceğini düşünmektedir. Yüzde 42'lik bir kesim ise bu ifadeye katılmamaktadır. Bu da vergi kaçakçılığının 3'te 1'lik bir orandan daha yüksek bir grup tarafından saygınlık azaltıcı bir suç olarak görülmediği sonucunu vermektedir. Yüzde 85 gibi çok büyük bir grup vergi ödemenin her vatandaşın ahlaki bir görevi olduğunu belirtmekte, %75 ise vergi kaçırmayı ahlaki davranışa uygun bulmamaktadır.

Bazı ifadelerin hemen hemen aynı şeyi farklı kelimelerle ölçmesine rağmen sonuçlarda %5-10'luk bir fark gözlenebilmektedir. Örneğin 'Vergi ödemek her vatandaşın ahlaki görevidir' ifadesi ile 'Vergi kaçırmak ahlaki açıdan çok yanlıştır' ifadesine katılanlar arasındaki fark %10 dur. Bu durum sonuçların ifadede kullanılan kelimelere karşı hassas olduğu ve bir miktar dalgalandığını göstermektedir. Benzer sonuçlar literatürde başka çalışmalarda da gözlenmiştir⁸. Bu yüzden bir olguyu birden fazla ifade ile ölçmek sonuçların güvenilirliği açısından faydalı olacaktır.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi anketimizde çoklu ölçüm aracı kullanılmıştır ve bu yüzden içsel güvenilirliğin ölçümü gerekmektedir. Bir anket tesadüfi hatalardan ne kadar arınmış ise güvenilirliği de o kadar yüksektir. Bu yaklaşımın altında tesadüfi hataların aynı ölçek içinde bir sorudan diğer soruya değişiklik göstereceği varsayımı bulunmaktadır. Buna göre Judd ve diğerlerinin (1999)⁹ belirttiği gibi, sorular arasındaki düşük korelasyon ölçekte tesadüfi hataların etkili olduğunu ifade eder. Öte yandan eğer ölçüğü meydana getiren ifadeler aynı olguyu ölçüyorsa düşük tesadüfi etki

⁸ AITKEN, S. ve BONNEVILLE. L. 'A General Taxpayer Opinion Survey', *IRS Office of Planning and Research*, 1980

⁹ JUDD, C. M., SMITH, E. R. ve KIDDER, L. H. *Research Methods in Social Relations*, Fort Worth, HBJ, 1991

bulunacak, bu da ölçeğin güvenilir olduğunu gösterecektir. Güvenilirlik hesaplaması için literatürde en çok kullanılan yöntem Cronbach Alfa katsayısıdır (Cronbach, 1951)¹⁰. Buna göre ölçekteki bir ifadenin ölçekteki diğer her bir ifadeyle olan korelasyonu ölçülür. Katsayı sıfır ile bir arasındadır, bire yaklaşıldıkça ölçeğin güvenilirliği artar. Genel kural olarak literatürde yapılan bir çok çalışmada Alfa katsayısı 0.7'den yüksek ise ölçek güvenilir kabul edilmiştir. Anket çalışmalarında diğer önemli bir konu da ölçekteki tüm soruların tek bir olguyu ölçmesidir. Tek boyutluluk olarak adlandırılan bu kavram ölçekteki bir soru ile tüm diğer sorulardan oluşan ölçek arasındaki korelasyonu hesaplamayı ifade eder. Literatürde yapılan bir çok çalışmada soru-bütün katsayısı 0.3'den büyük ise soru ölçekte bırakılmakta, aksi halde soru ölçekten çıkarılmaktadır.

Analizimizi SPSS paket programı kullanarak gerçekleştirdik. Tablo 3'de belirli bir sorunun silinmesi halinde güvenlik katsayısı bölümü vardır. Bu bölümde bir soru ölçekten çıkarıldığında tüm güvenilirlik katsayısının nasıl değiştiği gösterilmektedir. Vergi etiği kavramını ölçmek için kullandığımız 11 ifadenin güvenilirliği ve tek boyutluluğu Tablo 3'de verilmiştir.

Tablo 3. Güvenilirlik Analizi: Cronbach Alfa Katsayısı

	Soru-Bütün Korelasyonları	Soru Silinirse Alfa Katsayısı
ETİK1	0.5574	0.8274
ETİK2	0.5607	0.8271
ETİK3	0.5582	0.8273
ETİK4	0.4667	0.8350
ETİK5	0.5505	0.8280
ETİK6	0.5880	0.8246
ETİK7	0.4450	0.8365
ETİK8	0.5117	0.8315
ETİK9	0.5743	0.8258
ETİK10	0.4476	0.8363
ETİK11	0.4973	0.8326
Güvenilirlik Alfa Katsayısı = 0.8433		

Tablodan görüldüğü üzere güvenilirlik Alfa katsayısı 0.84 dür. Bu katsayı ölçeğin güvenilir olduğunu göstermektedir. Ayrıca tüm

¹⁰ CRONBACH, L. J. 'Coefficient Alpha and the Internal Structure of Tests'. *Psychometrika*, vol. 16, s. 297-334, 1951

ifadelerin soru-bütün korelasyonları 0.3'den büyüktür ve hiçbir sorunun ölçekten çıkarılmasına gerek yoktur.

II. VERGİ ETİĞİ VE VERGİ KAÇIRMA

A) VERGİ KAÇIRANLAR İLE KAÇIRMAYANLARIN VERGİ ETİĞİ

Daha önce de belirttiğimiz gibi mükellefin vergi kaçırıp kaçarmama kararını ölçecek olan bağımlı değişken 'Hiçbir zaman vergi kaçırmam' ifadesine verilen yanıtlar olmuştur. Bu ifadeye bilindiği üzere %28 kesinlikle katılıyorum şeklinde yanıt vermişken, %19 katılıyorum demiştir. Biz toplamda %47 olan bu grubu vergi kaçırmayan grup olarak adlandırdık. Diğer taraftan %28 katılmıyorum ve %5'de kesinlikle katılmıyorum şeklinde yanıt vermiştir. Ayrıca %20'de kararsız olduğunu ifade etmiştir. Bu grup da vergi kaçırnanlar grubu olarak adlandırılmıştır. Kararsız olanların vergi kaçırnanlar arasında sayılması bir anlamda sübjektif ve tartışmaya açık ise de bu tür hassas sorular yöneltilen anketlerde, katılımcı toplumsal takdir toplamayacağını bildiği cevaplara daha az yönelmektedir¹¹. Kanımızca katılımcılardan kararsız olanların bir çoğu bu cevaplarıyla vergi kaçırma eğiliminde olduklarını belli etmektedirler. Ayrıca ileride göreceğimiz gibi kararsız olan %20'lik grubu analize dahil etmediğimizde de aynı sonuca ulaşmaktayız.

Verinin dağılımını grafikte görsel olarak incelediğimizde ve ayrıca Kolmogorov-Smirnov testi uygulayarak test ettiğimizde verinin normal olarak dağıldığı görülmektedir (Tablo 4).

**Tablo 4. Vergi Etiği için Normal Dağılım Testi
Kolmogorov-Smirnov**

	z	Serbestlik Derecesi	Anlamlılık Seviyesi
Vergi Etiği	0.040	445	0.080

¹¹ LOFTUS, E. F. 'To File, Perchance to Cheat', *Psychology Today*, (April), s. 35-39, 1985

Anlamlılık seviyesi 0.05 düzeyinin üstünde olduğu için etik skorunun normal dağılmadığı hipotezini reddedebiliriz.

Vergi mükelleflerinin %47'si yani 224 kişi hiçbir şekilde vergi kaçırmayacağını bildirmiştir. Bunlardan tüm etik sorularına eksiksiz cevap veren mükellef sayısı 206'dır. Vergi kaçıran grup olarak nitelediğimiz %53'lük grup toplam 249 mükelleftir. Aynı şekilde bunlardan 237'si etik sorularına eksiksiz yanıt vermiştir. Beklenildiği gibi vergi kaçırmayan mükellef vergi kaçıracağını ifade edenlere oranla daha yüksek vergi etiği skoruna sahiptir; vergi kaçırmayan grubun etik skoru 3.62 iken vergi kaçıranlarınki yalnızca 2.82'dir. Vergi etiği skoru şu şekilde hesaplanmıştır; eğer ifade etiksel açıdan olumlu¹² ise ve mükellef ifadeye kesinlikle katılıyorum yanıtını vermiş ise o kişiye 5 puan verilmiştir (katılıyorum=4, kararsızım=3, katılmıyorum=2 ve kesinlikle katılmıyorum=1). İfade etiksel açıdan olumsuz¹³ ise, bu sefer kesinlikle katılmıyorum cevabına 5 puan verilmiştir (katılmıyorum=4, kararsızım=3, katılıyorum=2 ve kesinlikle katılıyorum=1). Tüm bu skorlar toplanıp aritmetik ortalamaları alınarak grupların ortalama skoru hesaplanmıştır.

Gruplar arasındaki farklı vergi etiği skorlarının istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığını anlamak için t testi sonuçlarına bakmamız gerekmektedir. Tablo 5'de bu sonuçlar verilmiştir.

Tablo 5. Bağımsız iki grupta t testi

	t	Serbestlik Derecesi	Anlamlılık Seviyesi
Vergi Etiği	12.355	441	0.000

Görüldüğü üzere vergi etiği skorları arasındaki bu farklar istatistiksel olarak anlamlıdır. Bu sonuç ise bize vergi etiği yüksek olan mükellefin vergi kaçırma olasılığının vergi etiği düşük olan mükellefe göre daha düşük olduğunu göstermektedir.

¹² Örneğin 'Vergi ödemek her vatandaşın ahlaki bir görevidir.'

¹³ Örneğin 'Bir kişi vergi kaçırdığından dolayı suçlanamaz çünkü herkes vergi kaçırıyor.'

Yukarıdaki analizde kararsız olan grubu vergi kaçırıcılar kısmına dahil etmiştik. Bu grubu analizden çıkardığımızda vergi kaçırmayanların ortalama etiği 3.62 olarak kalırken vergi kaçırıcı grubun etik skoru 2.65'e düşecektir. Tablo 6'dan görüleceği üzere yukarıda bulunan sonuç değişmemektedir.

Tablo 6. Bağımsız iki grupta t testi (kararsızlar hariç)

	t	Serbestlik Derecesi	Anlamlılık Seviyesi
Vergi Etiği	13.367	349	0.000

B) ÜNİVERSİTE MEZUNLARI İLE ÜNİVERSİTE MEZUNU OLMAYANLARIN VERGİ ETİĞİ

Eğitimli vergi mükellefi ile üniversite mezunu olmayan mükellef arasında vergi etiği bakımından her hangi bir fark olup olmadığının incelenmesi oldukça ilginç olacaktır. Buna göre anket uyguladığımız ve etik sorularına eksiksiz cevap veren 444 mükelleften 239'u üniversite mezunu değilken, 205'i üniversite mezunudur. Beklenildiği gibi üniversite mezunu olmayan bireyler daha düşük ortalama vergi etik skoru elde etmişken (3.10), üniversite mezunu bireyler daha yüksek vergi etik skoru elde etmiştir (3.31). Bizim için önemli olan bu farkların istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığıdır. Sonuçlar Tablo 7'de verilmiştir.

Tablo 7. Bağımsız iki grupta t testi (üniversite mezunu olan ve olmayanlar)

	t	Serbestlik Derecesi	Anlamlılık Seviyesi
Vergi Etiği	-2.854	442	0.005

Görüldüğü üzere etik farkı %1'lik düzeyde istatistiksel olarak anlamlı çıkmaktadır. Bu sonuç bize aynı zamanda üniversite eğitiminin pozitif dışsalığını göstermektedir. Üniversite mezunlarının daha yüksek vergi etiğine sahip olduğunu söyleyebiliriz. Dolayısıyla üniversite mezunlarının daha az vergi kaçırma eğilimine sahip olduğu söylenebilir.

C) ERKEKLER VE KADINLARIN VERGİ ETİĞİ

Vergi idaresi tarafından pratik olarak çok büyük öneme sahip olmamakla birlikte, vergi etiğinin cinsiyete göre farklılık gösterip göstermediği merak konusu oluşturmaktadır. Bizim sonuçlarımız bayanların vergi etiğinin (3.37) erkeklerin etiğinden (3.16) daha yüksek olduğunu ve farkın %5 anlamlılık seviyesinde istatistiksel olarak anlamlı çıktığını göstermektedir (Tablo 8).

Tablo 8. Bağımsız iki grupta t testi (erkekler ve kadınlar)

	t	Serbestlik Derecesi	Anlamlılık Seviyesi
Vergi Etiği	-2.022	438	0.044

III. SONUÇLARIN LİTERATÜRDE BULUNAN SONUÇLARLA KARŞILAŞTIRILMASI

Daha önce gerçekleştirilen çalışmalarda genel olarak mükelleflerin vergi kaçağı faaliyetlerini çok fazla kınamadıkları ve küçük oranlardaki vergi kaçağının hoşgörü ile algılandığı ortaya konulmuştur. Fakat küçük oran ile ne kastedildiği katılımcının algılamasına bırakılmış, kesin miktar verilmemiştir.¹⁴ Song ve Yarbrough (1978)¹⁵ Eastern North Carolina'da 278 vergi mükellefi ile bir çalışma gerçekleştirmiş ve genel vergi etiği seviyesini oldukça düşük bulmuştur. Bir çok vergi mükellefi de vergi kaçakçılığını diğer suçlarla kıyaslandığında önemli bir suç olarak görmemektedir. Yazarlar tarafından bulunan başka bir sonuç da bizim sonucumuza benzer şekilde vergi etiğinin genel eğitim seviyesi ile doğru orantılı olarak arttığıdır. Fakat bu çalışmada bazı değişkenlerin nasıl ölçüldüğü konusunda ayrıntılı bilgi verilmemiştir. Lewis (1979)¹⁶ 200 kişiyle yaptığı ankette vergi etiğinin kişinin ödediği vergi miktarı ve gelir ile ters orantılı olduğu sonucuna ulaşmıştır. Dean ve diğerleri (1980) tarafından yapılan çalışmada bizim çalışmamıza paralel bir

¹⁴ PYLE, D. J. *Tax Evasion and The Black Economy*, MacMillan, Basingstoke, 1989

¹⁵ SONG VE YARBROUGH, age.,s. 442.

¹⁶ LEWIS, A. 'An Empirical Assessment of Tax Mentality', *Public Finance*, vol. 34, pp. 245-257, 1979

sonuç elde etmiş ve vergi kaçakçılığına gösterilen ahlaki kınamanın düşük olduğunu bulmuştur¹⁷. Öte yandan, Keenan ve Dean (1980) erkeklerin vergi kaçacağını bayanlara göre daha az tasvip ettiğini bulurken, Richard ve Tittle (1981) tersi sonuç bularak bayanların vergi kaçacağını etiksel olarak daha az benimsediği sonucuna ulaşmıştır¹⁸. Warneryd ve Walerud (1982)¹⁹ 426 İsveçli erkek vergi mükellefi ile yaptığı çalışmada vergi etiğinin vergi kaçırmayı belirleyen en belirgin etken olduğunu bulmuştur. Fakat bu çalışmanın bir önemli dezavantajı ölçekteki içsel güvenilirliğin oldukça düşük olmasıdır (Cronbach Alfa katsayısı çalışmada 0.59 ve 0.54 idi). Başka bir çok çalışma da bizim anket sonucuna benzer şekilde vergi kaçığı ile vergi etiği arasında negatif bir ilişki bulmuştur²⁰.

¹⁷ DEAN, P., KEENAN, T. ve KENNEY, F. 'Taxpayers' Attitudes to Income Tax Evasion: An Empirical Survey', *British Tax Review*, vol. 1, s. 28-44, 1980

¹⁸ KEENAN, A. ve DEAN, P. N. 'Moral Evaluations of Tax Evasion', *Social Policy and Administration*, vol. 14(3), s. 209-220, 1980., RICHARDS, P. ve TITLE, R. 'Gender and Perceived Changes of Arrest', *Social Forces*, vol. 59(4), s. 1182-1199, 1981

¹⁹ WARNERYD, K. E. ve WALERUD, R. 'Taxes and Economic Behaviour: Some Interview Data on Tax Evasion in Sweden', *Journal of Economic Psychology*, vol. 2, s. 187-211, 1982

²⁰ GRASMICK, H. G. ve GREEN, D. E. 'Legal Punishment, Social Disapproval and Internalization as Inhibitors of Illegal Behavior', *The Journal of Criminal Law and Criminology*, vol. 71(3), s.325-335, 1980., SCOTT, W. ve GRASMICK, H. 'Deterrence and Income Tax Cheating: Testing Interaction Hypotheses in Utilitarian Theories', *Journal of Applied Behavioral Science*, vol. 17, s. 395-408, 1981., MASON, R. ve CALVIN, L. D. 'Public Confidence and Admitted Tax Evasion', *National Tax Journal*, vol. 37, s. 489-496, 1984., PORCANO, T. M. (1988), 'Correlates of Tax Evasion', *Journal of Economic Psychology*, vol. 9, s. 47-67., SHEFFRIN, S. M. ve TRIEST, R. K. 'Can Brute Deterrence Backfire? Perceptions and Attitudes in Taxpayer Compliance', in Slemrod, J. (ed.), *Why People Pay Taxes: Tax Compliance and Enforcement*, University of Michigan Press, Ann Arbor, 1992., RECKERS, P.M.J., SANDERS, D.L. ve ROARK, S.J. 'The Influence of Ethical Attitudes on Taxpayer Compliance' *National Tax Journal*, vol. 47, s. 825-836, 1994., SCHOLZ, J. T. ve PINNEY, N. 'Duty, Fear, and Tax Compliance: The Heuristic Basis of Citizenship Behavior', *American Journal of Political Science*, vol. 39(2), s. 490-512, 1995., ANTONIDES, G. ve ROBBEN, H. S. J. 'True Positives and False Alarms in the Detection of Tax Evasion', *Journal of Economic Psychology*, vol. 16, s. 617-640, 1995., SCHOLZ, J. T. ve LUBELL, M. 'Trust and Taxpaying: Testing the Heuristic Approach to Collective Action', *American Journal of Political Science*, vol. 42(2), s. 398-417, 1998 ve SARUÇ, T. 'Vergi Etiğinin Vergi Kaçırma Üzerindeki Etkisi: Deney ve Anket Yöntemiyle Yapılan Bir Araştırma', *Vergi Sorunları* s. 176, s. 156-166, 2003

SONUÇ VE ÖNERİLER

Sonuçlar katılımcılar arasında vergi etiğinin yüksek olmadığını ve vergi etiğindeki farkların vergi kaçırma etkilediğini göstermektedir. Buna göre vergi etiği yüksek mükelleflerin vergi kaçırma eğilimi daha düşüktür. Beklenen bu sonuç belirtildiği gibi literatürdeki birçok çalışmanın bulgularıyla uyum içerisindedir. Ayrıca sonuçlar bize eğitim seviyesi yüksek olan kişilerin etik skorlarının daha yüksek olduğunu göstermektedir. Bu da hemen hemen her konuda olduğu gibi vergi kaçırma konusunda da sorunların eğitime ağırlık vererek azaltılabileceği sonucunu doğurmaktadır. Üniversite eğitiminin kişiye özel kalifiye iş bulma ve yüksek gelir elde etme faydalarından başka pozitif dışsallık olarak algılayabileceğimiz vergi kaçırma karşı direnç ve vergi uyumu gibi toplumsal faydalarının olduğunu göstermektedir. Sonuçlar eğitimle vergi etiğinin arttığını dolayısıyla vergi kaçırmanın azaldığını göstermektedir. Bu sonucun bir dolaylı öngörüsü olarak diyebiliriz ki vergi idaresi vergi bilincini ve etiğini artıracak eğitim programları gerçekleştirerek (ki halihazırda vergi haftası kutlamaları, vergi sloganları kullanılması ve vergi rekortmenleri ödülleri gibi faaliyetlerle belli oranlarda gerçekleşmektedir) vergi kaçakçılığı ile mücadele edebilir.

Anket yöntemine ilişkin bir sorun nedensellik ilişkisinin yönünün tespit edilmesinin oldukça güç olmasıdır. Çalışmamızda vergi etiğindeki düşük skorun mükellefi vergi kaçırma yönelttiği sonucunu bulduk, fakat bunun tersi de mümkündür. Mükellef vergi kaçırma başladıktan sonra savunma mekanizmalarını kullanarak suçluluk duygusunu azaltmak amacıyla, aslında vergi kaçırmanın çok kötü olmadığını, ülkemiz ekonomisi içinde hayatta kalabilmek için buna gereksinimi olduğunu, etrafındaki herkesin vergi kaçırdığı gibi bahaneler kullanarak vergi kaçakçılığını haklı göstermeye çalışabilir. Kısaca burada çift yönlü bir etkileşim olabilir. Fakat anket yönteminin özelliği dolayısıyla bu ankette de tüm diğer anketlerde olduğu gibi ilişkinin tek taraflı olduğu varsayımı yapılmış ve sonuçlar buna göre analiz edilmiştir. Sonuçları Türkiye'deki nüfusa genellerken dikkat etmemiz gereken konu, örnek kitlenin tesadüfi seçilmemesi nedeniyle tüm vergi mükelleflerinin görüşlerini yansıtmayabileceğidir. Ayrıca bu konuda veri elde etmek için kullandığımız anket yöntemi de

%100 güvenilir değildir. Her ne kadar katılımcılara isim sorulmamış ve çalışmanın vergi idaresi ile bir ilgisi olmadığı belirtilmiş ise de bazı katılımcıların çkingen ve hatta yanlış cevaplar vermesi doğaldır. Fakat Hessing ve diğerlerinin (1988)²¹ belirttiği gibi gerçekte vergi kaçırmasına rağmen ankette aksini iddia edenler tesadüfi olarak dağılmışsa, bulunan sonuçlar gerçektekinden daha düşük bir vergi kaçırma oranını gösterecektir; fakat, anket sonucu kaçakçılık nedenlerini doğru olarak ortaya çıkaracaktır. Tersine durumda eğer ankette doğru cevap verme tesadüfi dağılmayıp belli faktörlere bağlı ise sonuçlarımızın geçerliliği oldukça azalacaktır. Örneğin bayanların vergi etliğinin yüksek bulunması bu durumda erkeklerin ankette daha dürüst davranması nedeniyle olabilir, ya da eğitim seviyesi yüksek mükellefin daha az vergi kaçırması sonucu sadece eğitim seviyesi daha düşük olan mükellefin ankette daha dürüst davranarak gerçeği söylerken diğer grubun bunu yapmamasından kaynaklanabilir. Ancak akademik amaçlı anket yönteminin pek çok ülkede artan oranda kullanılması ve bulunan sonuçların genel olarak birbirini destekler nitelikte olması bu tür kuşkuların azalmasına yol açmaktadır.

KAYNAKÇA

- AITKEN, S. ve BONNEVILLE, L. 'A General Taxpayer Opinion Survey', *IRS Office of Planning and Research*, 1980
- ALM, J., McCLELLAND, G. H. ve SCHULZE, W. D. 'Why Do People Pay Taxes?', *Journal of Public Economics*, vol. 48, s. 21-38, 1992
- ANTONIDES, G. ve ROBBEN, H. S. J. 'True Positives and False Alarms in the Detection of Tax Evasion', *Journal of Economic Psychology*, vol. 16, s. 617-640, 1995
- CRONBACH, L. J. 'Coefficient Alpha and the Internal Structure of Tests', *Psychometrika*, vol. 16, s. 297-334, 1951

²¹ HESSING, D. J., KINSEY, K.A., ELFFERS, H. ve WEIGEL, R.H. 'Tax Evasion Research: Measurement Strategies and Theoretical Models', in van Raaij, W. F., van Veldhoven, G. M., Warneryd, K. E. (eds.). *Handbook of Economic Psychology*, Kluwer Academic Publishers, Dordrecht, Netherlands, 1988

- DEAN, P., KEENAN, T. ve KENNEY, F. 'Taxpayers' Attitudes to Income Tax Evasion: An Empirical Survey', *British Tax Review*, vol. 1, s. 28-44, 1980
- ELFFERS, H., WEIGEL, R. ve HESSING, D. 'The Consequences of Different Strategies Measuring Tax Evasion Behavior', *Journal of Economic Psychology*, vol. 8, s. 311-337, 1987
- GRASMICK, H. G. ve GREEN, D. E. 'Legal Punishment, Social Disapproval and Internalization as Inhibitors of Illegal Behavior', *The Journal of Criminal Law and Criminology*, vol. 71(3), s.325-335, 1980
- HESSING, D. J., KINSEY, K.A., ELFFERS, H. ve WEIGEL, R.H. 'Tax Evasion Research: Measurement Strategies and Theoretical Models', in van Raaij, W. F., van Veldhoven, G. M., Warneryd, K. E. (eds.), *Handbook of Economic Psychology*, Kluwer Academic Publishers, Dordrecht, Netherlands, 1988
- HESSING, D. J., ELFFERS, H., ROBBEN, H.S.J ve WEBLEY, P. 'Does deterrence Deter? Measuring the Effect of Deterrence on Tax Compliance in Field Studies and Experimental Studies' in Slemrod, J. (ed.), *Why People Pay Taxes: Tax Compliance and Enforcement*, University of Michigan Press, Ann Arbor, 1992
- JUDD, C. M., SMITH, E. R. ve KIDDER, L. H. *Research Methods in Social Relations*, Fort Worth, HBJ, 1991
- KEENAN, A. ve DEAN, P. N. 'Moral Evaluations of Tax Evasion', *Social Policy and Administration*, vol. 14(3), s. 209-220, 1980
- LEWIS, A. 'An Empirical Assessment of Tax Mentality', *Public Finance*, vol. 34, pp. 245-257, 1979
- LIKERT, R. 'A Technique for the Measurement of Attitudes', *Archives of Psychology*, vol. 140, 1932
- LOFTUS, E. F. 'To File, Perchance to Cheat', *Psychology Today*, (April), s. 35-39, 1985
- MASON, R. ve CALVIN, L. D. 'Public Confidence and Admitted Tax Evasion', *National Tax Journal*, vol. 37, s. 489-496, 1984
- PORCANO, T. M. 'Correlates of Tax Evasion', *Journal of Economic Psychology*, vol. 9, s. 47-67, 1988

- PYLE, D. J. *Tax Evasion and The Black Economy*, MacMillan, Basingstoke, 1989
- RECKERS, P.M.J., SANDERS, D.L, ve ROARK, S.J 'The Influence of Ethical Attitudus on Taxpayer Compliance' *National Tax Journal*, vol. 47, s. 825-836, 1994
- RICHARDS, P. ve TITLE, R. 'Gender and Perceived Changes of Arrest', *Social Forces*, vol. 59(4), s. 1182-1199, 1981
- SARUÇ, T 'Vergi Etiğinin Vergi Kaçırma Üzerindeki Etkisi: Deney ve Anket Yöntemiyle Yapılan Bir Araştırma', *Vergi Sorunları* s. 176, s. 156-166, 2003
- SCHOLZ, J. T. ve LUBELL, M. 'Trust and Taxpaying: Testing the Heuristic Approach to Collective Action', *American Journal of Political Science*, vol. 42(2), s. 398-417, 1998
- SCHOLZ, J. T. ve PINNEY, N. ' Duty, Fear, and Tax Compliance: The Heuristic Basis of Citizenship Behavior', *American Journal of Political Science*, vol. 39(2), s. 490-512, 1995
- SCOTT, W. ve GRASMICK, H. 'Deterrence and Income Tax Cheating: Testing Interaction Hypotheses in Utilitarian Theories', *Journal of Applied Behavioral Science*, vol. 17, s. 395-408, 1981
- SHEFFRIN, S. M. ve TRIEST, R. K. 'Can Brute Deterrence Backfire? Perceptions and Attitudes in Taxpayer Compliance', in Slemrod, J. (ed.), *Why People Pay Taxes: Tax Compliance and Enforcement*, University of Michigan Press, Ann Arbor, 1992
- SLEMROD, J. 'Why People Pay Taxes: Tax Compliance and Enforcement', University of Michigan Press, Ann Arbor, 1992
- SMITH, K. W. ve KINSEY, K. A. 'Understanding Taxpaying Behavior: A Conceptual Framework with Implications for Research', *Law and Society Review*, vol.21(4), s. 639-663, 1987
- SONG, Y. D, ve YARBROUGH, T. E. 'Tax Ethics and Taxpayer Attitudes: A Survey', *Public Administration Review*, vol. 38, s. 442-452, 1978
- WARNERYD, K. E. ve WALERUD, R. 'Taxes and Economic Behaviour: Some Interview Data on Tax Evasion in Sweden', *Journal of Economic Psychology*, vol. 2, s. 187-211, 1982

AB VERGİ UYUMLAŞTIRMASI AÇISINDAN BAZI ÜYE ÜLKELERDEKİ VERGİLER

Yrd. Doç. Dr. Tufan ÇAKIR

ÖZET

Son yıllarda, vergi politikasının birlik amaçlarına olan katkısının ortak pazarın geliştirilmesi, Avrupa Para Birliği ve daha yakın ekonomik bütünleşme yoluyla olduğu anlaşılmıştır. Birliğin karşı karşıya bulunduğu birbiriyle bağlantılı üç temel soru'nun vardır.

- Üye ülkelerin vergi gelirlerinin stabilizasyonu
- Ortak pazarın sorunsuz işlemesi; ve
- İstihdamı teşvik etmek.

Ancak ortak pazarın tamamlanması için verilen hedef tarihin üzerinden sekiz yıl geçmesine rağmen hala birliğin temel hedeflerine aykırı pek çok vergi engeli mevcuttur. Vergi paketi üzerinde yapılacak çalışmanın yeterince tatmin edici olabilmesi için söz konusu engellerin ortadan kaldırılması için artan derecede önem gösterilmelidir.

ABSTRACT

In recent years, the contribution of tax policy to Community objectives has increasingly been linked to the development of the Internal Market, to EMU and to closer economic integration. Three main, interlinked and mutually reinforcing challenges for the EU were identified:

- the stabilisation of Member States' tax revenues;
- the smooth functioning of the Internal Market; and
- promoting employment.

Eight years after the target date for completion of the Internal Market, it is unacceptable that many obstacles remain to the attainment of key Community objectives. Now that the work on the tax package seems to be progressing satisfactorily, increased attention must be paid to the removal of these obstacles.

Anadolu Üniversitesi İ.İ.B.F., Maliye Bölümü - ESKİŞEHİR

GİRİŞ

Avrupa komisyonu 23 Mayıs 2001'de AB'nin gelecekteki vergi politikasına dair kapsamlı bir strateji ortaya koydu. Buna göre komisyon, birlik vergi politikasının Lisbon Avrupa Konseyi'nde belirlenen, 2010 yılı itibariyle AB'yi dünyanın en rekabetçi ekonomisi yapma gibi daha geniş AB hedeflerini destekleyecek şekilde düzenlenmesini istemektedir.² Arttırılmış vergi eşgüdümü üye devletlere bu amaçta yardımcı olabilecektir. KDV ve Özel Tüketim Vergisi'nde büyük çapta bir harmonizasyon gerekiyken , diğer vergi alanlarındaki eşgüdüm çalışmaları bir harmonizasyonu beraberinde getirmemiştir. Komisyon Ortak Pazar dahilinde iş gören birey ve firmaların karşılaştıkları vergi problemlerine daha fazla odaklanma eğilimi göstermektedir. Yakında kurumlar vergisi alanında vergi engelleri ve etkinsizlikleri ile ilgili birçok eşgüdüm hareketi seçeneği, alkol ve motorlu taşıt vergilemesiyle ilgili raporları yayınlayacaktır. Komisyon ilerleme sağlayabilmek amacıyla, üye ülkelerin vergi kuralları ve uygulamalarından birlik sözleşmesiyle çelişenleri hakkında yasal düzenlemelere gitme konusunda daha etkin davranacağını da belirtmiştir.

Yukarıda belirlenen genel amaçları gerçekleştirecek araçlar üzerinde tartışılırken sıkça sorulan bir soruda AB vergi harmonizasyonunun üye ülkeler açısından bir zorunluluk mu yoksa bir temennimi olduğudur.

Üye ülkelerin vergi sistemlerinde birlik içindeki kişilerin tümünün aynı şekilde vergilendirilmesini sağlayacak bir harmonizasyona da gitmenin de gerekli olmadığı ortadadır. birlik kurallarına uyum sağladıklarını kanıtladıkları sürece kendi tercihlerine göre en uygun olan vergi sistemini kullanmakta özgürdürler. Kamu harcama düzeyleri de ,vergi gelirleri ile finanse edildiklerinden, gelirin

2

giderleri karşılama düzeyine bağlı olarak söz konusu milli kararlar üzerinde etkili olabilmektedir. Şunun da altını çizmekte yarar vardır ki pek çok vergi alanında geniş oranda farklılaşan üye ülke vergi sistemleri ve milli tercihlerinin varlığı nedeniyle bir uyumlaştırmaya gitmenin gerekliliği ve isteği yoktur. Ancak üye ülkelerin tercihleri ayrı olarak ele alınmaz. Çünkü uluslar arası konuların da dikkate alınması gerekir. Bu nedenle AB vergi uyumlaştırması OECD gibi uluslar arası alanlarda bir üye ülkenin konumunun sağlamlaşmasına da yardım edecektir.

I. BAZI AB ÜYE ÜLKELERİNDEKİ VERGİ YAPILARI

Ülkelerin vergi yapıları ve yükleri birbirlerine göre farklılaşmaktadır.

2000 Yılında Avrupa'da Vergi Yükleri (% GSH)

1.	İsveç	54,1	8.	Avusturya	44,9
2.	Danimarka	53,1	9.	İtalya	44,5
3.	Finlandiya	47,5	10.	Almanya	41,6
4.	Belçika	46,6	11.	Portekiz	37,9
5.	Fransa	46,3	12.	İspanya	36,2
6.	Hollanda	45,9	13.	İngiltere	35,9
7.	Lüksemburg	45,6	14.	İrlanda	34,1
	ORTALAMA	42,6			

Kaynak: AB internet sitesi dokümantasyon bölümü
<http://europe.eu.int/scadplus>

1. ALMANYA³

Alman anayasası vergilendirme yetkisini Federal hükümetle eyaletler arasında paylaşmıştır. Almanya'da Gelir Vergisi ve KDV'nin yanında bir diğer önemli vergide yerel olarak toplanan "Ticaret Vergisi'dir". Alman yerel yönetimleri de ticari faaliyetlerde bulunan tüzel kişiliklerden bu vergiyi toplayarak kendilerine kaynak yaratmış olurlar. Alman KDV oranı %16'yla Avrupa ülkeleri arasında en düşük olanlardan birisidir. Buna rağmen KDV hasılatı diğer yüksek oranlı ülkelerden fazladır. Bunun en büyük nedeni vergi yapısının İtalya'daki gibi kaçınmaya neden olmaması ve İngiltere'deki gibi dar temelli olmamasıdır.

Toplam vergi gelirin %40 kadarını sosyal güvenlik kesintileri oluşturmaktadır. Bu toplam içinde gelir vergisi %28-30, KDV %15-17 gibi bir pay alır. Yerel olarak toplanan ticaret vergisinin toplam vergi gelirleri içindeki payı %4'tür. Bu oranın düşük olmasının nedeni tüzel kişilik olmayan, anonim şirket statüsü taşımayan şirket oranının Alman ekonomisi içinde büyük yer kaplamasıdır.

Almanya'daki yapıya bağlı olarak hükümet düzeyleri arasında vergi gelirleri paylaşılmaktadır. toplam gelirin idareler arasında paylaşılan kısmı %94'tür. Kalan %6 ise AB'ye verilir. Bazı vergiler yalnızca bir idareye bağlanmıştır. Federal hükümet özel tüketim vergilerini, tekel gelirlerini, diğer çeşitli tüketim ve transfer vergilerini; Eyaletler motorlu taşıt, veraset ve bira vergilerini; Yerel Yönetimler ticaret emlak ve yerel tüketim vergilerini toplamaktadır. Ayrıca Almanya'da az gelir elde eden eyaletlerle çok gelir elde edenler arasındaki eşitsizliği düzeltmek için yatay bir dağıtım mekanizması da vardır.

³ Avrupa Birliği Bilgilendirme Broşürü, Dialogue With Citizens: Germany, <http://europe.eu.int/scadplus/citizens/en/de/1080.htm>

1.1.Gelir Vergisi

Gelir vergisinin en büyük kısmını ücretlerden alınan gelir vergisi oluşturur. Burada gelir vergisi, Sosyal Güvenlik kesintileriyle birlikte, ücretlinin maaşından kesinti yoluyla alınır. Çalışmaya başlamadan önce her çalışan bir vergi kimlik kartı (Lohnsteuerkarte) alır. Eğer birden fazla işiniz varsa birden fazla kart almanız gerekir.

Maaştan yapılan kesintileri bir ön ödeme olarak kabul edebiliriz. Genel beyan 31 Mayıs'a kadar yapılır ve çalışanın ödemesi gereken fazla bir vergi varsa öder, alacak doğmuşsa devletten alır.

Vergi artan oranlıdır. Bu oranlar vergi kategorisine göre artar (Steuerklasse). Bu kategoriler evlilik çocuk ve bazı diğer faktörler göz önüne alınarak belirlenmiştir. Her sınıf farklı vergi oranlarıyla vergilendirilmektedir. İlk vergi dilimi için %0'lık bir oran varken, en yüksek gelir dilimi %48,5 oranında vergilendirilir.

Buna ek olarak "dayanışma vergisi" adı altında bir fon payı kesintisi (gelir vergisinin %5,5'i) ve eğer mükellef bir kiliseye kayıtlıysa %8 ila 9 arasında bir kilise vergisi alınır.

Gelir vergisinde aşağıdaki kaynaklar vergilendirilir;

- Tarım, ziraat ve ormancılık kazançları
- Ticari kazançlar
- Serbest meslek kazancı
- Ücretli meslek kazancı
- Menkul sermaye iradı
- Gayrimenkul sermaye iradı
- Diğer kazançlar

İzin verilen bazı indirimler

- Kazancın elde edilmesi için yapılan profesyonel giderler
- Özel harcamalar, mükellefler ev harcamaları içinde indirimde bulunabileceklerdir.
- Olağandışı meydana gelen harcamalar; geçim, eğitim, sakatlık, hastalık ve çocuk bakım masrafları.

- Emlak vergileri, kültürel ve sosyal amaçlı yapılan bağışlar
- Çocukların eğitimi için yapılan harcamalar

Evli çiftler birlikte, ortak bir beyanname verirler. Ancak dilerlerse ayrı ayrıda beyanname verebilirler. Geliri olan çocuklarsa anne, babalarıyla birlikte ortak beyanname veremezler.

1.2. Şirketlerin vergilendirilmesi

Kurumlar vergisi dağıtılmamış kazançlarda %40 iken dağıtılanlarda %30'du ancak hükümet 2001 yılından sonra oranı dağıtılan ve dağıtılmayan ayırımında bulunmayarak %25 olarak belirlemiştir.

Anonim şirketler ve ortaklıklar ile ticaret, alım ve satımla uğraşan tüm gerçek kişiler ayrıca ticaret vergisinin de mükellefidirler. Bu vergi yerel otoriteler tarafından alınır ve oranı yine onlar tarafından belirlenir. Ancak genelde oranı ödenecek gelir vergisinin %15 ila %20,5'i arasındadır. Ticaret vergisi için kişisel gelir beyannamesinde gösterilen gelire bazı ekleme ve çıkarmalar yapılarak ticaret vergisi matrahı bulunur⁴.

Ortaklıklar için belirli bir istisna sınırı bulunur, bunun üzerine artan kısım için artan oranlı bir tarife uygulanır.

1.3. Veraset ve intikal vergisi

Miras bırakılan yada bağış yapılan miktarlar 4 başlık altında vergilendirilir. 1- Arazi ve Binalar 2- Ticari Haklar 3- İşle İlgili Gereç 4- Diğer Kıymetler, Mücevher gibi. Vergi oranları mirasçının yada bağış yapılan kişinin yakınlık derecesine göre değişir. Eşler arasında evin el değiştirmesi vergi dışıdır. Yakınlık derecesine göre belli bazı indirim yapma hakkı tanınmıştır. Örneğin miras bırakanın eşi kendisinin başka bir geliri olmadığını ispat ederse ilave bir indirimde daha bulunabilir.

4

1.4.Sermaye Verisi

1 Ocak 1997'den beri servet ve varlık vergileri kaldırılmıştır.

1.5.Motorlu Taşıt Vergisi

Kayıtlı araç sahiplerinden alınan bir vergidir. Verginin miktarı aracın yaşına, dizel yada benzinle çalışmasına, katalizörünün olup olmamasına göre değişir. Vergi daireleri her yıl aracın sahip olduğu detaylara göre vergiyi belirler.

1.6.Emlak, Arazi Alım Vergisi

Emlak, arazi alınırken bir kereye mahsus ödenen, arazinin toplam değerinin %3,5'i kadar bir vergidir.

1.7.Emlak, Arazi Vergisi

Verginin matrahı, arazi veya emlakın 1 Ocak 1964'teki değerine, İdarenin %300 ila %600 oranları arasında bir ilave yapması sonucu bulunur. Emlak vergisi bu belirlenen oranın %0,35'i olarak hesaplanır. Vergi her yıl idarece belirlenen değer üzerinden saptanır.

1.8. Kilise Vergisi

Eğer mükellef ulusal bir kilisenin üyesiye, kilise ve eyalete bağlı olarak, kilise vergisi gelir vergisinin %8 veya %9'u kadar kesilir. Adı kilise vergisi olmasına rağmen eyalet tarafından kesilir. Eyalet yönetimlerinin ücretlilerin maaşından pay almasını sağlayan bir mekanizmadır. Gelir vergisinden düşülebilen özel harcamaların içinde sayılır.

2. AVUSTURYA⁵

Avusturya Vergi Sistemi genel yapı olarak Alman Vergi Sistemine benzemektedir. Ancak Avusturya'da diğer birlik üyesi ülkelerle vergi yapısını uyumlaştırmak amacıyla hiçbir yerel ticaret vergisi uygulanmamaktadır.

2.1.Gelir Vergisi⁶

Gelir vergisinde kanun geliri yedi kaynağa ayırmıştır; Ticari olmayan gelir türleri (ticari, zirai, serbest meslek kazancı) Ticari olmayan gelir türleri (ücret, menkul sermaye iradı, kiralama ve leasing gelirleri ve diğer gelirler).

Yıllık 8.720 €'nun altında ücret geliri, 6.975 €'nun altında diğer gelir türlerinde gelir elde edenler gelir vergisi ödemezler. Devletin yaptığı çocuk yardımları, işsizlik maaşları ve sigorta kuruluşlarının yaptıkları ödemeler vergilendirilmez. Sosyal güvenlik kesintileri Avusturya'da indirilebilmektedir. İşverenler bir ücretlinin ödeyeceği vergiyi hesaplarırken bazı ilaveleri yapmak zorundadırlar;

- Eğer ücretli işyerine ait bir aracı kullanıyorsa, aracın kullanım şekline bağlı olarak 510 €'yu geçmeyecek şekilde idarece önceden belirlenmiş bir tutar.
- Eğer ücretli aracını işyerinin park yerine park ediyorsa aylık 14,53 €.
- İkramiyeler
- Eğer ücretli işyerine ait bir lojmanda kalıyorsa, kaldığı binaya göre değişen bir tutar.

Verginin oranları ilk 3.640 € için %0 iken 50.870 € ve daha fazlası için %50 olmaktadır.

⁵ Avusturya Maliye Bakanlığı Halkla İlişkiler Departmanı Yayını, Austrian Tax Book 2002 Advice For Tax Payers. <http://www.bmf.gv.at>

⁶ Avrupa Birliği Bilgilendirme Broşürü, Dialogue With Citizens: Austria. <http://europe.eu.int/scadplus/citizens/en/at/1080.htm>

Vergi matrahının vergi oranlarıyla çarpılmasıyla elde edilen tutarda devletin hak tanıdığı kredi miktarlarının düşülmesiyle ödenecek vergi hesaplanmış olur. Yani vergiden düşülebilecek kredi miktarları matrahtan değil hesaplanan tutardan düşülecektir. Bunlar; Standart vergi kredisi (yıllık 887 € miktarı temel olmakla birlikte artan gelir dilimleri için azalan miktarda bir vergi kredisi uygulaması söz konusudur), yabancı ücretli vergi kredisi, ulaşım vergi kredisi, emekli aylığı vergi kredisi, eşi olmayıp çocuk bakmakla yükümlüler için vergi kredisi, nafaka geliri vergi kredisi, çocuk vergi kredisi.

Vergi idaresi ayrıca işverenlerin matrahtan indirebilecekleri çeşitli giderleri ayrıntılı şekilde belirleyip her birini ayrı ayrı tablolar halinde düzenlemiştir. Örneğin evle iş arasındaki mesafeye göre indirilebilecek tutarlar, hangi ülkede işle ilgili bir seyahat yapılmışsa ona göre değişen tutarlar bu tablolarda ayrıntılı olarak düzenlenmiştir.

Sermaye kazançlarının vergilendirilmesinde ise verginin oranı kazancın türüne, kazancı sağlayan kuruluşa, kuruluşun uyruğuna göre farklı oranlar alabilir. Ancak beyanname verilmesi durumunda bu stopajlar indirilebilecektir. Hisseler ve ticari olmayan haklar en az bir yıl, gayrimenkul en az 10 yıl elde tutulmuşsa (ev olarak kullanılanlarda 2 yıl) verginin konusu içine girmezler.

2.2.Kurumlar Vergisi

Avusturya kurumlar vergisinin oranı %34 oranında tesbit edilmiştir. 1989'dan bu yana olan uygulamada yabancı şirketlerdeki payların %25'inden fazlasını satılması belli şartlar dahilinde kurumlar vergisinden istisna edilmiştir. Avusturya'daki şirketlerden elde edilen kar payları ise yabancı şirketlerden elde edilenlerin yarısı kadar vergi oranlarına tabidir.

2.3.Katma Değer Vergisi

Avusturya standart KDV oranı %20'dir. Gıda, sağlık, ulaşım, telekomünikasyon alanlarında %10 ve %12'lik indirilmiş oran uygulanmaktadır.

2.4.Veraset ve İntikal Vergisi

Vergi oranı miras veya hediye miktarı, yakınlık derecesine göre %2 ila %60 arasında değişir. Yakınlığın derecesine göre 100 € ila 10.000 € arasında değişen miktarlarda indirim uygulanabilir.

2.5.Sosyal Güvenlik Kesintileri

Avusturya'da sosyal güvenlik kesintileri üç tip sigortayı içinde barındırmaktadır (emeklilik, sağlık, hayat). Bütün ücretliler maaşlarından bu kesintiye tabidirler. Bu kesintinin miktarı maaşın tutarına göre değişir, en fazla 3.000 € olabilir. İşveren kesintiyi yapar kendi payını da katıp idareye öder.

2.6.Emlak Vergisi

1989 yılında kaldırılmıştır.

2.7.Emlak Transfer Vergisi

Emlak işlemleri KDV'den muaftır. Ancak emlak satışlarında satın alınan satış fiyatının %3,5'i kadar emlak transfer vergisi öder.

2.8.Sermaye Transfer Vergisi

Sermayenin o yıl artan kısmı üzerinden %1 oranında ödenen vergidir.

3. DANİMARKA⁷

Danimarka'da toplanan verginin GSH'ya oranı %50 civarındadır. Vergilerin dünya çapında en yüksek miktara ulaşmasının nedeni kamu sektörünün ekonomi içindeki payının çok büyük

⁷ Danimarka Maliye Bakanlığı Elektronik Dokümantasyon Merkezi, Tax in Denmark; An Introduction to The Tax System – For New Citizens, Central Customs and Tax Administration, Ekim 2001, <http://www.skat.dk>

olmasıdır. Eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik konularında özel teşebbüs fazla etkin değildir.

Danimarka idari yapı olarak 14 il ve 275 belediyeden (yerel kurul) oluşur. Vergi devlet, il özel idareleri, belediyeler arasında paylaşılır.

Kişisel gelir vergisi hasılatı bakımından en önemli vergidir. Vergi gelirin %50'sini oluşturur. 1998 yılında kesinleşen vergi geliri 648 milyar DKK (yaklaşık 90 milyar dolardır).

3.1. Gelir Vergisi

Toplam vergi oranı;

- Merkezi idarenin hesapladığı oran
- İl özel idaresinin uygulayacağı oran
- Belediyelerin uygulayacağı oran
- Kilise vergisinin toplamıdır. Ücretlilerin maaşlarından yapılan kesintiler buna dahil değildir. Bu kesintiler vergi hesaplanmadan önce matrahtan düşülebilir.

Merkezi idare tarafından hesaplanan vergi artan oranlı bir şekildedir. Ayrıca 18 yaşından büyük mükellefler için 33.400 DKK (yaklaşık 4.500 \$) bir en az geçim indirimi bulunmaktadır. İndirim hakkının tümü yada bir kısmı istendiğinde mükellefin eşine kullandırılabilir. Bu durum eşlerden biri çalışmıyorsa çalışanın eşinin indirim hakkının tümünü kullanabileceği anlamına gelir. Üç ayrı gelir grubu için farklı oranlar belirlenmiştir. Merkezi idare alt vergi grubundan %5,5 ,orta vergi grubundan %6 ,üst vergi grubundan %15 oranında vergi alır⁸.

İl ve belediye vergileri mükelleflerin ikamet ettikleri yere göre değişir. (%27,1 ile %32,5 arasında)

8

Danimarka'daki vergi tavanı uygulanmasına göre devlet ve yerel yönetimlerin uyguladığı verginin oranı kişisel gelirin %59'unu aşamaz. Ancak ücretlilerden yapılan kesintiler ve sermaye gelirlerinden yapılan kesintiler buna dahil değildir. %59'luk vergiye %8 oranında bir ön kesintiyi eklersek toplam vergi yükü %62,7 olmaktadır.

Gelir vergisinin uygulamasında bireyler bir vergi kartı bir de kendilerine uygulanacak indirimleri gösteren bir vergi indirim kartı alırlar. Bunu çalıştıkları yere verirler. İşverenler bunlara bakarak çalışanın vergisini hesaplarlar. Mart –Nisan aylarında mükellefe kendisinin ödediği vergiyi uygulanan indirimleri gösteren bir mektup gelir. İtirazı varsa Mayıs ayının başına kadar başvurup, yeni vergisini hesaplatmalıdır.

- İş Piyasası Kesintisi; Ücretli çalışanlardan ve işsizlik maaş alanların gelirlerinden, üzerinden herhangi bir indirim yapılmadan önce işveren veya devlet tarafından stopaj yoluyla kesilen vergidir. Bu kesinti %8 oranında uygulanır.
- Kilise Vergisi; Kilise üyesi olanlarda yerel idarenin kiliseler için yaptığı kesinti.
- Sermaye Kazançları; Kişisel tasarruf ve yatırımların pozitif bir getirisi olmuşsa, bu miktar kişisel gelir vergisi hesaplanırken matraha eklenir.
- Emlak Kıymet Vergisi; Danimarka'daki binaların vergi değerleri her yıl yerel idareler tarafından saptanır. Eğer gelir vergisi mükellefin bir veya birden fazla gayrimenkulu varsa bunların değerinin bir kısmı, yıllık olarak gelir vergisi matrahını arttırmak üzere matraha eklenir.
- Ücretlilerden Ek- emeklilik Fonu Kesintileri; Bu fonu işveren yatırır. Aylık miktarın 1/3'ünü ücretlinin maaşından keser.

2/3'ünde kendisi tamamlar. Mükellef tüm gün çalışan bir ücretliyse aylık olarak 75 DKK'lık (10 \$) bir kesintiyle karşı karşıya kalır. Bu kesintiler emekli olduğunda normal emekli aylığıyla birlikte geri döner.

- Özel Emeklilik Tasarruf Fonu Kesintileri; Gelirin %1'i oranında bir emeklilik kesintisidir. Geri ödenir.
- Tatil Ödemesi; Ücretlilere net maaşlarının %12,5'i oranında devlet ek bir ödemedede bulunur, bu bir hesapta toplanır. Ücretli tatile çıkacağı zaman bu parayı kullanır.

3.2.Kurumlar Vergisi⁹

Kanuni ve iş merkezi Danimarka'da bulunan tüm kurumlar dünya çapında elde ettikleri tüm kazançları üzerinden vergilendirilirler. Danimarka'da 70.000 kadar şirket vardır. Vergi vergilendirilebilir karın %30'u olarak hesaplanır. Ayrıca fon payı, yerel vergi, sermaye vergisi ödemezler. Danimarka'da şirketler kurumlar vergisi matrahından yaptıkları yatırımın tümünü indirebilirler.

3.3.Emlak, Arazi Vergisi

Her yıl yerel idarelerce saptanan değer üzerinden hesaplanır.

3.4.Veraset ve İntikal Vergisi

Yakınlık derecesine göre bir vergilendirme vardır.

3.5.Katma Değer Vergisi

KDV beyan üzerinden alınır. Danimarka'da 400.000 civarında KDV mükellefi vardır. Diğer Avrupa ülkelerinden farklı olarak Danimarka %25'lik tek bir KDV oranına sahiptir. İndirilmiş oran

⁹ Ned Shelton, Danish Taxation 2002, 7 Ekim 2002, http://www.sheltons_tax.dk

uygulaması yoktur. Ancak eğitim, finansal hizmetler, sigorta, yolcu taşımacılığı ve gazeteler KDV'nin konusuna girmezler.

3.6. Yeşil Özel Tüketim Vergisi

Bu vergide çevre kirliliğine yol açan mallar artan oranda vergilendirilir.

4. İTALYA¹⁰

İtalya vergilendirme bakımından dolaylı ve dolaysız vergilerden oluşan bir sisteme sahiptir. Dolaysız vergiler; IRPEF (gerçek kişi mükelleflerden alınan gelir vergisi), IRPEG (kurumlar vergisi), IRAP (bölgesel mal ve hizmetler üzerinden alınan vergi)'den oluşmaktadır. Doğrudan vergilendirme 1988'de yürürlüğe girmiş bulunan "Testo Unico" isimli, içinde yukarıda sayılan tüm vergilerin birleştirildiği bir vergi kanunuyla idare edilmektedir. Dolaylı veriler ise KDV, tescil vergisi, bağış ve ianeler üzerinden alınan vergiler, gümrük vergileridir.

4.1. IRPEF (Gelir Vergisi)

Testo Unico kanuna göre tam ve dar mükellefin ayrımı yapılmıştır. 2001 yılı için bu kanunda, %18,1'den başlayıp %45,1'e kadar artan oranlı bir tarife uygulanması öngörülmektedir. Ancak devlet buradaki maksimum oranı %45'ten %38'e düşürmeye (2003 yılından itibaren) çalışmaktadır¹¹.

4.2. IRPEG (Kurumlar Vergisi)

Kurumlar vergisi 2001 yılından itibaren %36 oranına düşürüldü ve 2003 yılı için %35 oranına düşürülmesi planlanmaktadır. Zararlar takip eden beş yıl içinde mahsup edilebilir. Vergilendirilebilir kazanç;

¹⁰ Avrupa Birliği Bilgilendirme Broşürü, Dialogue With Citizens: Italy, <http://europa.eu.int/scadplus/citizens/en/it/1080.htm>

¹¹ Italian Taxation System: A Primer For Foreigners, http://www.scaonline.it/html/primer_uk.html

ticari kazanç, emlak ve binalardan gelirler, olağandışı karlar, sermaye kazançları ve işletmenin aktifinin elden çıkarılmasıdır.

4.3. IRAP (Bölgesel Mal ve Hizmetler Üzerinden Alınan Vergi)

IRPEF ve IRPEG geliri doğrudan vergilendirmelerine rağmen IRAP mal ve hizmetlerin değerleri üzerinden alınır. Mal ve hizmet hangi bölgede üretilmişlerse oranın yerel idaresince vergilendirilir. Serbest meslek erbabı ve yerli yabancı firmalar bu verginin mükellefidir. Mal ve hizmetin üretimi birkaç bölgeyi birden ilgilendiriyorsa bu soruna Testo Unico çeşitli çözüm yolları da getirmiştir.

- Serbest meslek erbabı %3,25 ile %5,25 oranı arasında vergilendirilirken, yerli yabancı firmalar ürettikleri mal nedeniyle bölgesel idareye %4,25 ile %8,5 oranları arasında IRAP öderler.
- %36 oranında kurumlar vergisi ödeyecek olan bir firmanın %4,25 civarında bir yerel vergiyle birlikte vergi yükü %50'lere çıkmaktadır.

4.4. Sosyal Güvenlik Kesintileri¹²

Ücretlinin yatıracığı sosyal güvenlik kesintisinin miktarı; maaşın %30-37'si kadarı işveren tarafından, %9'u işçi tarafından yüklenilmektedir. Serbest çalışanlar için gelirlerinin %10 – 13'üne isabet eden, üst limiti yıldan yıla değişen bir sosyal güvenlik kesintisi söz konusudur.

4.5. Katma Değer Vergisi

Standart KDV oranı %20'dir. %10'luk indirilmiş oran zirai, sağlık, imar, turist, enerji, ulaşım gibi alanlarda, %4'lük en düşük oran yiyecek, ilaçlar, et ürünleri, inşaat malzemelerinde uygulanır. Eskiden lüks mal ayrımı da vardı fakat bu kaldırıldı.

¹² Italian Taxation System: A Primer For Foreigners,
http://www.scaonline.it/html/primer_uk.html

4.6.Sermaye Kazançları

Testo Unico sermaye kazançlarını da gelirin unsuru saymıştır. Yeni gelen rejimle yatırımlardan elde edilen kazançlar yatırım kazancı sağlayan kuruluşlarca veya kişilerce stopaja tabi tutulacaktır. Bunun oranı %27 ile %12,5 arasında değişmektedir. Bu stopaj daha sonra indirilecektir. Beyanname vermeyen mükelleflerse bu orandan vergiyi ödemiş olacaktırlar.

4.7.Veraset ve İntikal Vergisi

Vergi %3 ile %33 gibi değişen oranlarda, istisnalardan sonra kalan miktara uygulanır.

4.8.Emlak Satış Vergisi

Emlak satılırken %5 ila %30 arasında ödenen vergi.

4.9.Belediye Vergisi

Ticari amaçlı kullanılan gayrimenkul üzerinden alınan vergidir. Emlakin değerinin %0,4 ila %0,7'si arasında değişen oranlarda alınır.

II. AVRUPA BİRLİĞİ VERGİ POLİTİKASI¹³

1. AVRUPA BİRLİĞİNİN VERGİLENDİRMEYE YAKLAŞIMI

Vergi politikası tüm Avrupa Birliği (AB) ülkeleri için çok önemli bir yere sahiptir. Herhangi bir AB üyesi ülkede izlenen vergi politikasında yapılacak değişiklik yalnızca o ülkeyi değil aynı zamanda AB'ye üye diğer ülkeleri de yakından etkileyeceği unutulmamalıdır. Bundan dolayı AB üyesi ülkelerin vergi

¹³ Yapılan çalışma Avrupa Birliği Komisyonu'nun "Europe on the move (2000)" serisinin "Tax policy in the European Union" isimli çalışmasından derlenmiştir. Çalışmanın ana amacı 1 Ocak 2002 tarihinde Avrupa Para Birliği üyesi ülkelerde ekonomik entegrasyonun son halkası olan Euro'nun tüm ekonomik aktivitelerde kullanılmaya başlayacak olmasına paralel olarak Avrupa Birliği'nde vergi politikalarında yapılması düşünülen yenilikleri ortaya koymaktır.

politikalarını oluştururken birbirlerinden farklı davranmaları beklenemez.

AB üyesi ülkeler arasındaki entegrasyon sürecinin ortaya çıkardığı önemli bir gelişme de üye ülkeler arasındaki rekabetin iyice artmasıdır. Bu durumda herhangi bir üye ülkenin vergi oranlarını diğerlerinden daha yukarı tutmaya çalışması kuşkusuz rekabet avantajı yönünden büyük bir sakıncayı doğuracaktır. AB üyesi ülkelerin bu gerçekler ışığında vergi politikalarını belirlerken birbirlerinden bağımsız davranmaları pek düşünülemez.

AB’nde vergi politikaları küçük yerel yönetim farklılıkları ile birlikte tüm üye ülkelerle ortak belirlenmektedir. Fakat burada unutulmaması gereken önemli nokta, AB üyesi ülkeler vergi politikalarını oluştururken AB’nin kurucu antlaşması olan Roma Antlaşmasından bağımsız davranamayacaklardır.

Roma Antlaşmasının 269. Maddesine göre topluluğunun bütçesi tamamen kendi kaynakları ile finanse edilecektir. Bugün için AB’nin bütçesini oluşturan kaynaklar canlı hayvancılıktan alınan vergiler, gümrük vergileri, Katma Değer Vergileri (KDV), ve Gayri Safi Milli Hasıla’ya (GSMH) bağlı kaynaklardır. AB’nin vergi politikalarını oluştururken temel olarak kabul ettiği Roma Antlaşmasından bağımsız hareket etmesi düşünülemez.

AB’nde tek bir Pazar yaratılması yönünde büyük çabalar olmasına rağmen yine de vergi kanununda üye ülkeler arasında tam bir uyumlaştırılmanın yapıldığı söylenemez. AB’nde vergi politikasının koordinasyonunun sağlanması yönünde atılan adımlar çok yavaş yürütülmektedir. Bunun en büyük nedeni ise AB üyesi ülkelerin ekonomilerindeki kompleks yapı ve Roma Antlaşmasında yer alan vergi yükümlülükleri ile ilgili düzenlemelerin değişime pek açık olmamasıdır.

Roma Antlaşmasının 90. maddesinde yer alan hükme göre, vergide ayrımcılık yapılması engellenmektedir. Üye ülkelerde

uygulanacak vergi yapısındaki ayrımcılıklar doğal olarak ulusal malların diğer üye ülkelerden satın alınacak mallara karşı bir avantaj üstünlüğüne sahip olmasına neden olacaktır. Ayrıca Roma antlaşmasınının 93. maddesinde AB üyesi ülkelerin vergi yapılarının uyumlaştırılmasının gerekliliği üzerinde durulmaktadır. Bu yönde Katma Değer Vergisi (KDV) AB üyesi ülkeler arasında uyumlaştırılması büyük oranda başarılan vergidir. KDV'nin üye ülkeler arasındaki uyumlaştırılması büyük oranda 1977 yılında tamamlanmıştır. KDV'nin tüm AB üyesi ülkelerde tam anlamıyla uyumlaştırılması, 1992 yılında tamamlanmıştır.

AB konseyi, AB'nde vergi ayrımcılığının ne şekilde oluşabileceğini belirgin olarak ortaya koymuştur. AB konseyi AB Adalet Divanına vergideki ayrımcılığın önlenmesi amacıyla tam yetki vermiştir. Özellikle AB'nde uygulanan KDV'nde ki ayrımcılığın önlenmesi için etkin kanunlar mevcuttur.

Dolaysız vergi alanında yapılan çalışmalar, emeğin, yerleşme hakkının ve servis sunma haklarının herhangi bir ayrımcılığa maruz kalmamaları amacıyla titizlikle yürütülmektedir. Özellikle AB'ndeki yargı sisteminin dolaysız vergide herhangi bir ayrımcılığa müsaade etmeyecek yapıda olmasına büyük özen gösterilmektedir.

2. AVRUPA BİRLİĞİ'NDEKİ VERGİ SİSTEMİNİN BUGÜNKÜ DURUMU

2.1. Dolaylı Vergiler

1997 yılı verilerine göre toplanan dolaylı vergilerin miktarı 1 trilyon EURO olarak gerçekleşmiştir. (Bu oran AB GSMH' sının yaklaşık % 13.8'ine eşittir) Her yıl için AB dolaylı vergilerdeki bu oranı sabit tutmaya çalışmaktadır. AB'nde dolaylı vergiler alanında uyumlaştırmaya yönelik çalışmalar ilk olarak sermaye vergisi alanında olmuştur. Burada ana amaç üye ülkelerdeki şirketlerin artan sermayelerine uygulanan dolaylı vergi oranlarının uyumlaştırılması idi.

1986 yılından beri yapılan ticari işlemlerden sermaye vergisinin alınıp alınmaması tamamen üye ülkelerin inisiyatifine bırakılmıştır. Eğer herhangi bir üye ülke ticari işlemlerde sermaye vergisini uygulamaya karar verse bile bu oran %1'i geçmeyecek şekilde olmalıdır. Şirket birleşmeleri ve yan tarifeleri gibi ticari işlemler otomatik olarak sermaye vergisinin dışındadır. Özellikle şirket kayıtlarından herhangi bir verginin alınması yasaklanmış durumdadır. Bu gün için AB'nde dolaylı vergi alanında özellikle KDV'nde ve özel tüketim vergisinde uyumlaştırma alanında büyük çalışmalar vardır.

2.1.1. Katma Değer Vergisi

Katma Değer Vergisi Avrupa Ekonomik Topluluğu'nda ilk olarak 1970 yılında yürürlüğe girmiştir. KDV'nin uygulanmaya konmasındaki temel neden ithalat ve ihracatla yaşanan olumsuzlukların ortadan kaldırılmasıdır. Katma Değer Vergisinin diğer bir özelliği hem üretim hem de ürünün dağıtım sırasında uygulanabilir olmasıdır. Katma Değer Vergisi diğer vergi çeşitlerinin yaratmış olduğu olumsuz yöndeki etkileri nötr hale getirmesi yönünden de çok önemlidir. AB vergi yasaları gereğince KDV her üye ülkede yapılan aynı türdeki ticari işlemler için aynı oranlarda uygulanmaktadır.

Üye ülkeler arasında uygulanan KDV oranlarının uyumlaştırılması AB'nde malların serbest dolaşımının tam olarak sağlanması açısından çok önemlidir. Bu yönde yapılan bir uyumlaştırma sonucunda herhangi bir üye ülkeden alışveriş yapan tüketiciler kendi ülkelerine döndükleri zaman tekrar vergilendirilmeleri söz konusu olmayacaktır. Fakat burada AB'nde üye ülkeler arasında KDV oranlarının Uyumlaştırılma aşamasında bazı istisnalar söz konusudur.

Tüm bu gelişmelere rağmen AB'nde KDV sisteminde tam anlamıyla genel bir uyum sağlamak istenmesine rağmen yine de her üye ülkenin farklı hukuk yapısında olmasından dolayı bu alanda

zorluklar devam etmektedir. AB kanunlarına göre tüm AB üyesi ülkelerde ikinci el ürünlere, sanat ürünlerine, antikalara ve koleksiyon ürünlerine aynı oranda KDV uygulanmaktadır. Aynı durum yatırım amacıyla satın alınan altın için de geçerlidir.

2.1.2. Özel Tüketim Vergisi

Tüketim vergisi konusundaki genel düzenleme 1993 yılında gerçekleşmiştir. Tüketim vergisi ürünün üç aşamasında uygulanmaktadır. Bunlar; işlenmiş tütün, alkollü içecekler, ve madeni yağlar. Üye ülkeler söz konusu ürünler ile taşıma araç kayıtlarına veya seyrüsefer alanında istedikleri gibi vergi uygulayabilmektedirler.

2.2. Dolaysız Vergiler

Dolaysız vergilerin toplam değeri 1997 yılı verilerine göre 1 milyar EURO olmuştur. AB'nde dolaysız vergilerin üye ülkeler arasında uyumlaştırılması amacıyla herhangi bir çalışma yapılmamıştır. AB'nde dolaysız vergi alanında uyumlaştırma yapılmadığından dolayı meydana gelen çifte vergileme ve sınır ötesi ticarete yaşanan olumsuzluklar alanında ciddi bir tepki ortaya konmamıştır. AB Komisyonu 1995 yılında yerleşik olanlar ve olmayanların sorumlu olmaları gereken gelir vergisi konusundaki farkların neler olacağını ortaya koymuştur.

Kurum vergisinin rekabete etkisinin neler olacağı yönündeki çalışma 1962 yılında yapılmıştır. Yapılan çalışmada rekabet ortamında yaşanacak olumsuzlukların en alt seviyede olmasını sağlayacak vergi oranlarının belirlenmesi üzerinde durulmuştur.

1975 yılında AB'nde kurum vergi sisteminin uyumlaştırılması yönünde yapılan çalışmalar başarısızlıkla sonuçlanmıştır. AB üyesi ülkeler ekonomik entegrasyonun en başarılı bir şekilde gerçekleştirilebilmesi için vergi toplamada birlikteliğin yaratılmasının kaçınılmaz bir gerekçe olduğunu ortaya koymuşlardır.

AB'nde tek pazarın yaratılması (özellikle Euro'nun faaliyete girmesi ile) nihai hedef olduğundan Birlik üyesi birden fazla ülkede faaliyet gösteren firmaların vergilendirilmesinde büyük karmaşaların ortaya çıkacağı bilinen bir gerçektir. 1990 yılında AB Konseyi iki önemli kararlar bu duruma çözüm getirmeye çalışmıştır. Bu yönde alınan kararlar aşağıdaki gibidir:

- Şirketlerin üzerindeki vergi yükünün hafifletilerek sayı olarak şirketlerin artışı sağlamak,
- Farklı Birlik üyesi ülkede faaliyet gösteren şirketlerin çifte vergilendirilmesinin kesin olarak önlenmesi amacıyla gerekli tedbirlerin acilen yürürlüğe konulması.

Ayrıca AB üyesi ülkeler kendi aralarında yapmış oldukları anlaşma ile (90/436/EEC) farklı üye ülkelerde faaliyet gösteren şirketlerin çifte vergilenmeye maruz kalmalarını önlemek için ortak hareket etmişlerdir.

Üye ülkelerde uygulanmakta olan veri yapılarındaki farklılıklar Birlik içindeki rekabetin etkinliğini olumsuz yönde etkileyebilmektedir. AB Komisyonu 1990 yılında Hollanda Finans Bakanının başkanlığında bir komite oluşturarak üye ülkelerdeki mevcut vergi farklılıklarının Birlik içerisindeki rekabeti ve yatırım olasılıklarını ne şekilde etkilediğini incelemesini istemişlerdir. Ayrıca AB Komisyonu, komiteden üye ülkeler arasındaki vergi farklılıklarından dolayı meydana gelen sorunların en acil şekilde ortadan kaldırmak amacıyla vergide üç alanda uyum çalışmalarını yoğunlaştırmıştır. Bunlar; vergi oranları, vergi dilimleri, ve vergi toplama yönetimi. Komitenin tüm hedefi kurum vergi sisteminin tüm üye ülkeler arasında tam anlamıyla uyumlaştırılmasını sağlamaktır. Böylece kurumların çifte vergilendirilmeden muaf tutulmaları sağlanabilecek ve sonuç itibarıyla kurumların çifte vergilendirilmeden dolayı fiyat belirlemede yaşadıkları olumsuzluklar da ortadan kalkmış olacaktır.

SONUÇ

AB'nin vergi sisteminde tıpkı AB'nin birleşme sürecinde yaşanan diğer konulardaki entegrasyon sürecinin bir benzerini yaşamaktadır. AB üyesi ülkelerinin vergi konusunda yapmayı hedefledikleri entegrasyonu en başarılı şekilde gerçekleştirmek için bir bütün halinde hareket etmeleri kaçınılmaz bir ihtiyaçtır. AB'nin vergi alanında yapacağı reformların en iyi başarıyı gösterebilmesi için sosyal reformların da birlikte yaşanması gerekmektedir.

AB'de vergi alanındaki entegrasyonu en iyi şekilde yapılması amacıyla aşağıdaki çalışmalar gerçekleştirilmiştir:

- Üye ülkelerin direkt vergiler konusunda sürekli olarak veri alışverişinde bulunmalarını sağlamak,
- Tüketicilerin ve işletmelerin diğer bir üye ülkedeki hakları konusunda tam anlamıyla bilgilendirilmelerini sağlamak,
- Ulusal vergi sistemlerinin AB'nin genel hedeflerinin gerçekleştirecek bir şekilde yapılanmasını sağlamak ve böylece ekonomik ve parasal birliğin bir realite olmasına alt yapı hazırlayabilmek,
- AB'de ki endüstri yapısının uluslararası rekabete tam olarak uyumunun sağlanması.
- AB'nin yeni üyelerle genişlemesini sağlamak,
- AB'nin vergi toplama sistemindeki olumsuzlukların ve özellikle vergi kaçakçılığını önleyici tedbirlerin alınması.

Dolaylı vergiler alanında yüksek oranda bir vergi uyumlaştırılması gereklilik arz etmektedir. Sözleşme böyle bir uyumlaştırmayı temin etmektedir (Madde 93), çünkü dolaylı vergiler

ortak pazar dahilinde malların serbest dolaşımı ve hizmetlerin serbest arzına hızlı bir şekilde engeller getirebilecek türdedirler. Ayrıca rekabette de bozulmaya neden olabilirler. bu nedenle bu alanda bugüne kadar pek çok düzenleme ve yönetmelikler getirilmiştir. Komisyonun hukuki stratejisi genel olarak KDV'ye dayanmakla birlikte çevre ve enerji vergilerini de kapsamaktadır.

Kişisel gelir üzerinden alınan vergilerinde ele alınması gerekmesine rağmen bu konuda hakim olan görüş, bu tür vergilerde düzenlemelere gitmenin üye ülkeler arasında AB çapında şimdikinden daha ileri bir entegrasyonun sağlanmasının zamana bırakılması görüşüdür. Ancak üye ülkeler her zaman için birlik sözleşmesinin temel hükümleri olan ayırıcılık yapmama ve işçilerin birlik dahilinde serbest dolaşımına mani olacak düzenlemelerde bulunmama kurallarına uyacaklardır. Ayrıca sınır ötesi vergi ayrıştırılması ve ortak pazarın dört temel özgürlüğünün uygulamasının önündeki engellerin kaldırılması için bu vergilerde düzenlemelere gidilmesi ilerisi için gerekli gibi görünmektedir.

Hareket halindeki vergi konularının doğrudan vergilendirilmesinde ise gerekli olan eşgüdüm yapılan çeşitli düzenlemelerle sağlanmıştır. Bunlar: tasarruflardan sağlanan gelirlerde bilgi alışverişi; kurumlar vergisi alanında pek çok yönetmelikle (Birlik sözleşmesinin 94. maddesi uyarınca hazırlanan) sağlanan eşgüdüm; ticaret vergilerinde getirilen hareket kuralları; patent ve faiz gelirlerinin vergilendirilmesi ile ilgili getirilen yönetmelikle yapılan önerilerdir. Ve ayrıca bunların yanında ileride daha büyük düzenlemelere gitmek de gereklidir. Sözleşme (94. maddesinde) ele alınması gereken doğrudan vergileme kurallarının çerçevesini "Ortak Pazar'ın kurulmasına yada işleyişine doğrudan etki eden" hükmüyle belirlemiştir. Komisyon. üye ülkelerin özerkliklerine saygılı bir şekilde, ortak pazar dahilindeki doğrudan vergi engelleri ile ilgili, özellikle kurumlar vergisi alanında olanlar, neler yapılabileceğini incelemektedir. Şu kesindir ki kurumlar vergisi alanında yapılacak düzenlemeler çifte vergilendirme veya kasıtsız vergilendirmeme gibi yukarıda saydığımız vergi engellerini de ortadan

kaldıracaktır. Bir tarafta ortak pazarın işleyişini tehdit eden vergi ayrıştırmalarını, diğer tarafta da vergi rekabetinin olumlu etkilerini göz önüne alan bir çözümlenme yapılmalıdır. Bu alanda vergilendirme düzeyi, özerklik ilkesine göre, üye ülkelerin tercihlerine bırakılmıştır.

Son birkaç yıllık AB düzeyinde vergi eşgüdümüne uygulamada bakıldığında belirgin bir iyileşmenin sağlandığı görülebilir. Ancak ortak pazarın tamamlanması için verilen hedef tarihin üzerinden sekiz yıl geçmesine rağmen hala birliğin temel hedeflerine aykırı pek çok vergi engeli mevcuttur.

Komisyonun görüşü, en azından temel vergi konularında oylama kuralı olarak nitelikli çoğunluk kuralına geçilmesinin zorunlu olduğudur. Ancak yasal yapıda bir düzenlemeye gidilmediğinden şimdilik oybirliği kuralı geçerliliğini koruyacaktır. Genişlemenin de etkisi göz önünde bulundurulduğunda, yasa tasarılarında oybirliği kuralına ulaşmanın zorluğu nedeniyle birlik vergi alanında düzenlemede bulunurken bazı alternatif girişim yolları da geliştirmelidir.

KAYNAKÇA

AB İnternet Sitesi Dokümantasyon Bölümü,
<http://europe.eu.int/scadplus>

Avrupa Birliği Bilgilendirme Broşürü, **Dialogue With Citizens: Austria**, <http://europe.eu.int/scadplus/citizens/en/at/1080.htm>

Avrupa Birliği Bilgilendirme Broşürü, **Dialogue With Citizens: Denmark**, <http://europe.eu.int/scadplus/citizens/en/dk/1080.htm>

Avrupa Birliği Bilgilendirme Broşürü, **Dialogue With Citizens: Germany**, <http://europe.eu.int/scadplus/citizens/en/de/1080.htm>

Avrupa Birliği Bilgilendirme Broşürü, **Dialogue With Citizens: Italy**, <http://europe.eu.int/scadplus/citizens/en/it/1080.htm>

Avrupa Birliği Komisyonu'nun "Europe on the move (2000)"serisinin "Tax policy in the European Union",2000.

Avrupa Parlamentosu ile Ekonomik ve Sosyal Komitesinin Konseye Sunduğu Bildiri Metni, **Communication (COM (2001) 260)**, 23.05.2001

Avusturya Maliye Bakanlığı Halkla İlişkiler Departmanı Yayını, **Austrian Tax Book 2002 Advice For Tax Payers**, <http://www.bmf.gv.at>

Danimarka Maliye Bakanlığı Elektronik Dokümantasyon Merkezi, **Tax in Denmark; An Introduction to The Tax System – For New Citizens**, Central Customs and Tax Administration, Ekim 2001, <http://www.skat.dk>

Horwath Uluslararası Vergi Danışmanlığı Sitesi, **Taxation in Germany**, <http://www.horwath.de/htmlpage/taxation/index.htm>

Italian Taxation System: A Primer For Foreigners, http://www.scaonline.it/html/primer_uk.html

Italy Taxes Finance and Economy For Investors- The WorldWide- Tax, <http://worldwide-tax.com/italy/itaecono.htm>

Shelton, Ned , **Danish Taxation 2002**, 7 Ekim 2002, http://www.sheltons_tax.dk

TÜRKİYE'DE OPTİMAL SENYORAJ TEORİSİ VE KAMU FİNANSMANI ÜZERİNE AMPİRİK BİR DEĞERLENDİRME

Doç.Dr. M. Hanifi ASLAN^(*)

ÖZET

Enflasyonun optimal vergilendirmenin bir parçası olmasının gerekip gerekmediği sorunu Phelps (1973)'ten beri oldukça dikkat çekmiştir. Milton Friedman (1969) optimal enflasyon oranının nominal faiz oranının sıfıra eşit olmasını sağlayan bir oran olması gerektiğini gösterdi. Buna karşılık Phelps, enflasyon dahil bütün vergilerin sosyal maliyetlerinin bulunduğunu ve eğer hükümetler sadece saptırıcı etkilere sahip vergilerden gelir elde etmek zorunda iseler, optimal enflasyon oranının pozitif olması gerektiğini iddia etti. Maliyetleri minimize etmek için, hükümetin vergi ve enflasyon oranlarını marjinal maliyetleri eşit olacak şekilde seçmesi gerekir. Bu optimal senyoraj teorisi olup, nominal faiz ve enflasyon oranlarının vergiyle birlikte hareket ettiklerini ima eder. Bu makale teorinin bu iması hakkında ampirik bir analiz sunmaktadır. Elde edilen bulgular bu imaları desteklememektedir.

ABSTRACT

The question of whether the inflation tax should be part of an optimal taxation policy has received considerable attention since Phelps (1973). Milton Friedman (1969) showed that the optimal inflation rate is equal to minus the real interest rate and the nominal interest rate is equal to zero. But Edmund Phelps argued that all taxes have some social costs and inflation is the one of these taxes. If governments had only distortionary taxes, then optimal inflation rate must be positive. To minimize these costs, a government should choose the rates of tax and inflation so that their marginal costs are equal. This is the optimal seigniorage theory. Theory implies that

(*)

nominal interest rates and inflation move together with tax rates. This paper presents an ampirical analyses about the implicatios of the theory in Turkey. Results don't support these implications.

GİRİŞ

Phelps'ten (1973) beri, para ve maliye politikaları kamu finansmanı teorisi çerçevesinde bir arada ele alınmaktadır. Bunun anlamı, hükümetin para ve maliye otoriteleri arasında zorunlu olarak sıkı bir işbirliği ve koordinasyonun söz konusu olması değildir. İki politika arasındaki etkileşim, hem işbirliği hem de bir tarafın hakimiyeti modeliyle pekâla kurulabilir. Bu etkileşimin kanalı, enflasyonun saptırıcı etkilere sahip ve gelir sağlayan bir yöntem olmasıdır. Bu ilişkiler ister işbirliğinin isterse bir tarafın hakimiyetinin bir sonucu olsun, işin özü hükümetin bütçe açıklarını finanse etmek için enflasyon yoluyla gelir elde etmesidir. Enflasyon oranı hükümetin gelir ihtiyacı tarafından belirlenmektedir.

Para ve maliye politikası etkileşimi çerçevesindeki temel sorun, enflasyonun hükümete gelir sağlamanın bir aracı olarak kullanılmasının uygun olup olmadığıdır. Emisyon yoluyla senyoraj geliri elde edilmesi eski bir uygulama olmakla beraber, konunun optimal vergilendirme açısından analizi, optimum parasal büyüme ilkesinin sıfır nominal faiz oranını gerektirdiğini söyleyen Friedman'a (1969) kadar uzanır. Phelps (1973), Friedman kuralının saptırıcı etkisi bulunmayan vergilerin söz konusu olduğu *birinci en iyi* ortamda geçerli olduğunu ileri sürerek optimal senyoraj teorisinin temellerini atmıştır.

Phelps'in yaklaşımı, optimal vergilendirmenin, normal vergiler yanında senyoraja da başvurulmasını gerektirdiğini iddia etmektedir. Gerçek dünyada Friedman kuralını geçerli kılacak *maliyetsiz vergiler* yoktur; enflasyon da dahil bütün vergilerin sosyal maliyetleri vardır. Bu durumda optimalite, paradan da vergi alınmasını gerektirecektir. Böylece, Phelps'i izleyenler, senyorajı optimal vergilendirme çerçevesinde inceledikleri ve bununla Friedman kuralına muhalefet ettikleri geniş bir literatür meydana getirmişlerdir.

Bu literatür, optimal senyoraj teorisinin gelişmesiyle büyümüştür. Barro (1979), teorinin dinamik bir temele oturtulmasına katkıda bulunurken, Mankiw (1987) onu ilk kez formüle ve test etmiştir.

Enflasyon dahil bütün vergilerin saptırıcı maliyetleri varsa, hükümetler belirli bir harcamayı vergi, emisyon ve borçlanma gibi alternatif gelir kaynaklarının yol açtığı maliyetleri minimize edecek şekilde finanse edeceklerdir. Bu, bütün vergi enstrümanlarının marjinal sosyal maliyetlerinin eşitlenmesiyle mümkündür.

Optimal senyoraj teorisinin temel iması, enflasyon ve nominal faiz oranlarının hükümetin gelir ihtiyacı tarafından belirlendiği biçimindedir. Eğer vergilerin marjinal maliyetleri gelire birlikte artıyorsa, enflasyon ve nominal faiz oranları ile vergiler, kamu harcamaları ve bütçe açıkları arasında pozitif yönde uzun vadeli ilişkiler söz konusu olacaktır. Teorinin bu sonuçlarıyla ilgili ampirik bulgular fazla net değildir. *Vergi, enflasyon ve faiz oranlarının zaman içinde pozitif olarak birlikte değiştiklerini* göstermeye çalışan Mankiw, teoriyi destekleyen sonuçlar elde etmiştir. Daha sonraki çalışmalarda Mankiw'in modeli esas kabul edilerek geliştirilmiştir.

Türkiye'de konuyla ilgili literatür yakın zamanlarda genişlemektedir. Ülkemizde bazı dönemlerde hükümetler GSMH'nın belli oranlarında senyoraj geliri elde etmişlerse de, çoğu ampirik çalışmanın, vergi ve enflasyon oranlarının birlikte değiştiklerini iddia eden teori lehinde sonuçlara ulaşamadığı görülmektedir. Bunun anlamı, Türkiye'de para ve maliye politikalarının optimal vergilendirme mülahazalarıyla belirlenmediğidir.

Bu makalenin amacı, bir çok ampirik çalışmada yapıldığı gibi Mankiw'i (1987) esas alarak optimal senyoraj teorisini Türkiye verileriyle yeniden test etmektir. Makale, giriş ve sonuç dahil beş bölümden oluşmaktadır. İkinci bölümde optimal senyoraj teorisinin gelişmesi, üçüncü bölümde de Mankiw'in katkısı özetlenmektedir. Dördüncü bölümde teori Türkiye verileriyle test edilirken, beşinci bölümde varılan sonuçlar özetlenmektedir.

I. OPTİMAL SENYORAJ TEORİSİ

Emisyon tekeli elinde bulunduran hükümetler, eskiden beri enflasyonu, kamu açıklarını finanse etmenin bir aracı olarak kullanmışlardır. Literatürde, bu davranış konusunda lehte ve aleyhte çok sayıda çalışma vardır. Bu bölümde, söz konusu literatürün ve optimal senyoraj teorisinin gelişmesi özetlenmektedir.

A) PARA POLİTİKASINDA FRIEDMAN KURALI VE SENYORAJ

Bazı sosyal maliyetlere yol açtığı için, iktisatçılar, enflasyonun bütçe açıklarının finansmanı için kullanılmasını tartışmaya ve söz konusu maliyetleri minimize edecek optimum enflasyon oranının ne olacağını analiz etmeye her zaman istekli olmuşlardır. Moneterist görüşün öncülerinden M. Friedman, iktisadi gelişme için enflasyonun değil özgürce yapılan özel yatırımların zorunlu olduğuna ve hükümetlerin gelişmeyi yatırım ve büyüme sürecini kolaylaştırarak hızlandırabileceklerine inanmaktadır.¹

Friedman'a göre optimum para miktarı veya "Friedman kuralı," "*nominal faiz oranını sıfıra eşitleyen bir fiyat deflasyonu oranını*" gerektirmektedir.² Nominal faiz oranının sıfır olması için enflasyon oranının reel faiz oranının negatif değerine eşit olması gerekmektedir. Böyle bir durumda bireyler ve firmalar, nakit balanslarını, bunların marjinal getiri oranları marjinal maliyetlerine eşit olacak şekilde ayarlayacaklardır. Böylece her birey ve her girişim; birine fayda cinsinden, diğerine üretken hizmetler cinsinden sıfır marjinal getiri sağlayan bir nakit balans hacmi tutmaya ikna olacaktır.

Sıfır nominal faiz oranı, fırsat maliyetini bertaraf ederek iktisadi birimlerin para taleplerini artıracak ve paranın sağladığı kolaylıklardan daha fazla yararlanmalarını teşvik edecektir. Eğer bu oran pozitif olursa, optimum para miktarına ulaşamaz ve paranın sağladığı hizmetlerden tam olarak yararlanılamaz. Bu çerçevede *hükümet gelirini maksimum kılan parasal genişleme oranının optimal parasal genişleme oranından daha yüksek olduğu vurgulanmalıdır.*

Bütçe açıklarını finansmanı için monetizasyon, borçlanma ve döviz rezervlerinin kullanılması gibi başlıca üç yöntem bulunmakla beraber, kolaylığından dolayı çoğu zaman en fazla tercih edileni birincisi olmuştur. Bazı iktisatçılara göre, enflasyonun refah maliyeti elde edilen gelire kıyasla yüksek olduğundan, bunun yerine vergilerin

¹ Milton Friedman, "Government Revenue from Inflation," *Journal of Political Economy* 79 (4), (1971), s. 847.

² Milton Friedman, *The Optimum Quantity of Money and Other Essays*, Chicago: Aldine Publishing, 1969, s. 34 ve Friedman (1971), s. 854.

artırılması daha uygun olacaktır.³ Başka iktisatçılar ise, az gelişmiş ülkelerde etkin olmayan vergi sistemleri nedeniyle kalkınma programlarının enflasyonla finanse edilmesinin kaçınılmaz olduğunu ve enflasyonun refah maliyetinin bu programların faydalarıyla karşılaştırılmasının daha uygun olacağını iddia etmişlerdir.⁴

Enflasyonist finansman özel olarak senyoraj ve enflasyon vergisi kavramlarıyla ifade edilir. Senyoraj, para basma tekeline sahip hükümetin bu yolla elde ettiği reel gelirdir ve uygulamada parasal tabandaki değişimin tüketici fiyat endeksine oranı biçiminde tanımlanır: $(\Delta M / P)$.⁵ Enflasyon vergisi ise, enflasyonun bir sonucu olarak para tutanların uğradıkları sermaye kaybı olup, enflasyon oranıyla reel para balanslarının çarpımına eşittir: $\pi(M / P)$.⁶ Büyüme oranının pozitif olduğu bir ekonomide, artan para talebini karşılamak için para basılmasıyla büyüme senyorajı elde edilir.⁷ böyle bir ekonomide senyoraj, enflasyon ve büyüme oranlarının toplamı ile reel para balanslarının çarpımına eşittir: $(\pi + g)(M / P)$.

Kamu maliyesi yaklaşımının öncüsü Phelps (1973), senyorajı nominal faiz oranı ile reel para balanslarının çarpımı olarak tanımlamaktadır: $i(M / P) = (r + \pi)(M / P)$. Bu, özel sektörün para

³ Vito Tanzi, "Inflation, Real Tax Revenue, and the Case for Inflationary Finance: Theory with an Application to Argentina," *IMF Staff Papers* 25(3), (September 1978).

tutmak suretiyle hükümete transfer ettiği faiz kazancını ifade eder. Bu anlamda senyoraj, hükümete sıfır faizle verilen ve bedelini faizsiz nakit balansları tutmak suretiyle özel sektörün ödediği bir kredidir.⁸

B) STATİK OPTİMAL VERGİLENDİRME TEORİSİ

Phelps (1973), Friedman kuralını reddederek senyoraj sorununa yeni bir bakış açısı kazandırmıştır. Friedman kuralı saptırıcı etkisi bulunmayan vergiler (lump-sum taxes) durumunda geçerlidir. Oysa gerçek dünyada enflasyon da dahil bütün vergilerin saptırıcı etkileri vardır. Bu nedenle, diğer saptırıcı vergilerin yükünü azaltmak için enflasyon vergisine de başvurulmalıdır. Bütün vergilerin maliyetlerini minimize edecek bir optimum enflasyon oranı, sadece enflasyon ve nominal faiz oranının pozitif olması durumunda sağlanabilir.⁹

Esasında optimal senyoraj teorisi, Ramsey'in (1927) *optimal diferansiyel vergilendirme* analizine dayanmaktadır. *Optimal vergilendirme teorisi* olarak da bilinen bu yaklaşıma göre, bir vergi başka bir verginin yerini alırken toplam net vergi geliri sabit kalır. Teori, saptırıcı özellikteki vergilerin bulunduğu "ikinci en iyi" ortamı esas almaktadır. Ramsey'in optimum vergilendirme kuralı, vergi oranlarının, kaynaklar ve mallar arasındaki üretim ve tüketim oranlarını değiştirmeyecek şekilde ayarlanmalarını ve talebinin fiyat esnekliği düşük olan mala yüksek, yüksek olan mala da düşük vergi oranı uygulanmasını gerektirir.¹⁰ Bu kural paraya uygulandığında, talebinin gelir esnekliğinin bire eşit veya birden büyük olması Friedman kuralının optimal olduğu; birden küçük olması ise Ramsey kuralının bir enflasyon vergisini gerektirdiği anlamına gelecektir.¹¹

⁸ Phelps (1973), ss. 323-324.

⁹ A. Mourmouras and J. A. Tijerina, "Collection Lags and the Optimal Inflation Tax: A Reconsideration." *IMF Staff Papers* 41 (1), (March 1994), ss. 30-31; J. D. Sachs and F.Larrain B. *Macroeconomics in the Global Economy*. NewYork: Harvester Wheatsheaf, 1993, s. 347 ve Phelps (1973), s. 319.

¹⁰ Frank P. Ramsey, "A Contribution to the Theory Taxation," *Economic Journal* 37, (1927), s. 47. Ayrıca bakınız P. A. Samuelson. "Theory of Optimal Taxation." *Journal of Public Economics* 30, (1986), s. 138.

¹¹ R. Anton Braun, "How Large is the Optimal Inflation Tax". *Journal of Monetary Economics* 34 (2), (October 1994), s. 202.

Phelps ve Barro, enflasyonun bir gelir kaynağı olarak diğer vergilerle birlikte kullanılmasını ve vergi oranlarının zaman içinde sabitlenmesini önermişlerdir. Vergi düzeltme hipotezinin geliştirilmiş versiyonu olan bu “gelir düzeltme hipotezi,”¹² Mankiw’in (1987) formülasyonundaki optimal senyoraj teorisidir.¹³

Phelps’e göre enflasyon, tüketim veya boş zaman üzerine konulan ve sermaye oluşumunu teşvik eden bir vergi fonksiyonu görmektedir.¹⁴ Bu yolla likidite (nakit), tıpkı bir tüketim malı gibi vergilendirilmiş olur. Hane halkları, likiditeyi, eksik bilgilenmenin hakim olduğu bir dünyada sağladığı faydalı hizmetleri için kiralamış olurlar. Burada likiditenin marjinal faydasının maliyeti (kirası) karşısında dengelenmesi söz konusudur.¹⁵ Bunu sağlayan, pozitif bir nominal faiz oranı ve pozitif enflasyon vergisidir.

C) BARRO’NUN DİNAMİK ANALİZİ

Barro (1979), optimal vergilendirme teorisine *dinamik* bir içerik kazandırarak, gelir toplamının marjinal sosyal maliyetlerinin dönemler arasında da eşitlenmesi gerektiğini gösterdi. Eğer saptırıcı maliyetler vergi oranının artan fonksiyonu ise, bundan kaçınmanın yolu, vergi oranlarının zaman boyunca sabitlendiği bir vergi sistemi oluşturmaktır. Bu vergi düzeltme ilkesine göre, hükümetlerin geçici harcama artışları borçlanmayla finanse edilirken, düşük harcama dönemlerinde sağlanan fazlalar borçların ödenmesinde kullanılır.¹⁶ Zamanlararası bütçe tahdidi açısından bütçenin her dönem değil, dikkate alınan zaman döneminin tamamında dengede olması önemlidir.

Barro (1979), vergiler ve borçlanma arasındaki tercihi etkileyen faktörleri tanımladığı basit bir optimal kamu finansmanı teorisi geliştirmiştir.¹⁷ Teorinin temel önermesi, *vergi oranlarının* sabitlenebilmesi için bütçe açıklarının değiştirilmesi gerektiğidir. Bu

¹² J. L. Evans and M. C. Amey, “Seigniorage and Tax Smoothing: Testing the Extended Tax- Smoothing Model,” *Journal of Macroeconomics* 18(1), (1996), s. 111.

¹³ N. Gregory Mankiw, “The Optimal Collection of Seigniorage: Theory and Evidence.” *Journal of Monetary Economics* 20, (1987) s. 328.

¹⁴ Phelps (1973), s. 318.

¹⁵ Phelps (1973), s. 326.

¹⁶ C. E. Walsh, *Monetary Theory and Policy*, London: The MIT Press, (1998), s. 162.

¹⁷ Barro (1979), ss. 940-945.

modelde hükümet, harcamalarını emisyonla değil, vergiyle ve borçla finanse etmektedir. G_t reel hükümet harcamaları, τ_t her dönemin reel vergi geliri, Y_t reel milli gelir ve B_t reel kamu borç stoku olmak üzere, hükümetin zamanlar arası bütçe tahdidi şöyle yazılır:

$$\sum_1^{\infty} [G_t / (1+r)^t] + b_0 = \sum_1^{\infty} [\tau_t / (1+r)^t] \quad (1)$$

Bu denklem, hükümet harcamalarının şimdiki değeriyle başlangıç borcunun toplamını vergilerin şimdiki değerine eşitlemektedir.

Vergiler hükümete gelir sağlamanın yanında çeşitli “anlamsız” kayıplara da neden olurlar. Vergi toplama maliyeti Z_t döneme ait net verginin artan, reel gelirin azalan fonksiyonudur. Maliyetlerin şimdiki değeri aşağıdaki gibi yazılabilir:

$$Z = \sum_{i=1}^{\infty} \tau_i f(\tau_i / Y_i) / (1+r)^i \quad (2)$$

Amaç vergi maliyetlerinin şimdiki değerini minimize etmek olduğundan, hükümetin optimizasyon sorunu bunu sağlayacak τ_1, τ_2, \dots değerlerinin seçilmesidir. Bunun birinci derece koşulu, vergilerin marjinal maliyetinin $(\partial Z_t / \partial \tau_t)$ bütün dönemlerde aynı olmasıdır. Bu da vergi oranının (τ / Y) bütün dönemlerde eşitlenmesi demektir.

II. MANKIW'İN KATKISI VE TEORİNİN GENİŞLEMESİ

Mankiw (1987), hükümet harcamalarını finanse etmek için para ve maliye politikalarının kullanılması durumunda vergi, enflasyon ve nominal faiz oranlarının zaman içinde aynı yönde değiştiklerini göstermeyi amaçlamıştır.¹⁸ Temel önerme, enflasyon oranı ve nominal faiz oranının hükümetlerin gelir ihtiyaçları tarafından belirlendiğidir. Vergilerin saptırıcı maliyetleri bulunmasaydı, enflasyona gerek olmayabilirdi. Ancak, bütün gelir toplama yöntemlerinin saptırıcı etkileri bulunduğu için, pozitif bir enflasyon oranı optimaldir.

A) MANKIW'İN KATKISI

¹⁸ Mankiw (1987), ss.327-341.

Mankiw'e göre, eğer para politikasına hükümetin gelir toplama ihtiyacına dayanan kamu maliyesi mülahazaları hakimse, para ve maliye politikaları düzenli vergiler ve senyorajdan kaynaklanan bütün maliyetlerin şimdiki değeri minimum olacak şekilde yürütülmelidir.¹⁹ Eğer gelir kaynaklarından sadece biri kullanılırsa, bunun marjinal sosyal maliyeti diğerininkini aşar; bundan kaçınmak için diğer kaynaklardan da gelir toplamak gerekir. Aynı nedenle, kamu harcamalarındaki bir azalma, hem normal vergilerde hem de senyorajda bir azalmaya neden olacaktır. Buna göre, çıktının bir oranı olarak enflasyon vergisi ve normal vergiler; Fisher özdeşliği nedeniyle de nominal faiz oranıyla normal vergiler pozitif olarak ilişkilidir.²⁰

Mankiw'in modeli zamanlararası bir çerçevede şöyle özetlenebilir. $G(t)$, $T(t)$ ve $B(t)$ sırasıyla reel harcama, reel gelir ve reel hükümet borcu ve ρ zaman boyunca sabit olduğu varsayılan reel iskonto oranıdır. Çıktı düzeyi $Y(t)$ ve vergi oranı $\tau(t)$ ise, vergi geliri $\tau(t)Y(t)$ olarak yazılabilir. $f' > 0$ ve $f'' < 0$ olmak üzere, vergilerin yol açtığı sosyal kayıplar $f(t)Y$ olarak gösterilebilir. $M(t)$ ve $P(t)$ sırasıyla dönemdeki dışsal para arzını ve fiyat düzeyini ve k bir sabiti göstermek üzere, para talebi denklemi de şöyledir:

$$M(t)/P(t) = kY(t) \quad (3)$$

$\pi = \dot{P}/P$ enflasyon oranı ve $g = \dot{Y}/Y$ çıktının büyüme oranı olmak üzere, reel senyoraj geliri de şöyle yazılabilir:

$$\frac{\dot{M}}{P} = \frac{\dot{M}}{M} \cdot \frac{M}{P} = (\pi + g)kY \quad (4)$$

Buradan, hükümetin toplam geliri, vergi hasılatı ve senyorajın toplamı olarak yazılabilir:

$$T = \tau Y + (\pi + g)kY \quad (5)$$

¹⁹ Cukierman (1994), s. 118.

²⁰ Cukierman (1994), ss. 130-131; C. A. Végh, "Government Spending and Inflationary Finance: A Public Finance Approach." *IMF Staff Papers* 36 (13), (September 1989b), s. 659 ve ss. 672-673.

$h' > 0$ ve $h'' < 0$ olmak üzere, enflasyonun sosyal maliyeti $h(\pi)Y$ ifadesine eşittir ve çıktı cinsinden homojendir. Hükümetin amacı belli bir bütçe tahdidine bağlı olarak,

$$E_t \int_0^{\infty} e^{-\rho s} [f(\tau) + h(\pi)] Y ds \quad (6)$$

şeklinde ifade edilen *beklenen sosyal maliyetlerin* şimdiki değerini minimize etmektir. Bu konuda hükümetin iki tercih değişkeni vardır: vergi oranı τ ve enflasyon oranı π .

Mankiw'e göre optimalitenin birinci derece koşulları şöyledir:

$$E_t \{f'[\tau(t+s)]\} = f'[\tau(t)] \quad (7)$$

$$E_t \{h'[\pi(t+s)]\} = h'[\pi(t)] \quad (8)$$

$$h'[\pi(t)] = kf'[\tau(t)] \quad (9)$$

Para ve maliye politikası, bu üç denklemi tatmin ettiği zaman optimal olacaktır. Zamanlararası birinci derece koşulu denklem (7), vergilendirmenin marjinal sosyal maliyetini bugün ve gelecekte eşitlemektedir. Bu, Barro'nun vergi oranının düzleştirilmesi hipotezine tekabül etmektedir. Denklem (8), enflasyonun marjinal sosyal maliyetini bugün ve gelecekte eşitlemektedir. Statik birinci derece koşulu olan denklem (9) ise, normal vergiler yoluyla toplanan gelirle senyoraaj gelirinin marjinal sosyal maliyetini eşitlemektedir. Bu denklem, teorinin çok önemli bir sonucunu ifade etmektedir: Hükümetin gelir ihtiyacının artması her iki enstrümanın kullanımını artıracığından, vergi oranları enflasyon oranı ve dolayısıyla nominal faiz oranıyla birlikte hareket edecektir.

Mankiw, teoriyi regresyon analizi yoluyla ABD verilerini kullanarak test etmiştir. Sonuçlar nominal faiz oranları ile vergi oranı arasında pozitif bir ilişkinin bulunduğu biçimindedir. Vergiler yanında kamu harcamaları ve işsizlik oranı da açıklayıcı değişken olarak alındığında sonuç değişmemektedir. Bir başka sonuç, enflasyon ve vergi oranları arasında da pozitif bir ilişki bulunduğuudur. Buna göre, diğer şeyler sabitken, harcama ve vergi düzeylerinin yüksek olduğu ülkelerde enflasyon ve nominal faiz oranları da yüksek olacaktır.

III. AMPİRİK ANALİZ

Bu bölümde optimal senyoraj teorisi Türkiye verileriyle test edilmektedir. Amaç, 1975-2002 dönemine ait yıllık verilerle enflasyon ve nominal faiz oranı ile vergi oranı arasındaki uzun vadeli ilişkileri belirlemektir.

A) MODEL, VERİLER VE ANALİZ YÖNTEMİ

Optimal senyoraj teorisinin en belirgin özelliği, enflasyon oranı ve nominal faiz oranının hükümetin gelir ihtiyacı tarafından belirlendiğinin iddia edilmesiydi. Enflasyon ve vergilerin marjinal sosyal maliyetleri tam olarak hesaplanamadığı için Mankiw enflasyon, nominal faiz oranı ve vergi oranı arasındaki ilişkileri doğrusal regresyon denklemleriyle tahmin etmiştir.²¹ Bu nedenle Mankiw'in çalışması ve benzerleri zaman serilerinde ortaya çıkan durağanlık sorunlarını ihmal ettiği için eleştirilmiştir. Ancak, Mankiw'in sonuçları hâlâ tartışılmaktadır. Günümüzde, çoğu 90'lı yıllarda geliştirilen ekonometrik analiz teknikleri kullanılmaktadır.

Teoride temel açıklayıcı değişken GSMH'nin bir oranı olarak vergidir. Bağımlı değişkenler ise enflasyon oranı ve Fisher özdeşliğinden dolayı nominal faiz oranıdır. Ancak temel ilişki, her zaman, enflasyon oranının vergi oranıyla birlikte değiştiği önermesi olmuştur. Bu çalışmada enflasyon oranı (ENF), DİE tüketici fiyatları endeksindeki yıllık yüzde değişme; vergi oranı (VER), hükümetin toplam vergi gelirlerinin GSMH'ya oranı; nominal faiz oranı (FAİ), Hazine bonusu ihalelerinde gerçekleşen faizlerden Hazine tarafından hesaplanmış yıllık bileşik faiz oranları; kamu harcamaları (HAR), toplam kamu harcamalarının GSMH'ya oranı ve bütçe açığı (BÜA), konsolide bütçe açıklarının GSMH'ya oranı olarak tanımlanmıştır.

Genelde durağan olmayan makroekonomik zaman serilerine standart regresyon tekniklerinin uygulanması, ciddi sorunlara yol açar. Bu sorunlardan en önemlisi, iki değişken arasında ortaya çıkan sahte regresyon ilişkisidir ve buna dayalı olarak yapılan öngörüler hatalı olacaktır.²² Yakın zamanlarda, koentegrasyon analizi daha güvenli

²¹ Mankiw (1987), s. 332.

²² Aziz Kutlar, *Ekonometriye Giriş*, İstanbul: Beta, 1998, ss. 231-232.

olarak kullanılan bir ekonometrik yöntem olarak standart regresyon analizinin yerini almıştır. Durağan olmayan serilere regresyon uygulayabilmek için serilerin farklarının alınması, uzun dönem dinamiklerini ortadan kaldırmaktadır. Oysa koentegrasyon yöntemiyle bu dinamikler korunabilmektedir.

Bu çalışmada Angel and Granger (1987) koentegrasyon yöntemi uygulanmıştır. Uygulanan testler, Engle ve Granger'ın tek denklemler için önerdiği Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) testi ile KPSS testidir. Engle ve Granger'ın önerdiği model şu şekildedir:

$$\Delta \hat{\epsilon}_t = \mu + \gamma \hat{\epsilon}_{t-1} + \sum_{i=1}^k \alpha_i \Delta \hat{\epsilon}_{t-i} + \beta t + \omega_t \quad \omega \sim IID(0, \sigma^2) \quad (10)$$

Bu ifadede $\hat{\epsilon}_t$, modelin tahmininden elde edilen kalıntıları göstermektedir. Eğer kalıntılar birim köke sahip değilse (durağansa), bağımlı ve bağımsız değişkenlerin koentegre olduklarına hükmedilir. Bu, değişkenler arasında uzun dönem ilişkileri bulunduğu ve elde edilen katsayıların uzun dönem parametre değerleri olduğu anlamına gelir. Ancak, bu yöntemin uygulanabilmesi, aralarında ilişki aranan her iki değişkenin de birinci dereceden entegre olmasını ($I(1)$) gerektirir. Koentegrasyon için ise, değişkenlerin doğrusal kombinasyonlarından elde edilen kalıntıların $I(0)$ olması şarttır.

B) AMPİRİK BULGULAR

Bu kısımda serilere ait birim kök testleri yapılmakta ve ilgili değişkenler arasında koentegrasyon ilişkileri aranmaktadır. Birim kök testleri modellerdeki değişkenlere ait serilerin logaritmaları alındıktan sonra uygulanmıştır. ADF testinde, serinin birim köke sahip olduğunu ifade eden boş hipotezin reddedilememesi, onun durağan olmadığı anlamına gelir. KPSS testinde ise bunun tersi geçerlidir.

1. Birim Kök Testleri

Serilerin ikinci dereceden entegre olup olmadıklarını anlamak için testler önce serilerin birinci farklarına uygulanmış ve ikinci birim kökleri incelenmiştir. Tablo 1'de yer alan sonuçlar, ikinci birim kökleri bulunmadığı için serilerin ikinci dereceden entegre olmadıklarını göstermektedir.

Tablo 1. Birinci Farklar İçin ADF(k) Testleri

	k	$\hat{\tau}_\beta$	$\hat{\tau}_\mu$	$\hat{\tau}_\tau$
ΔL VER	1	-4.467238 ^a	-6.206808 ^a	-6.11999 ^a
ΔL HAR	0	-6.400274 ^a	-5.940084 ^a	-5.52417 ^a
ΔL BÜA	1	-7.921156 ^a	-7.887274 ^a	-7.40970 ^a
ΔL FAİ	0	-7.603649	-6.845108 ^a	-6.551547 ^a
ΔL ENF	0	-5.458963 ^a	-5.169912 ^a	-5.29316 ^a

a %1 anlamlılık düzeyini göstermektedir.

k kalıntıları beyazlatmak için gereken ve SBC (Schwartz Bayesian Criterion) bilgi kriterlerine göre belirlenen gecikme sayısını göstermektedir.

* $\hat{\tau}_\beta, \hat{\tau}_\mu, \hat{\tau}_\tau$ testleri için kritik değerler MacKinnon (1994) tablolarından alınmıştır.

Birinci farklar için birim kökler KPSS testiyle de araştırılmış olup, sonuçlar Tablo 2’de görülmektedir. Buna göre bütçe açığı (BÜA) hariç, ikinci birim kökleri olmayan seriler ikinci dereceden entegre değerlerdir. BÜA serisi ise %1 anlamlılık düzeyinde durağan gözükmemektedir. Yani seri ikinci dereceden entegredir. Bu nedenle bu seri tahmin amacıyla kullanılamaz.

Tablo 2. Birinci Farklar İçin KPSS Testleri

	<i>KPSS Trendli</i>	<i>KPSS Kaymalı</i>
ΔL VER	0.091566	0.409968 ^c
ΔL HAR	0.107117	0.270308
ΔL BÜA	0.50 ^a	0.50 ^a
ΔL FAİ	0.119435 ^c	0.226540
ΔL ENF	0.057801	0.250556

a %1 düzeyinde anlamlılığı göstermektedir.

- b %5 düzeyinde anlamlılığı göstermektedir.
c %10 düzeyinde anlamlılığı göstermektedir.

Serilerin düzeylerine uygulanacak testler, bunların birinci dereceden entegre olup olmadıklarını gösterir. Tablo 3'te görülen düzeylere ait ADF sonuçlarına göre, bütçe açıklarına (BÜA) ait olanı hariç, serilerin tamamı düzeyler itibariyle birim kök içermektedirler. Birim kökün bulunduğunu ifade eden boş hipotezi reddemediğimiz için, serilerin birinci dereceden entegre oldukları sonucuna ulaşıyoruz. BÜA serisinin durağan olmadığını ifade eden boş hipotezin %1 anlamlılık düzeyinde reddilmesi, bu serinin modellerde kullanılamayacağı anlamına gelmektedir.

Tablo 3. Düzeyler İçin ADF(k) Testleri

	k	$\hat{\tau}_\beta$	$\hat{\tau}_\mu$	$\hat{\tau}_\tau$
L VER	1	-0.514529	-0.250302	-0.946444
L HAR	1	-0.639313	-0.020937	-1.502939
L BÜA	0	-5.033038 ^a	-0.481876	-1.898447
L FAİ	0	-1.707263	-2.495733	0.942409
L ENF	0	-2.550254	-3.402897	-0.105481

k

	<i>KPSS Trendli</i>	<i>KPSS Kaymalı</i>
L VER	0.173905 ^b	0.319412
L HAR	0.169077 ^b	0.491952 ^b
L BÜA	0.106399	0.675056 ^b
L FAİ	0.161433 ^b	0.540394 ^b
L ENF	0.123678 ^c	0.458866 ^c

- a %1 düzeyinde anlamlılığı göstermektedir.
b %5 düzeyinde anlamlılığı göstermektedir.
c %10 düzeyinde anlamlılığı göstermektedir.

2. Modeller ve Koentegrasyon Testleri

Bu kısımda önce optimal senyorej teorinin imalarının test edilmesi amacıyla tanımlanan *temel modellerin* tahminlerine yer verilmektedir. Teorinin temel iması enflasyon ve faiz oranları ile vergi oranı, harcama ve bütçe açıkları arasında uzun vadeli pozitif ilişkilerin bulunduğu biçimindeydi. Birim kök testlerinin sonuçları nedeniyle bütçe açığı değişkeninin modellere dahil edilmediğini hatırlamalıyız. Temel modellere ilişkin doğrusal denklemlerin tahminleri aşağıdadır.

$$ENF = 3.817944 - 0.102647VER \quad (11)$$

(4.661414) (-0.245877)

$$FAİ = 4.594635 + 0.346865VER \quad (12)$$

(2.886577) (0.427713)

$$ENF = 4.375350 + 0.235073HAR \quad (13)$$

(10.19481) (0.848404)

$$FAİ = 5.439310 + 0.995033HAR \quad (14)$$

(6.950102) (1.982177)

Bu denklemlerdeki değişkenlerin katsayılarının istatistiki olarak anlamsız oldukları görülmektedir. Bu durum, enflasyon ve faiz oranlarının vergiler ve harcamalarla bir ilişkisinin bulunmadığı anlamına gelmektedir. Ancak, sırf tahminler anlamsız çıktı diye, Türkiye’de enflasyon ve faiz oranlarının, vergiler ve harcamaların nisbi büyüklükleriyle ilişkili olmadıkları sonucuna varmamız acele ve yanlış bir karar olacaktır. İstatistiki anlamsızlık, muhtemelen bağımlı değişkenleri etkileyebilecek başka açıklayıcı değişkenlerin modele katılmamasıyla ilişkilidir. Bu nedenle, harcama değişkeni vergilerle beraber enflasyon ve faiz denklemlerine dahil edilmiştir. Tahminler aşağıda görülmektedir:

$$ENF = 1.273222 - 3.092483VER + 2.165417HAR \quad (15)$$

(1.260896) (-3.292895) (3.4292669)

$$FAİ = -1.313999 - 6.601932VER + 5.007489HAR \quad (16)$$

(-0.827773) (-4.580480) (5.249708)

Bu denklemlerde yer alan değişken katsayıları istatistiki olarak %1 düzeyinde anlamlıdır. Buna göre, incelenen dönemde Türkiye’de enflasyon ve faiz oranlarıyla vergiler arasında negatif, aynı değişkenlerle harcamalar arasında da pozitif bir ilişki vardır. Bu sonuç, optimal senyoraç teorisinin öngörülerıyla uyumlu değildir. Teorinin temel iması hatırlandığında, bu yorum kolayca anlaşılabilir. Harcamaların modele dahil edilmesi, hem anlamlı bir katsayı vermekte hem de temel modellerde vergilerin ve harcamaların faiz ve enflasyon oranıyla ilişkilerinin anlamsız olduğu şeklindeki yanlış sonucu düzeltmektedir.

Acaba bu sonuç, açıkların monetizasyonu uyardığı ve bu nedenle harcamalar sabitken, yüksek vergi hasılatının para artışı, enflasyon ve nominal faiz oranlarını düşürmesi gerektiği biçimindeki alternatif görüşü mü desteklemektedir? Cevabın olumlu olması için, harcamaların modele eklenmesinin vergi değişkeninin işaretini negatif yapması gerekir.²³ Ancak vergi değişkeninin katsayısı hem temel hem

²³ Mankiw (1987), s. 336.

de bu alternatif modellerde negatiftir. Bununla beraber, temel modellere ilişkin tahminlerin zaten anlamsız oldukları hatırlandığında, bu sonuçların alternatif hipotezi desteklediği söylenebilir. Ayrıca temel modellerde vergi katsayısı çok küçük iken, alternatif modellerde çok büyük çıkmış olması da bu konuda bir delil oluşturabilir.

Alternatif modeller istatistiki olarak anlamlı çıktıklarına göre, koentegrasyon testlerinin yapılması gerekmektedir. Bunun şartı ise modellerdeki iki bağımsız değişkenin koentegre olmamalarıdır. Bunu görmek amacıyla tahmin kalıntılarının birim köke sahip olup olmadıkları araştırılmalıdır. Eğer birim kök yoksa, açıklayıcı değişkenler koentegre değildir. Buradan bağımlı değişkenle bağımsız değişkenlerin koentegre oldukları sonucu çıkacaktır. Bu amaçla uygulanan ADF(k) ve KPSS testlerinin sonuçları Tablo 5 ve Tablo 6'da görülmektedir. Kalıntı grafiğinde trend görülmediğinden, $\hat{\tau}_\beta$ istatistiğine bakılmamıştır. Ayrıca, ADF istatistikleri için 3, 4 ve 5. sütunlara, KPSS istatistikleri için ise son iki sütuna bakılmalıdır.

Tablo 5. Enflasyon Denklemi Kalıntıları ($\bar{\varepsilon}_t$) İçin ADF(k) ve KPSS Testleri

Test	k	$\hat{\tau}_\beta$	$\hat{\tau}_\mu$	$\hat{\tau}_\tau$	Trendli	Kaymalı
ADF(k)	0	-	-3.509658 ^b	-3.567172 ^b	-	-
KPSS	-	-	-	-	-	0.124852

Tablo 6. Faiz Denklemi Kalıntıları ($\bar{\varepsilon}_t$) İçin ADF(k) ve KPSS Testleri

Test	k	$\hat{\tau}_\beta$	$\hat{\tau}_\mu$	$\hat{\tau}_\tau$	Trendli	Kaymalı
ADF(k)	0	-	-3.101303 ^b	-3.159322 ^a	-	-
KPSS	-	-	-	-	-	0.292932

Bu sonuçlara göre kalıntılar birim kök içermemekte ve dolayısıyla durağandırlar. Böylece enflasyon ve faiz oranları ile vergi ve harcama arasında bir koentegrasyon ilişkisi bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu, söz konusu değişkenlerin uzun dönemde birlikte

değiştiklerini ve elde edilen katsayıların uzun dönem parametreleri olduğunu göstermektedir. Mesela, vergi oranındaki %1'lik bir artış enflasyon oranını %3.093 azaltmakta, kamu harcamalarındaki %1'lik bir artış ise enflasyon oranını %2.165 artırmaktadır. Benzer şekilde vergi oranındaki %1'lik bir artış nominal faiz oranını %6.602 azaltırken, harcamalardaki aynı oranda bir artış faiz oranını % 5.001 oranında artırmaktadır. Harcamalarla enflasyon ve nominal faiz oranı arasında bu %1 düzeyinde anlamlı güçlü bir ilişki vardır. Bu uzun dönemli ilişki, optimal senyoraj teorisinin iddia ettiğinin aksini göstermektedir. Enflasyon ve faiz oranları vergi oranıyla negatif olarak ilişkilidir. Bunun anlamı, para ve maliye politikalarının teorisinin ima ettiği gibi optimal vergilendirme mülahazalarıyla değil, başka faktörlerin etkisi altında belirlendiğidir.

SONUÇ

Paranın optimal vergilendirme teorisi çerçevesinde ele alınması, optimal para miktarı kuralını öne süren Friedman'a (1969) optimal vergilendirme teorisini para ve enflasyona uygulayan Fhelps'in (1973) verdiği cevapla başlamıştır. Daha sonra her iki tarafın argümanlarını savunan iktisatçılar tartışmayı devam ettirmişlerdir.

Friedman'a göre optimal parasal büyüme, nominal faiz oranının sıfır olmasını sağlayacak bir oranda olmalıdır. Bunun için enflasyon oranının reel faiz oranının negatif değerine eşit olması gerekir. Bu, paranın sağladığı faydaların maksimum olmasını sağlayacaktır. Ancak Phelps Friedman'ın analizinin sadece saptırıcı etkisi olmayan vergilerin bulunduğu birinci en iyi ortamda geçerli olduğunu, oysa gerçek dünyada böyle vergilerin bulunmadığını öne sürmüştür. Enflasyon dahil bütün vergilerin saptırıcı etkileri varsa, belli bir kamu açığını finanse etmek isteyen bir hükümet, vergi listesini her türlü verginin neden olduğu saptırıcı maliyetleri minimize edecek şekilde düzenlemelidir. Bu, bütün vergilerin marjinal sosyal maliyetlerinin hem şimdi hem de zaman içinde eşitlenmesini gerektirir. Buradan çıkan sonuç, optimal parasal büyüme ve enflasyon oranının pozitif olması gerektiğidir.

Optimal senyoraj teorisi hakkında ilk testi gerçekleştiren Mankiw'in bulguları teori lehinde iken, diğer bir çok çalışmanın

karışık sonuçlar verdiği görülmektedir. Bunda ekonometrik çalışmaların genel sınırlamaları yanında farklı para arzı, para talebi ve dolaşım hızı varsayımları; para talep esneklikleri; üretim ve fayda fonksiyonları; verilerin tanımlanması, ölçülmesi, tahmin ve test prosedürleri ve para ve maliye otoritelerinin ilişkileri gibi çok sayıda faktörün etkisi vardır.

Bu makalede, para ve maliye politikasının kesişme noktasında yer alan optimal senyoraaj teorisi incelenmiş ve teorisinin bekleyişleri Türkiye verileri ile 1975-2002 dönemi için test edilmiştir. Temel soru. Türkiye’de para ve maliye politikalarının teorisinin imalarıyla uyumlu olup olmadığı, başka bir ifadeyle enflasyon ve nominal faiz oranının GSMH’nın bir oranı olarak vergi, kamu harcamaları ve bütçe açıklarıyla uzun dönemde pozitif olarak ilişkili olup olmadıklarıdır. Diğer bir çok çalışmada yapıldığı gibi burada da Mankiw’in klasik modeli esas alınmıştır.

Makaledeki analizler zaman serileriyle yapılmış ve bu serilerle ilgili durağanlık sorunu için ADF ve KPSS testleri kullanılmıştır. Daha sonra Angel and Granger’in alternatif modellerin bağımlı ve bağımsız değişkenleri arasında uzun dönem ilişkilerini belirlememize ve elde edilen parametreleri uzun dönem esneklikleri olarak kullanmamıza imkân veren koentegrasyon yöntemi uygulanmıştır.

Yapılan testlerle bütçe açığına ait olanı hariç bütün değişkenlere ait serilerin birinci dereceden entegre oldukları ve bunlara koentegrasyon analizinin uygulanabileceği anlaşılmıştır. Bütçe açığı değişkenine ait birim kök testlerinin, serinin birinci dereceden durağan olduğunu göstermesi nedeniyle, bu değişken hiçbir modele katılmamıştır. Böylece, ampirik analizlerde, enflasyon ve faiz oranları ile GSMH’nın bir oranı olarak vergi ve kamu harcamaları arasındaki ilişkiler araştırılmıştır. Elde edilen sonuçlar optimal senyoraaj teorisini desteklememektedir. Yalnız başına açıklayıcı değişken olarak kullanıldığı modellerde, vergi oranı ile hem enflasyon hem de faiz oranı arasında anlamlı bir ilişki çıkmamıştır. Harcamanın ilave bir açıklayıcı değişken olarak dikkate alındığı denklemlerde ise verginin katsayısı teorisinin öngörmediği bir şekilde negatif çıkmaktadır. Teorisinin, kamu harcamalarındaki bir azalmanın hem normal vergilerde hem de senyoraajda bir azalmaya neden olacağı önermesi hatırlandığında, bu sonucun neden teorisinin reddedilmesini gerektirdiği kolayca anlaşılır.

Kamu harcamaları hem enflasyon hem de faiz oranı ile pozitif yönde ilişkilidir. Bu sonuçtan dolayı, yanlış bir şekilde, optimal senyoraj teorisinin imalarının geçerli olduğu gibi bir izlenim edinilebilir. Ancak, temel ilişkinin enflasyon ve faiz oranları ile vergi oranının aynı yönde değişmeleri olduğu hatırlandığında, bunun yanlış bir izlenim olduğu kolayca anlaşılabilir. Makalenin vardığı temel sonuç, Türkiye’de hükümetlerin para ve maliye politikalarını optimal senyoraj teorisinin öne sürdüğü optimal vergilendirme mülahazalarıyla belirlemedikleri ve teorisinin Türkiye verileriyle reddedildiğidir.

KAYNAKÇA

- Aghevli, B. B. “Inflationary Finance and Growth.” *J. Political Economy* 85, (December 1977), 1295-1307.
- Amano, Robert A. “On the Optimal Seigniorage Hypothesis,” *J. Macroeconomics* 20(2), (Spring 1998), 295-308.
- Aslan, M. H. *Enflasyonist Finansman Politikası*. Bursa: Ak-Bil, 1997.
- _____. “Para Politikasında Friedman Kuralı. Optimal Senyoraj Teorisi ve Sıfır Enflasyon Üzerine Teorik Bir İnceleme.” *Liberal Düşünce Dergisi*, Yıl: 7, Sayı: 30, (Bahar 2003).
- Barro, R.J. “On the Determination of Public Debt,” *J. Political Economy* 87(5), (1979), 940-971.
- Braun, R. Anton. “How Large is the Optimal Inflation Tax”. *J. Monetary Economics* 34 (2), (October 1994), 201-214.
- Chari, V. V., L. J. Christiano and P. J. Kehoe, “Optimal Fiscal and Monetary Policy: Some Recent Results,” *J. Money, Credit and Banking* 23, (1991), 519-539.
- _____. “Optimality of the Friedman Rule in Economies with Distorting Tax,” *J. Monetary Economics* 37, (1996), 203-223.
- Correia, I. and P. Teles, “Is the Friedman Rule Optimal when Money is An Intermediate Good?” *J. Monetary Economics* 38, (1996), 223-244.
- Cukierman, Alex. *Central Bank Strategy, Credibility and Independence: Theory and Evidence*. 2nd ed. Cambridge, Massachusetts: MIT Press, 1994.
- De Haan, Jacob; D. Zelhorst and O. Roukens. “Seigniorage in Developing Countries.” *Applied Financial Economics* 3, (1993), 307-314.
- Diamond, P. A. and J. A. Mirrlees. “Optimal Taxation and Public Production I: Production and Efficiency, and II: Tax Rules.” *American Economic Review* 61(3), (June 1971), 8-27, 261-278.
- Dixit, A. “The Optimal Mix of Inflationary Finance and Commodity Taxation with Collection Lags.” *IMF Staff Papers* 38 (3), (1991), 643-654.

- Dornbusch, R. and S. Fischer, *Macroeconomics*. 4th ed. New York: McGraw-Hill, 1987.
- Erbaş, Nuri, "Effects of Inflationary Finance on Tax Revenue under Progressive Tax Structures with Collection Lags: An Application to Turkey," Ph.D. Dissertation, Columbia University, 1982.
- Ertürk, Emin. *Türkiye İktisadında Yeni Bir Boyut-Para İkamesi-Kavram, Teori, Oluşum Süreci ve Sonuçları*. Bursa: Uludağ Yayınları, 1991.
- Evans, J. L. and M.C. Amey, "Seigniorage and Tax Smoothing: Testing the Extended Tax-Smoothing Model," *J. Macroeconomics* 18(1), (1996), 111-25.
- Faig, Miguel, "Characterization of the Optimal Tax on Money when It Functions as A Medium of Exchange," *J. Monetary Economics* 22. (1988), 137-148
- Friedman, Milton, *The Optimum Quantity of Money and Other Essays*, Chicago: Aldine Publishing, 1969.
- _____. "Government Revenue from Inflation." *J. Political Economy* 79 (4), (July/August 1971), 846-856.
- Froyen, R. T. and Roger N. Waud, "Optimal Seigniorage Versus Interest Rate Smoothing," *J. Macroeconomics* 17(1), (1995), 111-129.
- Goff, B. L. and M. Toma, "Optimal Seigniorage, the Gold Standard, and Central Bank Financing," *J. Money, Credit and Banking* 25 (1), (February 1993), 79-95.
- Guidotti, P. E. and C. A. Végh. "Currency Substitution and the Optimal Inflation Tax." *Economics Letters* 42, (1993), 65-70.
- Kimbrough, K. P. "The Optimum Quantity of Money Rule in the Theory of Public Finance." *J. Monetary Economics* 18 (3), (November 1986), 277-284.
- Klein, M. and M.J.M. Neumann. "Seigniorage: What is It -Who Gets It?" *Welswirtschaftliches Archiv* 126 (1990), 205-221.
- Küçüker, Celal; Hasan Kazdağlı, ve Cenap Erdemir. *Seigniorage in Turkey Concept and Measurement*. Ankara: Prime-Ministry-The Undersecretariat of Treasury General Directorate of Economic Research, 1994.
- Mankiw, N. Gregory. "The Optimal Collection of Seigniorage: Theory and Evidence." *J. Monetary Economics* 20, (1987), 327-342.
- Marty, A.L. "Growth and the Welfare Cost of Inflationary Finance," *J. Political Economy* 75, (February 1967), 71-76.
- Mourmouras, A. and J.A. Tijerina. "Collection Lags and the Optimal Inflation Tax: A Reconsideration." *IMF Staff Papers* 41 (1), (March 1994), 30-54.
- Phelps. E. "Inflation in the Theory of Public Finance." *Swedish Journal of Economics* 75, (1973), 67-82.

- Patinkin, D. "Some Observations on the Inflationary Process" in *Development in an Inflationary World*, ed. by M.J. Flanders and A. Razin. New York: Academic Press, 1981, 31-34.
- Phylaktis, K. and M. P. Taylor. "Money Demand, the Cagan Model and the Inflation Tax: Some Latin American Evidence." *Review of Economics and Statistics*, (1993), 32-37.
- Poterba, J. M. and J. J. Rotemberg. "Inflation and Taxation with Optimizing Governments." *J. Money, Credit, and Banking* 22, (February 1990), 1-18.
- Ramsey, Frank P., "A Contribution to the Theory Taxation," *Economic Journal* 37, 1927, 47-65.
- Sachs, J. D. and F.Larrain B. *Macroeconomics in the Global Economy*. New York: Harvester Wheatsheaf, 1993.
- Sargent, T. J. and Wallace, N., "Some Unpleasant Monetarist Arithmetic." *Fed. Res. Bank of Minneapolis, Quarterly Review* 5, (Fall 1981), 1-17.
- _____. "Elements of Monetary Reform," in *Monetary Policy for A Changing Financial Environment*, Haraf, W. S. and P. Cagan (eds), Washington, D.C.: The AEI Press, 1990, 137-160.
- Soylu, Hakkı. *Türkiye'de Senyoraç Gelirleri ve Kamu Açıkları*. Ankara: SPK Yay. No: 81, 1997.
- Tanzi, Vito, "Inflation, Real Tax Revenue, and the Case for Inflationary Finance: Theory with an Application to Argentina." *IMF Staff Papers* 25(3), (September, 1978), 417-451.
- Végh, C. A. "The Optimal Inflation Tax in the Presence of Currency Substitution." *J. Monetary Economics* 24 (1), (July 1989a), 139-146.
- _____. "Government Spending and Inflationary Finance: A Public Finance Approach." *IMF Staff Papers* 36 (13), (September 1989b), 657-677.
- Walsh, Carl E. *Monetary Theory and Policy*, London: The MIT Press, 1998.
- Yıldırım, Refia. "Türkiye'de 1980 Sonrası Vergi Politikalarının Optimum Vergi Kuramına Göre Değerlendirilmesi." *Türkiye'de 1980 Sonrası Mali Politikalar: XVI. Türkiye Maliye Sempozyumu*, 28-31 Mayıs 2001 Antalya, Manisa: Celal Bayar Üniversitesi, İİBF, Maliye Bölümü, 2002, 161-71.

TÜRKİYE'DE KAMU MALİYESİ VE GÜNCEL SORUNLARI

Okutman Yaşar SARI (*)

ÖZET

Kamu kesiminin belli bir mali yıl içerisindeki gelirlerinin o yıl içerisindeki giderlerini karşılayamaması sonucunda açık vermesi, hemen hemen ilgili bütün kesimlerce istenilmeyen bir durum olarak kabul edilmesine rağmen, gerek Türkiye'de gerekse diğer gelişmiş ve gelişmekte olan ekonomilerde bütçe açıkları iktisadi yaşamın bir parçası olarak süregelmektedir. Savaş ya da benzeri olağanüstü durumlarda kaçınılmaz olabilen bütçe açıkları, iktisadi dalgalanmalar nedeniyle de yıldan yıla farklılık gösterebilmektedir. Ancak, kamu açıklarının büyük boyutlarda gerçekleşmesi ve kronik bir özellik taşıması, ülkenin genel iktisadi yaşamında neden olduğu olumsuzluklar dolayısıyla istenilmeyen bir durum olarak kabul edilmektedir. Kamu açıklarının esas olarak yatırım harcamalarından çok, büyük bölümü özünde üretken olmayan kamunun tüketim harcamalarından kaynaklanması, bu endişenin temel kaynağını oluşturmaktadır.

Bu çalışmada Türkiye'de kamu maliyesinin kamu gelirleri ile kamu harcamalarını oluşturan kalemler ele alınarak, kamu açıkları ve açıklara neden olan güncel sorunlar tartışılacaktır.

ABSTRACT

Although it is accepted as unwanted situation by all sectors that in a fiscal year when incomes is not able to meet spendings and consequently budget deficit in Turkey and other developed and developing countries budget deficits are a part of economical life. Budget deficits owing to wars or other unusual situations may also show differences economical fluctuations. However budget deficits in great dimensions and their chronic character has been accepted as

(*) Muğla Üniversitesi Enformatik Bölümü Enformatik Okutmanı.

unwanted situation because of their negative impacts on economical life of a country. As the public deficits have been caused by public spendings which are not productive more then investment spendings forms main basis of this concern.

In this study public income of public economy and items which form public spendings will be studied and current problems which cause deficits will be discussed.

I. KAMU AÇIKLARI

Kamu açıkları, birçok gelişmekte olan ülke gibi, Türkiye'nin de temel sorunlarından birisidir. Kamu açığı, kamu kesiminin zaman içinde şiddetlenen borçlanma gereğidir. Kamu Kesimi Borçlanma Gereği (KKBG=PSBR-Public Sector Barrowing Rate) denilince daha çok konsolide bütçe açıkları akla gelir. Ancak bunun dışında KİT'lerin, fonların, mali KİT'lerin, yerel yönetimlerin, döner sermayeli kuruluşların ve sosyal güvenlik kurumlarının açıkları da KKBG kapsamındadır. Tablo 1.1 de son yıllarda kamu kesiminin borçlanma gereğinin GSMH ya oranları ile bunların borçlanma kaynaklarına göre dağılımları verilmiştir. Buradan çıkan sonuçlar şöyle sıralanabilir;

- KKBG içinde en büyük paya sahip olan konsolide bütçe açıklarıdır.
- Aşağıda Tablo 1.1'de de görüldüğü gibi, KKBG, istikrar önlemlerinin alındığı 1994 yılını izleyen yıllarda tekrar artma eğilimi içine girmiştir. 1999 yılında %10'un üzerinde rekor bir seviyeye ulaşan KKBG/GSMH oranı, 2000 yılında belirli bir azalma göstermesine rağmen, 2001 yılında yeniden rekor bir seviyeye ulaşarak %16'ya yükselmiştir.

Ülkelerin kamu kesimlerinin borçlanma gereği duymaları, sadece gelişmekte olan ülkelerin sorunu değildir. ABD, Japonya, Almanya, Fransa ve İngiltere gibi bir çok gelişmiş ülkede de, özellikle sosyal devlet anlayışı gereği yapılan kamu harcamalarına bağlı olarak, KKBG doğmaktadır. Türkiye açısından sorunun önemi KKBG nin

GSMH'daki payının çok daha büyük olması ve giderek artma eğilimi içinde olmasından kaynaklanmaktadır. Çünkü her şeyden önce borçlanmanın yapısı bozulmaktadır. Daha doğrusu gelişmiş ülkelerde kamu açıkları düşük faizli ve uzun vadeli borçlanma yoluyla giderilirken, Türkiye'de özellikle son yıllarda kısa vadeli ve yüksek faizli borçlanma zorunluluğunun yarattığı sorunlar, bu konuyu Türkiye'nin en önemli sorunu durumuna getirmiştir.

Tablo 1.1: Kamu Kesimi Borçlanma Gereğinin GSMH'ya oranındaki Gelişmeler (%)

Borçlanma Kaynakları	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Konsolide Bütçe	5.3	4.3	6.7	3.9	4.0	8.3	7.6	7.1	11.9	10.9	15.6
KİF'ler	3.1	3.3	2.4	1.4	-0.2	-0.5	-0.3	1.3	2.5	2.2	0.6
Fonlar	0.9	1.3	0.9	0.9	0.6	0.1	-0.1	0.1	0.6	-1.3	-0.9
Diğer Kamu	1.1	1.9	2.2	1.9	1.1	1.1	0.7	1.5	0.6	0.6	0.7
Toplam KKBG	10.4	10.8	12.2	8.3	5.5	9.0	7.9	10.0	15.6	12.5	16.0

Kaynak : TC Maliye Bakanlığı *Yıllık Ekonomik Raporlar*

TCMB, *Yıllık Rapor 2001*, s.34.

Kamu açıklarının temel kaynağının Konsolide Bütçe açıkları olduğu daha önce ifade edilmişti. Konsolide bütçe açıkları, bir yandan kamu gelirlerinin düşüklüğüne, diğer yandan kamu harcamalarının artışına bağlanabilir. Daha doğrusu Türkiye'de giderek baskısını artıran kamu harcamalarının önlenemez yükselişine karşılık, kamu gelirlerinde yeterince bir artış sağlanamamaktadır¹. Örneğin Konsolide Bütçe içinde yer alan Katma Bütçeli kuruluşların payı, kamu gelirleri içinde %1.5; giderler içinde ise %5 dolayındadır. Yine Konsolide Bütçenin %95'inden fazlasını oluşturan Genel Bütçe'de yaşanan ve yıldan yıla büyüyen açıklar, bir yandan kamu gelirlerinin düşüklüğünün, diğer yandan kamu harcamalarındaki hızlı artışın sonucudur.

II. KAMU GELİRLERİNİN YAPISI VE GÜNCEL SORUNLARI

Kamu gelirlerinde ciddi-kalıcı artışların gerçekleştirilememesi durumunda, oluşan açıkların ya para basma ya da borç alma ile

¹ Aslan Eren, *Türkiye'nin Ekonomik Yapısı ve Güncel Sorunlar*, Muğla Üniversitesi Yayını, IV.Baskı, Muğla 2002, s.76.

finansman edilmesi gerekmektedir. Açık finansman biçimleri üzerinde herhangi bir yasal ya da kurumsal kısıt altında olmayan politika belirleyicisinin tercihi, kamu maliyesinde disiplini sağlama yerine kimi zaman para basma=(enflasyon), kimi zaman da borçlanma=(net yükümlülük+enflasyon) olmaktadır. Son yıllarda artık her iki seçeneğin de sonuna kadar kullanıldığı dikkati çekmektedir².

Konsolide Bütçe gelirleri; vergi gelirleri, vergi dışı normal gelirler ile özel gelir ve fonlardan oluşmaktadır. Bunlar aşağıda özetle ele alınacaktır.

A) VERGİLER

Kamu gelirlerinin en önemli ve anlamlı kısmını vergiler oluşturmaktadır. Konsolide Bütçe gelirinin %75 inden fazlasını oluşturan vergi gelirleri, kamu harcamalarını besleyen temel kaynaktır. Başka bir ifade ile kamu açıkları, vergi gelirlerinin gerektiği kadar artırılmamasının bir sonucudur.

Vergiler öncelikle dolaylı ve dolaysız vergiler diye ikiye ayrılmaktadır. **Dolaysız vergiler** doğrudan gelirden ve servetten alınan vergiler olarak ikiye ayrılmaktadır. Gelirden alınan vergiler ise gelir ve kurumlar vergisinden oluşmaktadır. Dolaylı vergiler ise mal ve hizmetten alınan vergiler ile dış ticaretten alınan vergilerden oluşmaktadır.

Vergi gelirlerinin yapısı incelendiğinde, hangi vergilerin yeterince değerlendirilmediği anlaşılabilir. Buna göre vergi gelirlerinin yetersizliğini gösteren tespitleri şu noktalarda toplamak mümkündür³:

- Vergilerin dolaylı-dolaysız ayrımında, son yıllarda dolaylı vergilerin payının %50 den %60 düzeyine çıktığı görülmektedir. Aslında ülkelerde kolay tahsil edilebilmesi açısından dolaylı vergiler daha avantajlıdır. Ancak vergi adaleti, sosyal adalet vb. gibi ilkelerle hareket edildiği zamanda dolaysız vergi ön plana çıkmaktadır.

² Türkiye Sanayicileri ve İş Adamları Derneği (TÜSİAD). *Türkiye'de Kamu Harcamaları ve Kamu Borçlanması Mali Disiplin Gereği Üzerine Gözlem ve Öneriler*. Yayın No:TÜSİAD-T/96-1/190. Ocak 1996, s.30

³ Eren, a.g.e.. s.78.

Ülkelerin vergi geliri yapıları birbirinden oldukça farklıdır. Örneğin ABD, İsveç, Norveç ve Japonya gibi ülkelerde dolaysız vergiler ağır basarken, Kıta Avrupa'sında dolaylı vergilerin payı daha fazladır. Ancak hiçbirinde dolaylı vergilerin payı bu kadar hızla artmamaktadır. Türkiye'de dolaylı vergilerin önemli bir kısmını tüketimden alınan Katma Değer Vergisi (KDV) oluşturmaktadır. KDV nin oranları 1999 yılına kadar artmamıştır. Ayrıca AB ile girilen Gümrük Birliği nedeniyle dış ticaretten alınan vergiler düşmüştür. Böyle olduğu halde, Türkiye'de dolaylı vergilerin oranının yükselmesi, tamamen gelirden alınan dolaysız vergilerin bu yükselmeye ayak uyduramamasından kaynaklanmıştır. Kısacası Türkiye'de gelirden alınan vergilerin artış eğilimi, tüketimden alınan vergilerin artış eğiliminin altında kalmıştır. Oysa sosyal devlet anlayışı ile hareket eden, gelir dağılımına özen gösteren bir ülkede dolaysız vergilerin payının artması beklenir. Bu olumsuz gelişme hem gelir dağılımının vergileme yoluyla olumsuz etkilendiğini, hem de dolaysız vergilerin sağlıklı bir gelişme göstermediğini kanıtlamaktadır.

- 1986-1988 yılları arasında vergi gelirleri içinde %14-15 düzeyinde paya sahip olan kurumlar vergisinin payının 1992-2001 arasında %5-8 düzeyine düşmüş olması ilginçtir. Çünkü ülkemizdeki şirketleşme olgusuna bağlı olarak kurumlar vergisi payının daha da artması beklenirdi. Her ne kadar 1994 yılında kurumlar vergisinin oranının %46'dan %25'e indirilmiş olması bu sonucun önemli nedeni olsa da, vergi esnekliğinin birden büyük olması gereken kurumlar vergisinin payının sonraki yıllarda artması beklenirdi. Bu olumsuz gelişmede kurumlar vergisi istisnalarının fazlalığı etkili olmuştur. Ancak Avrupa Birliği ile olan anlaşmamız gereği kurumlar vergisi istisnalarının önemli ölçüde ortadan kaldırılması gerektiğinden bu vergilerin payının artması kaçınılmaz olacaktır.

- Gelir vergisinin yeterince tahakkuk ve tahsil edilemediği başka bir kıyaslama ile de açıklanabilir: Bilindiği gibi ülkede yaratılan milli gelirin yaklaşık %15-20'si ücret geliri olarak kazanılırken, 1996 yılında elde edilen gelir vergisinin %51.4'ü ücret gelirlerinden alınmış olması hayli düşündürücüdür. Tarım sektöründen elde edilen gelirin vergi dışı bırakılması böyle bir çelişkili ilişkinin doğmasına etkisi olmakla birlikte, Tarım sektörünü desteklemek amacıyla bu sektörden

elde edilen gelirin vergi dışı bırakılması bir politikadır ve gereklidir. Ancak milli gelirden ücretlilerin aldığı payın azalmasına karşılık gelir vergisi içinde ücretlilerin payının artması ücret dışı gelirlerin vergilendirilmesindeki yetersizliği gözler önüne sermeye yetmektedir. Vergileme oranları aynı kaldığı halde, eğer ücretlilerin gelir vergisi içindeki payı artıyorsa, bu sonuç ücret dışı gelirin belirli bir kısmının daha vergi kapsamı dışına çıkarıldığı anlamına gelir. Vergi sistemimizde böyle bir sonucu doğuracak değişikliğin yapılmadığını göz önüne alırsak, bu sızıntıyı vergi kaçağı olarak adlandırmaktan başka çare yoktur.

- Ülkemizde toplanan vergi milli gelire göre de azdır. Genelde toplam vergi gelirinin GSMH ya veya GSYİH ya oranı toplam vergi yükü deyimi ile ifade edilir. Bireyin vergi ödeme nedeniyle hissettiği psikolojik baskıya ise vergi tazyiki ya da vergi baskısı adı verilmektedir.⁴⁻⁵ Avrupa Birliğinde toplam vergi yükü ortalama olarak %40'ın üzerinde iken, vergi tazyiki düşüktür. Türkiye'de toplam vergi yükü oranı ancak %20-22 düzeyinde iken, vergi tazyiki oldukça yüksektir. Ülkemizde yaşanan bu durum, toplanan vergide iki olumsuzluğu birlikte getirmektedir. Birincisi, toplam vergi yükü oranları düşük olduğundan buna bağlı olarak toplanan vergi düşük düzeyde kalmaktadır. İkincisi ise, vergi tazyikinin yüksekliği nedeniyle bireylerdeki vergi ödeme isteksizliğidir. Bu durum da vergi gelirlerinin düşük düzeyde kalmasına neden olmaktadır.

Böylece gelişmiş ülkelerin hükümetleri iki kez şanslı olmaktadır. Çünkü bu ülkelerde hem Kişi Başına Düşen Milli Gelir değerleri yüksektir; hem de bu milli gelirin daha büyük bir oranı kamu gelinine dönüşmektedir. Daha açık bir ifade ile, kişi başına düşen vergi gelirleri yönünden Türkiye'nin iki şanssızlığı bulunmaktadır. Kişi başına vergi geliri bir çok Avrupa ülkesinde 10.000 Doların üzerinde iken, Türkiye'de 800 Dolar dolayındadır. Bu nedenle bazı ülkelerde 25 kat fark bulunmaktadır. Bu değerlerin bu kadar düşük olması Wagner Yasasını doğruluyorsa da, Türkiye'de kamu gelirlerinin göreceli olarak düşük olduğunu da bize kanıtlamaktadır.

⁴ Emine Orhaner, *Kamu Maliyesi*, Gazi Kitabevi, Ankara:2000, s.167.

⁵ Hali Nadaroğlu, *Kamu Maliyesi Teorisi*, Beta Basım, 9.Baskı, İstanbul:1996, s.262.

- Türkiye’de vergi yükünün bu kadar düşük çıkmasında ve gelir vergisinde ücretliler aleyhine ortaya çıkan çarpıklıkta şüphesiz kayıt dışı ekonominin önemli rolü bulunmaktadır. Bazı yazarlara göre Türkiye’de resmi kayıtlara intikal eden gelirin yarısı kadar da kayıt dışı gelir söz konusudur. Burada küçük bir hesaplama yapılabilir: Ücret ve ücret dışı gelirden verginin sabit bir oranda alındığını varsayalım. Eğer milli gelirden %20 pay alan emek, gelir vergisinin %40’ından fazlasını veriyorsa, kayıt dışı ekonomi toplam milli gelirin en az yarısı kadar demektir.⁶

Sonuç olarak, Türkiye’de başta kurumlar ve gelir vergisi olmak üzere vergi kaynaklarının potansiyelinin yeterince değerlendirilmediği bu nedenle kamu gelirlerinin kamu harcamaları karşısında yetersiz kaldığı söylenebilir.

B) VERGİ DIŞI GELİRLER

Başta özelleştirme olmak üzere daha çok kamu mallarının satışından ve kiralanmasından elde edilen gelirlerdir. Bu gelirlerin sürekliliği ve güvenilirliği konusunda tereddütler bulunmaktadır. Çünkü Türkiye’de özelleştirmeden beklenen gelir şimdiye kadar sağlanabilmiş değildir. Bu gelir beklenenin onda biri düzeyinde kalmıştır. Vergi dışı gelirlerin kamu gelirleri içindeki payı 1994-1999 yılları arasında %6-10 düzeyindedir. Son yıllarda hız kazandırılan özelleştirmelerle 2000 yılında bu oran %20, 2001 yılında da %14 düzeylerine çıkmıştır. Son yıllara kadar önemli bir paya sahip olmayan bu gelirler, ancak özelleştirmeye önem verilen bir kaç yılda önemli düzeye çıkabilmiştir.⁷

C) ÖZEL GELİR VE FONLAR

Çoğunlukla Konsolide Bütçe dışında oluşturulan, Fakat son yıllarda bütçeye dahil edilen kamu özel fonlarından sağlanan gelirlerdir. Kamu özel fonları, kamu kuruluşlarına belli amaçları gerçekleştirmek amacıyla ayrılan, gelir ve giderleri özel hükümlere bağlanan veya tamamen konsolide bütçe dışında yer alan özel kamu hesaplarıdır. Kamu özel fonları bütçenin şekil şartları ve kuralları

⁶ Eren, a.g.e., s.82.

⁷ Eren, a.g.e., s.77.

dışında tutulurlar. Hatta birçoğunun denetimi bütçe ödeneklerinden farklı bir sürece bağlıdır. Çoğunluğu 1980 li yıllarda kurulan ve 1996 yılına kadar sayıları 125 e ulaşan kamu özel fonlarının 1995 ve 1996 yıllarında 115 i bütçe kapsamına alınmıştır. Bunların 36 sı Sayıştay'a ait olmak üzere 104'ü denetime tabidir. 1983-1991 yılları arasında sayıları, gelirleri ve bütçeye katkıları artan kamu özel fonlarının gelir ve giderleri, uygulamada yarattığı aksaklıklar nedeniyle, 1992 yılından itibaren Merkez Bankasında oluşturulan müşterek fon hesabında izlenmeye başlanmıştır. 1993 yılında bir bölümü bütçe içine alındığı için, fon gelirlerinin bütçe gelirleri içindeki payı 1993 yılında %20.7 lik rekor düzeye ulaşmıştır. Ancak diğer yıllarda fon gelirlerindeki artışın daha az olması nedeniyle fon gelirlerinin payı %10 düzeyine kadar inmiştir.⁸

D) BORÇLANMA (İÇ VE DIŞ BORÇLAR)

Günümüzde devletin gelir kaynakları arasında borçlanma, vergi gelirlerinin başlıca alternatifi olma durumuna gelmiştir. Borçlanma, vergi gelirlerinin aksine olarak geçici bir kaynaktır. Çünkü borçlanma ile sağlanan kaynaklar, daha sonra faiz ve ana para olarak geri ödenmektedir. Ödeme aşamasında geri ödemeler vergiden yapılmaktadır. Aksi durumda, eski borçları ödemek için sürekli borçlanmaya gidilmesi gerekir. Bu, borçların hızla artmasına ve sonuç olarak borçlanma imkanlarının tamamen ortadan kalkmasına yol açar. Bu sebeple vergi, devletin asli gelir kaynağı oluşturur. Borçlanma ise, daha çok vergilemeye ek ve alternatif bir kaynaktır⁹.

Türkiye açısından dış borçlanmada faiz en çok %10-12 iken, TL cinsinden sağlanan iç borçlanmada, enflasyon nedeniyle kişi ve kurumlara reel gelir sağlamak suretiyle borçlanmayı gerçekleştirebilmek için, %100 ü aşan bileşik faiz uygulanmaktadır. İç borç faizi enflasyonun erittiği kısmı da içerirken, dış borçlanmada böyle bir sorun bulunmamaktadır. Dış borcun faizi azdır fakat dış borç stokunun TL değeri zamanla artar; iç borcun faizi yüksektir fakat TL

⁸ Eren, a.g.e., s.78.

⁹ Rıdvan Karluk, *Türkiye Ekonomisi Tarihsel Gelişim Yapısal ve Sosyal Değişim*, İstanbul 1996, s.125

olarak değeri aynı kalır. İç borcun reel değeri zamanla küçülür, dış borcun reel değeri pek değişmez. Eğer dış borçlanma yoluna gidilirse, LIBOR+faiz olarak ödenecek faiz bütçeye yansırken, TL cinsinden hızla artan ve bütçe giderlerine yansıtılmayan esas borç miktarı hazine hesabına kaydedilir. Bu borç da genelde yeni bir dış borçlanma ile finanse edilir.

İşte bu nedenlerle, 1989 yılından sonra çeşitli hükümetlerin aldığı, maaş ve ücretlerdeki hızlı artışla başlayan politik kararları ile ve IMF'nin eleştirilerini dikkate almayan tutumları sonucu, uluslararası finans kuruluşlarının muslukları kapamasına bağlı olarak hükümetler, borçlanmayı gerçekleştirebilmek için kişi ve kurumlara yüksek reel faiz ve reel gelir sağlama pahasına iç borçlanma yolunu tercih etmişlerdir. Ancak dış borçlanmanın bir diğer işlevi olan döviz gereksinimi sağlayabilmek için de faiz kur makasını oldukça açık tutmuşlardır. Böylece ülkemize gelen döviz de TL ye dönüştükten sonra devletin borçlanma kağıtlarına yönelmiştir. Bu mekanizmaya sıcak para adı verilmektedir. Borçlanmanın diğer kaynağı olan "Kısa Vadeli Avans" limitlerinin 1992 yılı başından itibaren bir iki ay içinde dolması nedeniyle hükümetler KKBG için zorunlu olarak iç borçlanmaya giderek daha fazla başvurmuşlardır.¹⁰

Borcun kısa vadeli yapısı ve enflasyon nedeniyle 1990'lı yıllarda bir yandan faiz oranları düşük olan dış borçlanma olanağının azalması, diğer yandan iç borçlanma aracı olarak devlet tahvili yerine zamanla, faiz oranları daha yüksek hazine bonosuna ağırlık verilmesi bu yıllarda borç faizlerinin hızla artış göstermesine neden olmuştur. Aşağıda Tablo 2.1 de görüldüğü gibi, 1999 yılında kurulan yeni hükümetin uyguladığı istikrar programı sayesinde meydana gelen ılımlı hava borçlanmayı da etkileyerek, hazine bonosunun payı bu iki yılda negatif olmuştur. Ancak 2001 yılında yaşanan ekonomik kriz nedeniyle, Hazine tekrar hazine bonosu ile borçlanmak durumunda kalmıştır.

¹⁰ Eren, a.g.e., 90.

Tablo 2.1: Konsolide Bütçe Finansman Yapısı

(Milyar TL)

	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Finansman	125	150	293	1.263	2.215	3.809	9.097	12.752	32.117
-Dış Borç (Net)	20	-69	-80	-134	-453	-1.036	460	2.677	-4.448
-İç Borç Toplamı	52	167	283	1.066	2.506	4.590	9.740	9.351	23.202
-Devlet Tahvili (Net)	30	-70	86	274	1.485	1.297	12.234	10.685	5.215
-Hazine Bonosu (Net)	22	238	97	792	1.021	3.293	-2.493	-1.334	17.987
-Kısa Vad. Avans	53	52		229	0	0	0	0	0
-Diğer	-4	0		102	108	255	-1.103	724	13.363

Kaynak : DPT, Ekonomik ve Sosyal Göstergeler, s.56

DPT, *Konjonktür Değerlendirme Raporu Temmuz 2000*, s.91.

III. KAMU HARCAMALARININ YAPISI VE GÜNCEL SORUNLARI

Kamu harcamaları iki farklı şekilde gruplanmakta bunlar da idari-fonksiyonel ayırım ve ekonomik ayırım diye adlandırılmaktadır. İdari-fonksiyonel ayırımında, bütçe ödenekleri 14 grupta toplanmaktadır. Bu ayırımı göre, borç faizleri dışında en büyük payı genel hizmetler alırken, bunu eğitim ve savunma ödenekleri izlemektedir. Borç faizleri payının giderek artmasına karşılık, bütçeden ayrılan payın başta eğitim, sağlık ve kültür hizmetleri olmak üzere bütün dallarda giderek azalmış olması, kamu harcamalarında borç faiz baskısını gözler önüne sermektedir. Öte yandan eğitim, sağlık, kültür hizmetlerine verilen önemin anlamlı bir biçimde azaldığı anlaşılmaktadır.

Kamu giderlerinin ekonomik ayırımı incelendiği zaman, aşağıda Tablo 3.1 de görüldüğü gibi, kamu harcamalarındaki artışın hangi kalemlerde baskı yarattığı daha iyi anlaşılabilir. Kamu giderleri ekonomik ayırımı göre üç gruba ayrılmaktadır. Bunlar, cari, yatırım ve transfer harcama kalemleridir.

Tablo 3.1: Türkiye’de Ekonomik Ayırma Göre Konsolide Bütçe Harcamalarının Yapısındaki Gelişmeler

Yıllar	Toplam		Cari		Yatırım		Transfer	
	Harcama Milyar TL	Payı %	Harcama Milyar TL	Payı %	Harcama Milyar TL	Payı %	Harcama Milyar TL	Payı %
1995	1.724.194	100	645.945	37.5	102.989	6.0	975.260	56.6
1996	3.961.308	100	1.286.240	32.5	255.356	6.4	2.419.712	61.1
1997	8.050.252	100	2.788.298	34.6	640.134	8.0	4.621.820	57.4
1998	15.396.480	100	5.140.996	33.4	885.606	5.8	9.369.878	60.9
1999	28.017.791	100	9.172.790	32.7	1.544.427	5.5	17.367.468	61.8
2000	46.602.627	100	13.613.937	29.2	2.475.116	5.5	30.615.975	65.5
2001	80.379.004	100	20.368.339	25.3	4.139.803	5.2	55.870.862	69.5
2002	115.485.633	100	31.049.719	26.9	6.887.544	5.9	77.548.370	67.2

Kaynak : Rıdvan Karluk, *Türkiye Ekonomisi*, s.103

TC Maliye Bakanlığı, *Yıllık Rapor*

A) CARİ HARCAMALAR

Cari harcamalar içinde devletin personel için yaptığı ödemeler en önemli paya sahiptir. Bunun dışında demirbaş ve malzeme alımları gibi, daha çok tüketim niteliğindeki mal ve hizmetlere yapılan ödemeler de cari harcamaları içinde yer almaktadır. 1970’den itibaren başlayan cari harcamalardaki azalma eğilimi yukarıda Tablo 3.1 de de görüldüğü gibi son beş yıl içinde de devam etmiştir.

B) YATIRIM HARCAMALARI

Yapı, tesis ve onarım giderleri ile, makine teçhizat ve taşıt alımları için yapılan ödemeleri kapsamaktadır. 1970’lerde yaklaşık %23 olan yatırım harcamalarının payı %5’lere kadar düşmüştür. Özellikle 1980’li yıllarda bir çok yatırımın bütçe dışı fonlarla gerçekleştirilmiş olması bu düşüşte etken bir rol oynamıştır. Ancak 1993 yılından sonra bu fonların yeniden bütçe kapsamı içine alınmış olmasına karşın yatırım harcamalarının payının %6 düzeyine inmiş olması son derece düşündürücüdür. Bunun anlamı şudur; devlet kamu hizmetlerini yerine getirmek için yaptığı harcamaların her 100

lirasından 6 lirasını yatırımlara ayırmaktadır. Bu ödenek miktarı ile, artan nüfusun ihtiyaç duyduğu eğitim, sağlık, kültür, alt yapı yatırımları yanında baraj, yol, sulama haberleşme vb. gibi alanlarda gereken yatırımları gerçekleştirilmesi imkansız duruma gelmiştir.

Kamu harcamalarında yatırım harcamalarına ayrılan payın bu kadar küçülmesine **liberalleşme ilkesi** doğrultusunda büyük önem verilen özelleştirmenin etkisi olduğu belirli ölçüde kabul edilebilir. Ancak söz konusu ilke ile özelleştirme faaliyetinde anlamlı bir yol alınmadığına göre, kamu yatırımları yoğunluğunda bu ölçüde bir azalma, bize sadece kamu harcamalarının önlenemeyen baskısının büyük ölçüde yatırımları kısarak azaltılmaya çalışıldığını ve kaynakların büyük bir bölümünün transfer harcamaları içinde yer alan yüklü borç faizi ödemelerine aktığını göstermektedir.

C) TRANSFER HARCAMALARI

Bu harcamalar içinde; en başta borç ödemeleri olmak üzere, genel bütçeden diğer kamu kurum ve kuruluşlar ile özel ve tüzel kişilere aktarılan kaynaklar, kamulaştırma ve bina satın alımları, ekonomik transfer ve yardımlar (sübvansiyonlar), sosyal yardımlar yer almaktadır.

1970'li yıllardan bu yana giderek artan transfer harcamalarının payının %70 lere kadar artmasında şüphesiz borç faiz ödemelerinin payı büyüktür. Transfer harcamaları içinde borç faiz ödemelerinin payı, 1992 yılından sonra sürekli artarak 2001 yılı itibariyle %51.4'e ulaşmıştır. Buna bağlı olarak her yıl verilen bütçe açıkları sürekli büyümektedir. Eğer büyük oranda borç faizi ödemelerinden kaynaklanan bütçe açığı olmasaydı, 1993'den sonraki yıllarda bütçe fazlalığının ortaya çıkacağı bu yıllara ait bütçe verilerinden anlaşılmaktadır.¹¹

¹¹ Eren, a.g.e., s.88.

IV. KAMU İDARESİ VE GÜNCEL SORUNLARI

A) KİT YÖNETİMLERİ

Kamu yönetimindeki örgütsel yapılanma, büyük ölçüde Weber'in "ideal bürokrasi"sinde öngörülen esaslardan esinlenmiştir. Geleneksel bürokratik yapılanma en yüzeysel özellikleri ile yüksek düzeyde merkezîyetçilik, biçimsellik ve uzmanlaşma ile özdeşleştirilmektedir ve zamanla çeşitlendirilmiş bulunan bürokrasi tanımları içinde "makine bürokrasisi" olarak yeniden adlandırılmıştır¹².

Günümüzün değişen ortam koşulları ve yönetsel gereksinimleri ışığında bu bürokratik yapılanma çoğunlukla kırtasiyecilik, yabancılaşma, verimsizlik, doyumsuzluk gibi olumsuzlukların kaynağı olarak değerlendirilip suçlanmaktadır. Hatta yetersizlikleri açıkça ortaya çıkan ve asıl işlevi amaçları gerçekleştirilmede kullanılan bir araç olan bu örgütsel yapının kendini koruyup, güçlenerek amaç haline geldiği ileri sürülmektedir. Bu sorunların giderilmesine yönelik olarak, bütün bürokratik yapılardan kurtulmak gibi kesin bir takım öneriler gündeme getirilmektedir.

Ülkemizde de, gelişmiş ülkelerde gözlemlendiği gibi, kamu bürokrasisinde her düzeyde çalışan profesyonellerin sayısı hızla artmaktadır. Bir çok ülkede bir yandan profesyonelleşme düzeyi artarken diğer yandan gerek kamuoyunda gerekse siyasal ortamda kamu bürokrasisi ve bürokratların kabul görme düzeyi ve saygınlığı azalmaktadır. Ülkemizdeki işsizlik oranının yüksekliğine rağmen, kamu bürokrasisinin kaliteli insan gücünü çekme düzeyinin düşüklüğü, bu yöndeki maddi ve manevi doyumsuzlukların bir sonucu olarak görülebilir.¹³

Makine bürokrasisinden profesyonel bürokrasiye geçişin en önemli nedeni, bilgi toplumunun en etkin grubunu oluşturan uzmanlardan daha etkin yararlanmayı sağlayacak bir yapılanmaya

¹² Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü (TOAİE), "Kamu Yönetimi Disiplini Sempozyumu Bildirileri". Yayın No:262. Ankara 1995. s.11.

¹³ TOAİE, a.g.m., s.14.

duyulan gereksinimdir. Diğer bir deyişle karmaşık örgütsel faaliyetlerde başarılı olabilmek, aynı zamanda bürokratik sistemin getirdiği yararları kaybetmemek için profesyonel bürokrasilere dönüşüm gerekmektedir. Öte yandan, bu yeniden örgütlenme süreci koşullara bağlı olarak ters yönde de işletilebilir. Örneğin, dışsal denetimin arttığı, kaynak kısıtlamaları nedeniyle verimliliğin ön plana çıktığı durumlarda profesyonel bürokrasiler makine bürokrasisine dönüştürülebilir. Öte yandan ortam koşullarının durağanlıktan dinamizme dönüştüğü, profesyonellerin bilgi birikiminin ve elindeki bilimsel bilgilerin yetersiz kaldığı, yaratıcı ve yeni düşüncelerin üretilmesine gereksinim duyulan durumlarda da profesyonel bürokrasilerin adhokrasilere¹⁴ dönüşümünü veya en azından özel büro-adhokrasilerin kurulması kaçınılmaz olmaktadır.

Aslında hiç bir örgütsel yapı burada da ele alındığı gibi saf ve bir kategoride ele alınması gereken düzenlemeler şeklinde düşünülmemelidir. Tersine, aynı örgütsel yapı, farklı bölüm ve hiyerarşik düzeylerde hem makine, hem profesyonel hem de “büro-adhokrasileri” içeren bir bileşen olarak düzenlenebilir. Önemli olan, yapısal uyum kuramı gereklerine uygun bir biçimde ortam belirsizliği, teknolojik gereksinimler, çalışanların niteliği, büyüklük gibi etmenler ışığında farklı yapılanmalara gidebilecek esnekliği gösterebilmektir. Bu esneklik ise, bireysel öğrenmenin örgütsel öğrenmeye yapısal açıdan da yansıtılabilmesi ve yapısal düzenlemelerin gereksinmelerine göre kurumsallaşması ile mümkün olacaktır.

B) YEREL YÖNETİMLER

Kamu maliyesinin bir alt kategorisini yerel yönetimlerin bütçeleri oluşturmaktadır. Yerel yönetim bütçeleri denilince söz konusu olan belediyeler, il özel idareleri, İller Bankası ve su ve kanalizasyon idareleri bütçeleridir. Yerel yönetim konsolide bütçe harcamalarının %90'ı belediyeler tarafından gerçekleştirilmektedir. Bu bakımdan yerel yönetim bütçeleri belediye bütçesi olarak algılanabilir. Mali hukuk sistemi içinde yerel yönetim bütçeleri özel bütçeler olarak nitelendirilmektedir¹⁵.

¹⁴ Adhokrazi: Destek personelin ana birim olduğu ve ortak düzenlemeye dayanan bir yapıdır.

¹⁵ Hüseyin Şahin, *Türkiye Ekonomisi*, Bursa 1995, s.416.

Yerel yönetimler halkla doğrudan ilişki içinde olan, halkın günlük yaşamında ihtiyaç duyduğu hizmetleri üreterek halka sunan yerinden yönetim birimleridir. Bir ülkede yerel yönetimlerin kamu maliyesindeki nispi ağırlığı ülkenin yönetim şekli ile doğrudan ilişkilidir. Yasama yetkisinin merkezindeki parlamentoda toplandığı, merkezi hükümetin güçlü olduğu ve geniş yetkilerle donatıldığı, yerel yönetimlerin merkezi yönetimin vesayeti altında bulunduğu ülkelerde yerel yönetimlerin kamu maliyesi içindeki yeri oldukça sınırlıdır.

Türkiye’de yukarıda tasvir edilen niteliklerde bir yönetim sistemi geçerlidir. Merkezi yönetimin yetkileri fazla, yerinden yönetim birimlerinin yetkileri sınırlıdır. Yerel yönetimlerin yasa yapma dolayısıyla vergi koyma yetkileri yoktur. Yerel yönetimlerin yetkileri, görevleri, gelir kaynakları, hatta harcamaları merkezi yönetim tarafından belirlenmektedir. Yerel yönetimler merkezi yönetim tarafından kendilerine bırakılan vergileri tahsil etmekte, gelirlerinin önemli bir bölümü genel bütçeden aktarılan fonlardan oluşmaktadır.

Yerel yönetim hizmetlerine talep nüfus artışına ve kentleşmeye paralel olarak artmaktadır. Türkiye’de kentleşme hızı ve büyük şehirlerde nüfus artış hızı, ülkedeki nüfus artış hızının çok üzerinde seyretmektedir. Halk iş bulmak, güvenlik içinde olmak ve daha iyi yaşamak için büyük kentlere akın etmektedir. Bu gelişmeler ise yerel yönetim hizmetlerine olan talebi her geçen gün artırmaktadır. Yerel yönetimlere ayrılan kaynaklar artan hizmet talebi ve harcama ihtiyacı karşısında yetersiz kalmaktadır. Yerel yönetimlerin güçlendirilmesi, ülke de halkın yönetime katılmasının ve demokratikleşmenin en kestirme yoludur. Merkezi yönetimin yükünün hafifletilmesi, kamusal hizmetlerin daha çabuk görülmesi ve bizzat halk tarafından denetimin sağlanması için yerel yönetimlere daha fazla iş, daha fazla yetki ve daha fazla kaynak aktarılmalıdır.¹⁶

¹⁶ Şahin, a.g.e., s.417.

SONUÇ

Türkiye’de kamu maliyesinin bu gün bulunduğu nokta, kamu harcama ve gelirleri ile kamu borçlanma gereğinin finansmanı konusunda köklü bir “yeniden yapılanma-reform” programının uygulanmaya konulmasının kaçınılmaz olduğunu göstermektedir.

Genel olarak dışa kapalı dönemde (1963-1980), kamu harcamalarının yatırım ve dış fazlanın toplamından oluşan gayrisafi ulusal tasarruflar üzerinde ciddi bir etkide bulunmadığı anlaşılmaktadır. Ancak, toplam kamu harcamalarının tüketim ve yatırım olarak ayrıştırılması durumunda, kamu yatırımlarının GSYİH’ya oranında meydana gelen artışların, bu dönemde dış dengede bire-birlik bozulmalara yol açtığı dikkati çekmektedir. Başka bir deyişle, dışa kapalı dönemde kamu yatırımlarında meydana gelen artışlar net dış yükümlülük yaratılarak gerçekleştirilebilmiştir.

1987 sonrası dönemde ise kamu harcamalarının ekonomideki diğer makro büyüklükler üzerinde bozucu etkisinin arttığı görülmektedir. 1987-1995 döneminde kamu harcamalarının GSYİH’ya oranında meydana gelen artışlar gayrisafi ulusal tasarrufları (yatırım + dış fazla) azaltıcı etkide bulunmuştur. Bu dönemde gerek kamu tüketim harcamalarının gerekse kamu yatırım harcamalarının net dış yükümlülük yaratıcı bir nitelik kazandığı anlaşılmaktadır. Dahası, kamu tüketim harcamalarında meydana gelen şok artışlar geçici olmamakta ve kalıcı bir özellik göstermektedir. Aynı zamanda özel tüketim harcamalarını da aynı yönde etkileyen kamu tüketim harcamalarında meydana gelecek kalıcı azalmaların, toplam tasarrufları olumlu yönde etkileyeceği açıktır.

Harcamalarında belli bir disiplin sağlayamayan kamu kesimi, harcama artışlarını karşılayacak bir gelir artışı gerçekleştirilememiştir. Bunun sonucunda da kamu kesimi borçlanma gereğinin (KKBG) GSYİH’ya oranı, KKBGO, sürekli bir artış içerisindedir. Ekonomide bir dizi önlemin alındığı 1994 yılı içerisinde bu oranda uzun yıllardan sonra bir azalma görülmüştür. Ancak bu göreceli düzelmenin geçici olduğu anlaşılmaktadır.

Türkiye ekonomisinin 1987 sonrası dönemde kazandığı tecrübe, örneğin para basmaya getirilen sınırlamaların, “borç tuzağı”

ya da “borç batağı”na düşmeden, borçlanmaya da getirilecek sınırlamalar ile desteklenmesi ve esas olarak kamu gelir-gider dengesinin sağlanması zorunluluğunu göstermektedir. Aksi takdirde kamuoyu “disiplin programının” sürekliliğine inanmamakta bir süre sonra da haklı olduğunu görerek kamu otoritesine olan güvenini daha da azaltıp var olan beklentilerini pekiştirmektedir.

Kimi zaman toplam borçların GSYİH’ya oranı gösterilerek kamu borçlarının bir sorun teşkil etmediği öne sürülmektedir. Bu tür argümanlar Türkiye’de toplam borç stokunun ortalama vadesinde meydana gelen azalmayı ve finansal piyasaların sağlığını göz ardı etmektedir. İzlenen iktisat politikalarına güvensizlikle birlikte borçların ortalama vadesi kısalırken, çok yüksek reel faizlerle borçlanabilmek mümkün olmaktadır. Bu ise faiz dışı bütçe fazla verse bile toplam borçların GSYİH’ya oranının sürekli olarak artmasına yol açmaktadır.

Bu noktada, kamunun bütçe kısıtından yola çıkarak elde edilebilecek sonuçları bir kez daha hatırlatmakta yarar vardır:

Başlangıç borç stokunun pozitif ve parasal disiplinin sağladığı (Merkez Bankası kaynaklarının hazineye kapatıldığı) bir ortamda,

- Reel faizler ekonominin büyüme oranının üzerinde ise, faiz dışı bütçe dengede olsa bile Borç/GSYİH oranı sınırsız bir şekilde yükselir.
- Faiz dışı bütçe açık veriyorsa, reel faiz ekonominin büyüme oranına eşit olsa bile Borç/GSYİH oranı sınırsız bir şekilde yükselir.
- Faiz dışı bütçe açığı sınırlı (diyelim ki sabit) reel faizler ekonominin büyüme oranının altında olsa bile Borç/GSYİH oranı çok yüksek, sürdürülemez boyutlara ulaşabilir.

Hemen hemen bütün ekonomik göstergeleri Türkiye ekonomisinden daha iyi olan gelişmiş ülkeler, kamu kesiminde mali disiplinin sağlanmasına yönelik olarak çok ciddi bir çaba içerisindedirler. Türkiye’nin de en kısa süre de bir “yeniden yapılanma-reform” programı başlatması kaçınılmazdır.

Uygulamaya konulacak bir “yeniden yapılanma-reform” programında aşağıda hususların da yer alması, programın güvenilirliğinin artmasına ve başarıya ulaşmasına katkıda bulunacaktır.¹⁷

- Maastricht Anlaşmasında belirtilen “convergeny criteria” değerleri esas alınarak, “yıllararası” bütçe uygulamasına geçilmelidir. Bu çerçevede; iç-dış borç, bütçe açığı, kamu tüketim-yatırım harcamaları gibi makro büyüklüklerin zaman içerisinde alacağı değerlere yönelik rakamsal hedefler (düzey ve oran olarak) belirlenip, Hükümetin TBMM ve kamuoyunu periyodik olarak bilgilendirmesi yasa hükmü haline getirilmelidir.
- Savaş vb. durumlar hariç ek bütçe uygulamasına son verilmelidir. Yıl içerisinde hükümetin bütçede öngörülen harcama limitini aşacağına anlaşılması durumunda kamu tüketim harcamalarında otomatik kesintiye gidilmelidir.
- Merkez Bankası, kamu kurum ve kuruluşları, ve özellikle de (özelleştirilene kadar) kamu bankalarının portföylerinde bulundurabilecekleri her türlü kamu borçlanma enstrümanı sınırlandırılmalıdır.
- Kamu bankalarına ve diğer kamu kurum ve kuruluşlarına; ikinci el piyasada yaptıkları işlemlerin ortalama olarak belli bir limitin üzerinde (örneğin öz sermayenin yüzde x’inin üzerinde) zarara yol açmadığını ispat etme zorunluluğu getirilmelidir.
- Kamu kurum ve kuruluşlarının Sermaye Piyasası Kanununa şirketlerin uygulamakta olduğu muhasebe esaslarına uyarak, hazırladıkları bilançolarını bağımsız organlara denetletip periyodik olarak ve her seçim dönemi öncesinde TBMM ve kamuoyuna duyurmaları zorunluluğu getirilmelidir.
- Kamunun iç ve dış borçlanmasına kesin rakamsal (düzey ve oran olarak) sınırlamalar getirilmelidir.

¹⁷ TÜSİAD. *Türkiye’de Kamu Harcamaları ve Kamu Borçlanması Mali Disiplin Gereği Üzerine Gözlem ve Öneriler*. Yayın No.TÜSİAD-T796-1/190. Ocak 1996, s.93.

- Kamuoyunun kamu kesimi ile ilgili bilgi edinme hakkı çerçevesinde, belli makroekonomik büyüklüklerin bir takvime bağlı olarak düzenli bir şekilde ve zamanında kamuoyuna duyurulması sağlanmalıdır.

Kamu maliyesinde belli bir disiplin sağlanmasının sadece yasa çıkarmayla gerçekleştirilemeyeceği açıktır. Gerek buradaki önerilerin, gerekse “yeniden yapılanma-reform” programının uygulanması, ciddi bir siyasi kararlılığı ve kamuoyu desteğini de gerektirmektedir.

KAYNAKÇA

- Devlet Planlama Teşkilatı (DPT), Ekonomik ve Sosyal Göstergeler.
- Devlet Planlama Teşkilatı (DPT), Konjonktür Değerlendirme Raporu Temmuz 2000.
- Eren Aslan, Türkiye'nin Ekonomik Yapısı ve Güncel Sorunları, Muğla Üniversitesi Yayını, IV.Baskı, Muğla 2002.
- Karluk Rıdvan, Türkiye Ekonomisi Tarihsel Gelişim Yapısal ve Sosyal Değişim, İstanbul 1996.
- Nadaroğlu Halil, Kamu Maliyesi Teorisi, Beta Basım, 9.Baskı, İstanbul:1996.
- Orhaner Emine, Kamu Maliyesi, Gazi Kitabevi, Ankara:2000.
- Şahin Hüseyin, Türkiye Ekonomisi, Bursa 1995.
- TC Maliye Bakanlığı, *Yıllık Ekonomik Rapor*.
- Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü (TOAİE), Kamu Yönetimi Disiplini Sempozyumu Bildirileri, Yayın No: 262, Ankara 1995.
- Türkiye Sanayici ve İş Adamları Derneği (TÜSİAD), Türkiye'de Kamu Harcamaları ve Kamu Borçlanması Mali Disiplin Gereği Üzerine Gözlem ve Öneriler, Yayın No:TÜSİAD-T/96-1/190, Ocak 1996.

DERGİDE YER ALACAK YAZILARDA UYULMASI GEREKEN KURALLAR

- Dergi kapsam olarak; işletme, maliye ve iktisat konuları ile sınırlandırılmıştır. Dergide yayınlanmak üzere gönderilen yazılar herhangi bir şekilde yayınlanmamış ya da yayınlanmak üzere gönderilmiş olmayan orijinal nitelikte çalışmalar olmalıdır.
- Yazıların uzunluğu, ayrıntıları belirtilen formatta olmak kaydıyla, 15 sayfayı geçmemelidir. Yazılar IBM uyumlu bilgisayarlarda Microsoft Word ortamında yazılmış olmalıdır.
- Her yazının başında Türkçe ve İngilizce (Abstract) özete yer verilmelidir.
- Yazıların sayfa boşlukları şu şekilde düzenlenmelidir: Üst: 6 cm, alt: 5.5 cm, sağ: 4,5 cm, sol: 4,5 cm, üst bilgi: 1,25 cm, alt bilgi: 4,5 cm. Kağıt A4 seçilmelidir.
- Yazı karakteri Times New Roman ve 12 punto olmalıdır. Satırlar aralığı olarak tek satır aralığı kullanılmalıdır. Paragraflar arasında (önce-sonra) 3 nk(inç) boşluk bırakılmalıdır.
- Yazıdaki her paragrafta satır başı yapılmalıdır. Satır başları kesinlikle “Tab” ile değil “ilk satır” ayarlaması ile yapılmalıdır. İlk satır değeri 1,25 cm olmalıdır.
- Sayfa numaraları her sayfanın altında ve dışarıda olmak üzere verilmelidir.
- Yazının içerisinde mutlaka bir başlıklandırma yapılmalıdır. Başlıkların tümü ilk satır ayarlamasında ve şu şekilde olmalıdır.

I. BAŞLIK (Harflerin tümü büyük ve tümü kalın)

A) BAŞLIK (Harflerin tümü büyük ve normal)

1. Başlık (Küçük harfle, ilk harfleri büyük ve tümü kalın)

a) Başlık (Küçük harfle, ilk harfleri büyük ve normal)

aa) Başlık (Küçük harfle, ilk harfleri büyük, tümü kalın ve italik)

aaa) Başlık (Küçük harfle, ilk harfleri büyük ve tümü italik)

- Her sayfanın dipnotu ait olduğu sayfanın altında yer almalıdır. Bağlaç dipnot kullanılmamalıdır. Dipnotlar yazılırken şu formata dikkat edilmelidir:
- Kitaplar için; Yazarın Adı ve SOYADI, *Kitabın Adı*, Yayınevi, Yayın yeri, yayın tarihi, sayfa numarası (Kitapların dipnotu yazılırken kitap adının "italik" olması gerektiğine dikkat edilmelidir.)

Robert EISNER, *How Real is the Federal Deficit?*, The Free Press, New York, 1986. s. 76.

- Makaleler için; Yazarın Adı ve SOYADI, "Makalenin Adı", *Derginin Adı*, Cilt ve sayı numaraları, tarih, sayfa numarası (Makalelerin dipnotu yazılırken dergi adının "italik" olması gerektiğine dikkat edilmelidir.) Diğer eser türleri bu iki formata uygun şekilde yazılmalıdır.

Robert EİSNER, "Budget Deficits: Rhetoric and Reality", *J. Economic*

Perspectives, Cilt No: III, Sayı: 2, 1989, s.82.

- Şekil ve tablolara ait başlıklar; tablolarda üstte, şekillerde ise altta yazılmalıdır. Kaynak ve şekillere ait kaynak bilgileri ise tablo ve şekillerin altında yer almalıdır.
- Denklemler ve matematiksel ifadeler numara verilerek sıralandırılmalıdır. Numaralandırma satırın en sağında parantez içinde yapılmalıdır.
- **KAYNAKÇA** içinde yer alan kaynaklar yazarların soyadları göz önüne alınarak alfabetik sıraya göre gösterilmelidir. Kaynakça; yazarların soyadları büyük harfle ve başa gelecek biçimde dipnot formatına uygun bir şekilde hazırlanmalıdır.
- Yazılar üç nüsha ve disket içinde elektronik ortamda yazılmış hali ile teslim edilmelidir. Teslim edilecek ilk nüshada yazara ait bilgilere (unvan, ad, soyad, görev yeri) yer verilirken, ikinci ve üçüncü nüshalarda yazarın ismi ve diğer bilgileri yazılmadan sadece yazının başlığı yer almalıdır.

